

Archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs

Een onderzoek naar de wensen en behoeften van vijf middelbare scholen in Overijssel

Hidde Moerland, juni 2018

Archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs

Een onderzoek naar de wensen en behoeften van vijf middelbare scholen in Overijssel

Hidde Moerland

Bachelorscriptie Archeologie, Saxion Hogescholen, Deventer, Versie 2.0

Colofon

Auteur: *Hidde Moerland*

Opleiding: *Saxion Hogescholen, BBT Archeologie*

Begeleider opleiding: *MA Roel Kramer*

Begeleider van Het Oversticht: *drs. Suzanne Wentink*

Onderzoekperiode: *september 2017-mei 2018*

Studentnummer: *349116*

Opdrachtgever: *Het Oversticht*

Adres: *Aan de stadsmuur 79-83*

Postcode en vestigingsplaats: *8011 VD Zwolle*

Postadres: *Postbus 531 8000 AM Zwolle*

Telefoonnummer: *038-421 32 57*

Mail: *info@hetoversticht.nl*

© Hidde Moerland en Het Oversticht 2018

Voorwoord

Dit afstudeeronderzoek is het resultaat van een jarenlange ontwikkeling van passie voor geschiedenis, archeologie en educatie. De geschiedenis van Nederland, daarbuiten én van mijn omgeving, heeft mij door de jaren heen gevormd. Dit is grotendeels te danken aan het vak geschiedenis, de grotere broer van archeologie. Geschiedenis leerde (en leert) mij om ideeën en opvattingen uit het verleden over levenssferen¹ te incorporeren in het heden. Tevens heeft geschiedenisonderwijs mij geleerd om kritisch te zijn, om onderzoek te doen naar feiten, maar ook om mild - en niet te snel - te oordelen. Daardoor sta ik open voor het 'vreemde', het 'andere', waardoor ik toleranter ben geworden en rekening houd met verschillende waardepatronen, opvattingen en gedachtegangen. Mijn archeologische studie heeft daar ook aan bijgedragen, ondanks het feit dat ik in het basis- en voortgezet onderwijs nooit in aanraking ben gekomen met archeologie. Dit laatste vind ik erg zonde. Archeologie en geschiedenis kunnen elkaar immers aanvullen en versterken.

Het bestuderen van geschiedenis en archeologie kan erg waardevol zijn; niet alleen individuen, maar ook onze huidige en toekomstige maatschappij kunnen er van leren. In principe levert elke archeologische opgraving een verhaal op dat kan bijdragen aan de identiteitsvorming van een land, regio, plaats of individu. Elke scherf, elke musketkogel, elke huisplattegrond heeft een verhaal dat gebaseerd is op basis van kritische wetenschappelijke analyses. Het levert verhalen op over de samenleving destijds die onze huidige opvattingen en ideeën kunnen beïnvloeden. Ik ben dan ook van mening dat deze verhalen kunnen bijdragen aan de verdere ontwikkeling van leerlingen. Daarvoor moeten we leerlingen wel prikkelen en scholen, indien mogelijk, betrekken bij archeologische erfgoededucatie in of naast het reguliere (geschiedenis)onderwijs. Geschiedenis, archeologie en onze huidige samenleving kunnen hand in hand gaan als het gaat om het aanleveren van verschillende opvattingen en ideeën. Deze kunnen op hun beurt bijdragen aan een kritische op feiten gerichte, tolerante samenleving die mild van oordeel is en open staat voor het 'andere'. Waar kunnen we beter beginnen dan bij de jeugd in het onderwijs?

Dit afstudeeronderzoek had niet tot stand kunnen komen zonder de betrokkenheid, steun en begeleiding van enkele individuen. Allereerst wil ik drs. Suzanne Wentink van Het Oversticht bedanken. Zonder haar visie, hulp en feedback kon dit afstudeeronderzoek niet tot stand zijn gekomen. Ten tweede wil ik Roel Kramer bedanken voor zijn enthousiasme, steun en kritische blik als begeleider tijdens de voorbereiding en uitwerking van mijn afstudeeronderzoek. Daarnaast wil ik ook dr. Peter Jongste bedanken voor zijn behulpzame feedback tijdens de voorbereidingen van dit afstudeeronderzoek. Ook wil ik alle Provinciale Depots voor Bodemvondsten, erfgoedinstellingen, erfgoededucatie experts en alle geïnterviewde geschiedenisdocenten bedanken voor hun bereidheid om mee te werken aan dit onderzoek. Als laatste wil ik mijn vriendin, familie en vrienden bedanken voor hun enthousiasme en steun.

¹ Te denken valt aan de volgende levenssferen: privé, privaat, politiek en publiekelijk.

Samenvatting

In Nederland besteden musea, erfgoedinstellingen en archeologen steeds meer aandacht aan archeologische erfgoededucatie. Uit onderzoeken blijkt echter dat er op dit gebied nog winst geboekt kan worden bij middelbare scholen.² De opdrachtgever, Het Oversticht, ziet daarom mogelijkheden in de provincie Overijssel om bij te dragen aan archeologische erfgoededucatie voor middelbare scholen vanuit het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten (hierna PDB), omdat Het Oversticht verantwoordelijk is voor het beheer van het PDB van Overijssel en de uitvoering van publieksactiviteiten. Volgens de Erfgoedwet en de bijbehorende toelichtingen moeten Gedeputeerde Staten een PDB in stand houden *“op een wijze die uit een oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is.”*³ Daarbij moet vermeld worden dat er in de toelichtingen van de Erfgoedwet staat dat depots toegankelijk voor het publiek zijn *“zover dit vanuit het oogpunt van behoud en bescherming verantwoord is.”*⁴ Het Oversticht heeft mede daardoor de opdracht geformuleerd om vanuit het PDB van Overijssel te onderzoeken wat zij kunnen bieden aan de onderbouw van middelbare scholen. Daarbij ligt de focus primair op de eerste twee jaren van het havo en het vwo, maar secundair ook de theoretische leerweg, omdat uit ervaring is gebleken dat op deze niveaus en leerjaren archeologie een grotere rol speelt tijdens geschiedenislessen; eventuele overige niveaus zijn buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek. Het doel van het onderzoek is om te achterhalen wat het PDB van Overijssel aan de onderbouw van middelbare scholen kan bieden om aan diens eventuele behoeften te voldoen op het gebied van archeologische erfgoededucatie.

Om bovengenoemd doel te bereiken is allereerst een literatuurstudie uitgevoerd om het onderzoek in een breder (theoretisch) kader te plaatsen. Vervolgens zijn zes vooraf geselecteerde middelbare scholen in Overijssel benaderd voor het onderzoek.⁵ De middelbare scholen werden geselecteerd op basis van diens locatie en onderlinge afstand, maar ook het schoolaanbod. Twee van de middelbare scholen zijn echter op basis van de wensen van de opdrachtgever geselecteerd, omdat deze scholen in het (recente) verleden al bij het PDB van Overijssel zijn geweest voor erfgoed-educatieve activiteiten.⁶ De opdrachtgever vernam graag welke behoeften zij hebben, zodat zij ook in de toekomst gebruik blijven maken van het educatieve aanbod.

Bij alle zes middelbare scholen is geïnventariseerd welke geschiedenisdocenten beschikbaar waren voor het afnemen van een semigestructureerd/diepte interview. In de interviews stonden negen interviewvragen centraal op het gebied van voorkennis, (archeologische) erfgoed-educatieve activiteiten, lesmethoden, archeologie in de les en behoeften en wensen aangaande archeologische erfgoededucatie. Daarnaast is er ook doorgevraagd om een beter beeld te krijgen van bovengenoemde onderwerpen. Uiteindelijk zijn vijf interviews afgenomen. Zodoende kwamen de wensen en behoeften van vijf geschiedenisdocenten aan het licht. Daarnaast is bij alle PDB's in Nederland geïnventariseerd hoe zij omgaan met de behoeften van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie, maar ook hoe zij omgaan met feedback en promotie aangaande erfgoed-educatieve activiteiten voor middelbare scholen. Dit heeft geresulteerd in een advies voor Het Oversticht.

Uit het onderzoek is gebleken dat het PDB van Overijssel aan de middelbare scholen een concreet, afwisselend en pasklaar aanbod/programma voor *circa* €5 per leerling op het gebied van archeologische erfgoededucatie kan aanbieden om aan de behoeften van de middelbare scholen te voldoen. Het merendeel van de bevraagde middelbare scholen vertrouwt er namelijk op dat het PDB

² Zie bijvoorbeeld Kruiter *et al.* 2015, Sikkema 2016 en Vroemen 2017.

³ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2015.

⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal 2014, 48.

⁵ De Marke, De Boerhaave en Het Stormink uit Deventer op microniveau en Lyceum de Grundel (Hengelo), de Capellenborg (Wijhe) en Pius X Rijssen op mesoniveau.

⁶ De Boerhaave en Lyceum de Grundel.

zelf met een goed aanbod komt. Dit aanbod moet geschikt zijn voor lessen vanaf 45 minuten tot een maximum van drie uur op het PDB of de middelbare scholen. De docenten geven aan dat tijdens de lessen interactie van belang is. De leerlingen moeten de kans krijgen om te werken met elkaar en lokaal (provinciaal) vondstmateriaal. Daarbij staat het achterliggende verhaal van het vondstmateriaal centraal. Op die manier kunnen leerlingen onder andere bezig zijn met verschillen, ontwikkelingen, bron analyse en context van het vondstmateriaal.

Het PDB van Overijssel kan een aanbod realiseren over de prehistorie, Klassieke Oudheid, Middeleeuwen, Gouden Eeuw, Industrialisatie, de Tweede Wereldoorlog, maar bijvoorbeeld ook het wetenschappelijk aspect van archeologie: hoe komen archeologen tot bevindingen. Een groot deel van deze onderwerpen komt aan bod in de brugklas.⁷ Het aanbod van het PDB voor de onderbouw van middelbare scholen dient dan ook primair gericht te zijn op de brugklas vanaf de theoretische leerweg tot en met het vwo. Hoewel havo leerlingen volgens dit onderzoek meer behoefte hebben aan gestructureerde opdrachten, hebben vwo-leerlingen juist meer behoefte om zelf bezig te zijn. Het aanbod moet daarom flexibel zijn, zodat het aanbod ook voor andere niveaus en leerjaren geschikt is. Daarbij is het belangrijk dat het niveau van de leerlingen niet te hoog wordt ingeschat. Dit betekent echter niet dat zij niet uitgedaagd mogen worden.

Op basis van de behoeften is ook gebleken dat het PDB van Overijssel leskisten met vondstmateriaal en bijbehorende opdrachten kan aanbieden aan de scholen. Dit kan mét óf zonder PDB medewerker. Daarbij staan de reeds genoemde historische perioden/tijdvakken centraal. Aan de Tweede Wereldoorlog is het meeste behoefte. Daarnaast is er behoefte aan het centraal stellen van het dagelijkse leven van de mens. Verder kan het PDB ook leskisten met chronologie ontwikkelen, zodat leerlingen historische ontwikkelingen kunnen zien. Ten slotte kan het PDB de middelbare scholen informeren over archeologische werkzaamheden/opgravingen en (historische) locaties in de provincie die de middelbare scholen kunnen bezoeken. Deze mogelijkheid kan eventueel uitgebreid worden met een korte cursus archeologische erfgoededucatie voor docenten. Via deze weg kunnen docenten leren wat het nut en de meerwaarde van archeologische erfgoededucatie kan zijn én kunnen zij leren wat de mogelijkheden zijn op het gebied van archeologische erfgoededucatie bij het PDB van Overijssel, in het klaslokaal of daarbuiten.

Het PDB van Overijssel kan haar aanbod het beste aanbieden via zowel de website van de provincie⁸ als door het versturen van e-mails naar de administratie én indien bekend de (geschiedenis)docent waarmee al contact is geweest. Op de website moet duidelijk zijn welke mogelijkheden (nog) beschikbaar zijn en op de website kunnen op basis van de behoeften ook kant-en-klare lessen gezet worden. Het PDB kan ten slotte het beste feedback verzamelen over haar aanbod vóór, tijdens en/of vlak nadat het is gebruikt. Dit kan gedaan worden middels een gesprek. Zodoende kunnen eventuele verbeteringen of uitbreidingen in het aanbod doorgevoerd worden om de kwaliteit hoog te houden.

⁷ Dit blijkt uit mailcontact met Suzanne Wentink op 16-10-2017 en de antwoorden van de geschiedenisdocenten tijdens de interviews.

⁸ Eventueel ook via de website van Het Oversticht.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	8
1.1 Relevantie van het onderzoek	8
1.2 Onderzoekskader	11
1.3 Probleemstelling, doelstelling en deelvragen.....	11
1.3.1 Probleemstelling en doelstelling	12
1.3.2 Hoofdvraag.....	12
1.3.3 Deelvragen	12
1.3.4 Micro-, meso- en macroniveau	13
1.4 Leeswijzer	14
2. Onderzoeksmethoden	15
2.1 Onderzoeksopzet	15
2.1.1 Voorbereidingen.....	15
2.1.2 Literatuuronderzoek	15
2.1.3 Benaderen van provinciale depots.....	15
2.1.4 Interviews afnemen.....	16
2.2 Kwaliteit.....	17
2.2.1 Betrouwbare bronnen	17
2.2.2 Representativiteit.....	18
2.2.3 Reproduceerbaarheid van het onderzoek	18
3. Theoretisch kader.....	19
3.1 De definitie van erfgoededucatie.....	19
3.1.1 Erfgoed.....	19
3.1.2 Erfgoededucatie	20
3.2 Het Verdrag van Valletta, een uitgangspunt	22
3.3 The Education Model	25
3.4 Kerndoelen in het voortgezet onderwijs	26
3.5 Conclusie.....	27
4. Onderzoeksresultaten Interviews	29
4.1 Archeologische erfgoededucatie in de onderbouw	29
4.1.1 Voorkennis	29
4.1.2 (Archeologische) erfgoed-educatieve activiteiten	30
4.1.2.1 Erfgoed-educatieve behoeften.....	32
4.1.3 Lesmethoden en archeologie in de les	33

4.1.3.1 De canon van Nederland en de functie van archeologie in de canon	34
4.1.3.2 Toepassing van archeologie in het onderwijs	35
4.1.4 Behoeften en wensen	37
4.1.4.1 Wenselijk aanbod van het PDB van Overijssel	37
4.1.4.2 Wenselijke leerdoelen	41
4.1.4.2 Wenselijke taak van het PDB van Overijssel	42
4.1.5 Contact.....	43
4.1.5.1 Structurele samenwerking	43
4.2 Conclusie.....	44
5. Onderzoeksresultaten Provinciale Depots voor Bodemvondsten	46
5.1 Verschillen op het gebied van archeologische erfgoededucatie	46
5.2 Beantwoorden van de behoeften van middelbare scholen	49
5.3 Publieke Relaties - Feedback	52
5.4 Publieke Relaties - Promotie.....	53
5.5 Conclusie.....	55
6. Conclusie	56
6.1 Deelvragen.....	56
6.2 Hoofdvraag	60
7. Discussie/reflectie	62
7.1 Discussie op microniveau	62
7.2 Discussie op mesoniveau.....	63
7.3 Discussie op macroniveau	63
7.4 Discussie theoretische kader	63
7.4 Conclusie.....	64
8. Aanbevelingen	65
8.1 Archeologische erfgoededucatie - een basis	65
8.2 Archeologische erfgoededucatie - aanvullende aanbevelingen	66
8.3 Feedback en promotie.....	66
8.4 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek.....	67
Bibliografie	68
Afkorting en definitie.....	72
Afkorting.....	72
Definitie	72
Lijst van figuren en tabellen	74
Bijlagen	76

1. Inleiding

Langzaam maar zeker besteden archeologen en archeologische instellingen steeds meer aandacht aan het betrekken en informeren van het Nederlandse publiek als het gaat om archeologie. Dit proces staat echter nog relatief in de kinderschoenen. Indien (publieks)archeologen een groter publiek willen bereiken zullen zij meer aandacht moeten besteden aan (het verankeren van) archeologisch publieksbereik. Waar kunnen (publieks)archeologen beter beginnen dan bij de jeugd? De jeugd heeft immers de toekomst. Ook als het gaat om het behoud en onderhoud van erfgoed. Dit beaamt de opdrachtgever, Het Oversticht, ook.

Het Oversticht, een stichting uit Zwolle, vindt het belangrijk om ruimtelijke kwaliteit en erfgoed te laten leven. Het Oversticht voert onderzoek uit, geeft advies en ontwikkelt beleid op het gebied van ruimte en erfgoed. Daarnaast investeert Het Oversticht in erfgoededucatie, publieksactiviteiten in het PDB van Overijssel⁹ (zie figuur 1) en evenementen die zij ondersteunen rondom monumenten, architectuur en archeologie.¹⁰ Dit onderzoek, dat in opdracht van Het Oversticht is opgezet, staat in het kader van erfgoededucatie. Het Oversticht heeft namelijk de opdracht geformuleerd om te achterhalen wat het PDB van Overijssel kan bieden aan de onderbouw van middelbare scholen om aan diens eventuele behoeften te voldoen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Daarbij gaat de voorkeur van Het Oversticht primair uit naar het eerste en tweede onderwijsjaar van het havo en het vwo, en secundair de theoretische leerweg, omdat uit ervaring van Het Oversticht is gebleken dat op deze niveaus en leerjaren archeologie een grotere rol speelt tijdens geschiedenislessen.

Figuur 1 - Depot voor bodemvondsten Dr. A.D. Verlinde te Deventer. Provinciaal depot van Overijssel.

1.1 Relevantie van het onderzoek

Tot op heden zijn er in Nederland weinig onderzoeken die in gaan op archeologische erfgoededucatie. Een onderzoek dat Sardes en Oberon publiceerden in 2015 gaat daar wel op in. Uit dit onderzoek is gebleken dat slechts 17% van 347 ondervraagde middelbare schoolleiders¹¹ aangeven dat de school aandacht besteed aan archeologisch gerelateerde activiteiten (ten opzichte van 18% in 2009).¹² Daar komt bij dat op basis van de inventarisatie in de master scriptie van Vroemen van de Reinwardt Academy uit 2017 is gebleken dat er in Nederland een veel groter aanbod is voor archeologische erfgoededucatie in het basisonderwijs dan in het voortgezet onderwijs. Uit de inventarisatie¹³ blijkt dat 52 van de 332 erfgoed-educatieve projecten geclassificeerd konden worden als 'archeologisch'. Tien daarvan hebben het voortgezet onderwijs als doelgroep, de overige het basisonderwijs.¹⁴ Daarnaast blijkt uit een kleinschalig onderzoek van Qrius

⁹ Het Oversticht is verantwoordelijk voor het archeologisch depotbeheer van de provincie Overijssel.

¹⁰ Het Oversticht, s.a. (www.hetoversticht.nl/het-oversticht geraadpleegd op 04-05-2018).

¹¹ "(Adjunct-)directeuren, teamleiders, cultuurcoördinatoren, ckv-coördinatoren en hoofden van de sectie kunstvakken" (Bron: Kruiter et al. 2015, 5).

¹² Kruiter et al. 2015, 32.

¹³ De inventarisatie vond plaats in de laatste maanden van 2016 en de eerste maand van 2017 (Bron: Vroemen 2017, 36).

¹⁴ Vroemen 2017, 39/41.

in 2016 onder 32 leerlingen tussen de acht en achttien jaar dat middelbare scholieren archeologie een lastig begrip vinden; over het algemeen hebben ze niet veel ervaring met archeologie.¹⁵

Op basis van bovengenoemde informatie kan dus gesteld worden dat er in Nederland nog winst geboekt kan worden in het voortgezet onderwijs. Het Oversticht ziet dan ook mogelijkheden om in de provincie Overijssel bij te dragen aan archeologische erfgoededucatie op middelbare scholen. Daarbij staat de onderbouw centraal, omdat in deze fase tijdvakken aan bod komen waar archeologie een plaats inneemt. Het gaat dan primair om de prehistorie en de Romeinse tijd. Het is voor Het Oversticht wel van belang om te weten hoe zij haar huidige en toekomstige erfgoed-educatieve aanbod het beste kan laten aansluiten op de verschillende wensen en behoeften in de onderbouw.

Het onderzoek is ook relevant in het kader van het nut van archeologie en geschiedenisonderwijs voor individuen, groepen (zoals leerlingen op middelbare scholen) en samenlevingen. Aan de hand van het nut van archeologie en geschiedenisonderwijs kan het onderzoek beter verantwoord worden. Archeologie behoort immers ook bij het schoolvak geschiedenis.¹⁶ In literatuur treft men echter vaak standaard beschreven doelen van archeologie aan zoals het produceren van kennis over het verleden, het leven van mensen reconstrueren en veranderingen door de tijd verklaren.¹⁷ Archeologie kan echter meer toegevoegde waarde hebben. Archeologie heeft volgens Smith en Harris¹⁸ een aanzienlijke potentie om intelligente, betrokken wereldburgers te creëren. Archeologische kennis kan leerlingen meerdere vaardigheden leren binnen verschillende disciplines die aan bod komen in het onderwijs. Een daarvan is het vermogen om kritisch te denken. Leerlingen leren volgens Smith en Harris geschiedenis ook te waarderen vanuit verschillende perspectieven met behulp van archeologie. Daardoor staan leerlingen eerder stil bij andere mensen en verschillende culturen uit het heden en het verleden, of te wel bij het 'andere' en 'vreemde'.¹⁹

Stil staan bij het 'andere' en 'vreemde' is volgens Wilschut, Van Straaten en Van Riessen²⁰ ook een van de aspecten van historisch denken binnen het geschiedenisonderwijs. Leerlingen die historisch denken kunnen beter onderscheid maken tussen feiten en fictie door het creëren van respect voor feiten.²¹ Daarnaast zien leerlingen die historisch denken ook in dat het waardepatroon van een cultuur invloed heeft op wat 'goed' en 'slecht' is, ongeacht of deze botst met 'onze' waarden. Geschiedenisonderwijs kan dus een corrigerende en nuancerende rol spelen bij *"het innemen van een standpunt met eigen hedendaagse normen en waarden."*²² Dit kan leiden tot een minder rigide onderscheid tussen 'goed' en 'kwaad' onder leerlingen die een geschoolde-historische houding hebben; leerlingen zijn dan eerder geneigd tot mildheid van oordeel, maar zij hebben ook meer begrip voor omstandigheden, een grotere verdraagzaamheid voor het 'andere', wat kan leiden tot minder onverzoenlijkheid van tegenstellingen.²³ Daarnaast kunnen leerlingen tijdens geschiedenisonderwijs leren openstaan *"voor het afwijkende, voor mogelijke verbeteringen en veranderingen in het (immers toevallig ontstane) heden, voor alternatieven en concurrerende denkbeelden."*²⁴ Archeologen staan tijdens hun werk ook stil bij het 'andere', 'vreemde' en 'afwijkende', omdat zij in aanraking komen met verschillende materiële culturen die archeologen beoordelen en proberen te begrijpen - vanuit de materiële culturen - zonder te oordelen; in andere

¹⁵ Sikkema 2016, 5/12.

¹⁶ Wilschut/van Straaten/van Riessen 2011, 224/226.

¹⁷ Colley 2007, 32.

¹⁸ Smith/Harris 2001, 28.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Wilschut/van Straaten/van Riessen 2011, 18.

²¹ *Idem*, 19-20.

²² *Idem*, 22-23.

²³ *Idem*, 23.

²⁴ *Idem*, 21.

woorden: zo objectief en betrouwbaar mogelijk. Daarbij kunnen archeologen open staan voor verbeteringen, alternatieven en concurrerende denkbeelden van bijvoorbeeld medecollega's. Archeologische erfgoededucatie kan zodoende wellicht ook bijdragen aan het ontwikkelen van een historisch denkvermogen onder leerlingen.

Smith en Harris geven in hun publicatie uit 2001 nog meer toegevoegde waarden van archeologie aan. Beide auteurs geven bijvoorbeeld aan dat archeologische bevindingen ook een kader bieden voor vragen over statistieken, economieën, politiek, culturele geografie, ecologie, landbouwmethoden en bijvoorbeeld de productie van voedsel.²⁵ Dat geldt ook voor geschiedenisonderwijs: geschiedenisonderwijs kan maatschappelijke thema's zoals economische crisis, belastingpolitiek, klassenverschil, vrijheid, gelijkheid en slavernij betekenisvol maken.²⁶ Ten slotte zijn Smith en Harris van mening dat een archeologisch perspectief belangrijk is om een beter begrip te krijgen van het effect dat menselijke bewoning, consumptie van (niet-)hernieuwbare hulpbronnen en andere keuzes van onze leefwijze heeft op onze (natuurlijke) leefomgeving.²⁷ Archeologische erfgoededucatie kan stilstaan bij deze onderwerpen, wat mogelijk kan aansluiten bij de wensen en behoeften van de middelbare scholen.

Little en Zimmerman²⁸ zijn optimistisch dat archeologie kan bijdragen aan het vergroten van onze wijsheid en humane en duurzame cultuur. Archeologie kan een stem geven aan mensen die buitengesloten worden.²⁹ In combinatie met gerelateerde praktijken zoals historische conservatie, toerisme, educatie en museologie kan archeologie onder andere bijdragen aan bewustwording op het gebied van standen, gender, ras, religieuze groepen en '*white privilege*'. Door het verleden op verschillende manieren te benaderen kan men andere manieren van zien, denken en handelen in het heden stimuleren.³⁰ Daarnaast kan archeologie inclusiviteit demonstreren door een ieder in het verleden en heden te betrekken.³¹ Bovenstaande onderwerpen kunnen onder andere aan bod komen op middelbare scholen met behulp van archeologische erfgoededucatie.

Op basis van bovenstaande informatie kan geconcludeerd worden dat het delen van archeologische kennis met het publiek - dat ook bij archeologisch onderzoek betrokken kan worden - vooral voordelen heeft op het gebied van kennis. Ervaringen met archeologie staan minder centraal. Toch kunnen deze ervaringen ook positief zijn voor leerlingen op basis van interesse, persoonlijk plezier, sociale interactie, zelfontplooiing, creativiteit en reflectie.³² Vervolgens kan men ook de *Heritage Cycle* van Thurley uit 2005 erbij betrekken: een (grotere) waardering voor erfgoed kan ontstaan door in aanraking te komen met erfgoed.³³ Dit kan het effect hebben dat mensen, waaronder leerlingen, (eerder) bereid zijn om voor het erfgoed te (laten) zorgen. Daardoor kunnen mensen ook meer genieten van het erfgoed. Uiteindelijk kan de cirkel weer rond worden gemaakt. Mensen die immers genieten van erfgoed begrijpen het ook beter.³⁴ Erfgoededucatie kan daar aan bijdragen. Men moet zich wel realiseren dat dit kan leiden tot de vraag wat erfgoed is en waarom het überhaupt belangrijk is om erfgoed te respecteren, te bestuderen, te bewaren en te preserven. Het is daarom een uitdaging om leerlingen de mogelijkheid te bieden om dit zelf uit te zoeken. Archeologische erfgoededucatie en geschiedenisonderwijs kunnen daarbij helpen, ook wat betreft het ontwikkelen van historisch besef/denken. Grever en Van Boxtel³⁵ stellen dan ook dat erfgoed kan bijdragen aan

²⁵ Smith/Harris 2001, 28.

²⁶ Hunt 2000, 39-53; Wilschut/van Straaten/van Riessen 2011, 32.

²⁷ Smith/Harris 2001, 32.

²⁸ Little/Zimmerman 2010, 138.

²⁹ Smith/Harris 2001, 29.

³⁰ Little/Zimmerman 2010, 138.

³¹ *Idem*, 140.

³² Little 2002, 8-9; Holtorf 2007, 158; Merriman 2004, 6-7.

³³ Thurley 2005, 26.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Grever/Van Boxtel 2014, 37.

de ontwikkeling van historisch besef als het gekoppeld is aan geschiedenisonderwijs. Onderwijs over archeologie heeft dus potentie. Het is echter belangrijk om uit te zoeken wat de wensen en behoeften zijn van scholen. Dit onderzoek staat daarbij stil.

1.2 Onderzoekskader

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode van september 2017 tot en met mei 2018. Gedurende deze periode is achterhaald wat het PDB van Overijssel kan bieden aan de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Daarvoor zijn in overleg met de opdrachtgever zes middelbare scholen uit Overijssel geselecteerd. Het gaat om De Marke, De Boerhaave en Het Stormink uit Deventer van het Etty Hillesum Lyceum én Lyceum de Grondel uit Hengelo, Pius X Rijssen en de Capellenborg uit Wijhe.

Bij elke geselecteerde middelbare school is één beschikbare geschiedenisdocent uit de onderbouw uitgenodigd om deel te nemen aan één semigestructureerd/diepte interview. Daarbij is gekeken naar de schoolniveaus waaraan de geschiedenisdocent les geeft en/of kennis over heeft. In overleg met de opdrachtgever is vastgesteld dat de focus van de interviews primair ligt op de eerste twee jaren van het havo en het vwo, maar secundair ook de theoretische leerweg. Op basis daarvan zijn eventuele overige niveaus buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek.

Uiteindelijk hebben vijf van de zes geselecteerde scholen deelgenomen aan het onderzoek, omdat De Marke niet is ingegaan op het aanbod om deel te nemen aan het onderzoek. Dit betekent dat er vijf semigestructureerde/diepte interviews hebben plaatsgevonden met behulp van een informatie- en ondertekenlijst, vragenlijst en geluidsopnamen (zie bijlage 1 tot en met 7). In de interviews stonden negen vragen centraal die bij elk interview aan bod kwamen (zie bijlage 2). Naast deze vaste vragen is er op basis van de gekregen antwoorden ook doorgevraagd. Zodoende is achterhaald wat de voorkennis is van de geschiedenisdocenten op het gebied van PDB's in Nederland, maar ook welke (archeologische) erfgoed-educatieve activiteiten de middelbare scholen in de onderbouw hebben ondernomen. Daarnaast is ook achterhaald welke lesmethoden de middelbare scholen in de onderbouw gebruiken, hoe archeologie/archeologische kennis daarin is opgenomen en hoe de docenten zelf archeologie/archeologische kennis toepassen in hun lessen. Ten slotte is achterhaald welke wensen en behoeften de scholen in de onderbouw hebben aangaande archeologische erfgoededucatie. De informatie die uit de interviews is voortgekomen is geanalyseerd en heeft primair bijgedragen aan de aanbevelingen.

Ten slotte zijn alle PDB's (en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen) in Nederland (zie bijlage 8 tot en met 18) met behulp van e-mails en eventueel telefoongesprekken benaderd om naast enkele deelvragen de hoofdvraag te helpen beantwoorden. Met behulp van drie standaard vragen (zie paragraaf 2.1.3) is geïnformeerd hoe zij omgaan met de wensen en behoeften van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie, maar ook hoe zij omgaan met feedback (verwerken) en promotie. Daarbij zijn erfgoed-educatieve activiteiten/mogelijkheden die niet specifiek voor middelbare scholen zijn buiten beschouwing gelaten. De gegeven antwoorden hebben, samen met de informatie uit de interviews, bijgedragen aan de aanbevelingen.

1.3 Probleemstelling, doelstelling en deelvragen

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een hoofdvraag en tien deelvragen die gezamenlijk antwoord geven op de hoofdvraag. In deze paragraaf wordt allereerst stilgestaan bij de probleemstelling en doelstelling van het onderzoek (zie paragraaf 1.3.1), gevolgd door de hoofdvraag (zie paragraaf 1.3.2) en de deelvragen (zie paragraaf 1.3.3) die onderverdeeld zijn op micro-, meso- en macroniveau (zie paragraaf 1.3.4).

1.3.1 Probleemstelling en doelstelling

In 2017 heeft Het Oversticht aangeven dat ze erachter wil komen wat ze aan de onderbouw van middelbare scholen kan bieden om aan diens eventuele behoeften te voldoen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Het Oversticht ziet namelijk mogelijkheden om vanuit het PDB van Overijssel meer aandacht te besteden aan archeologische erfgoededucatie dat aansluit op de wensen en behoeften van middelbare scholen. Daarbij staat de onderbouw van middelbare scholen centraal.

1.3.2 Hoofdvraag

Bovengenoemde probleem- en doelstelling hebben geresulteerd in de volgende hoofdvraag:

Wat kan het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel bieden aan de onderbouw van middelbare scholen om aan diens eventuele behoeften te voldoen op het gebied van archeologische erfgoededucatie?

1.3.3 Deelvragen

Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn tien deelvragen opgesteld. Deze deelvragen zijn hieronder opgesplitst in vier categorieën (lesmethoden, kennis, behoeften én feedback en benadering).

Lesmethoden

1. Welke lesmethoden worden op de geselecteerde middelbare scholen gebruikt en hoe is archeologie of archeologische kennis daarin opgenomen?

Kennis

2. Wat weten de geïnterviewden van de geselecteerde middelbare scholen over de kerntaken van een Provinciaal Depot voor Bodemvondsten in Nederland?

3. Hoe komt het dat de geïnterviewden van de geselecteerde middelbare scholen wel/niet weten dat zij terecht kunnen bij het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel voor erfgoed-educatieve activiteiten?

Behoeften

4. Welke behoeften bestaan er op het gebied van archeologische erfgoededucatie in de onderbouw (per niveau en leerjaar) van de geselecteerde middelbare scholen?

5. Op welke gebieden sluit het huidige aanbod van het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel voor de onderbouw van middelbare scholen wel/niet aan bij de behoeften van de geselecteerde middelbare scholen?

6. Welke taak zien de geselecteerde middelbare scholen weggelegd voor het Provinciale Depot van Bodemvondsten van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoed-educatieve activiteiten?

7. Hoe gaan de Provinciale Depots voor Bodemvondsten in Nederland om met de behoeften van de onderbouw (per niveau en leerjaar) van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie?

Feedback en benadering

8. Hoe gaan de Provinciale Depots voor Bodemvondsten in Nederland om met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen?

9. Wat doen Provinciale Depots voor Bodemvondsten in Nederland om de onderbouw van middelbare scholen te bereiken voor erfgoed-educatieve activiteiten?

10. Op welke wijze willen de geselecteerde middelbare scholen benaderd worden door het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel met betrekking tot archeologische erfgoed-educatieve activiteiten?

1.3.4 Micro-, meso- en macroniveau

Tijdens dit onderzoek is er, zoals al is aangegeven, gewerkt met drie schaalniveaus: micro-, meso- en macroniveau. Hieronder is uitgelegd hoe deze niveaus zijn gehanteerd.

Microniveau

Op microniveau staat de gemeente Deventer centraal, omdat het PDB van Overijssel gevestigd is in Deventer. Zodoende zijn op microniveau drie middelbare scholen geselecteerd uit Deventer voor het onderzoek. De drie middelbare scholen van het Etty Hillesum Lyceum in Deventer³⁶ (De Marke, De Boerhaave en Het Stormink) zijn in overleg met de opdrachtgever gekozen vanwege hun locatie³⁷, aanbod en vanwege het feit dat De Boerhaave in het verleden al eens in het depot is geweest. Het Oversticht is in dit laatste geval benieuwd wat zij kan bieden aan De Boerhaave om te voldoen aan diens wensen en behoeften, zodat zij ook in de toekomst gebruik blijven maken van het educatieve aanbod. Uiteindelijk is er bij de onderbouw van twee van de drie geselecteerde middelbare scholen uit Deventer informatie verzameld door het interviewen van één geschiedenisdocent per school. Deze informatie vormt de basis van het onderzoek en dient (deels) antwoord te geven op deelvraag één tot en met zes en tien.

Mesoniveau

Op mesoniveau staat de provincie Overijssel centraal. Op basis daarvan is er informatie verzameld bij drie geselecteerde middelbare scholen buiten Deventer (zie ook tabel 1). Het gaat om drie scholen in Overijssel (Lyceum de Grundel uit Hengelo, Pius X Rijssen en de Capellenborg uit Wijhe) die in overleg met de opdrachtgever zijn gekozen op basis van hun aanbod, hun afstand ten opzichte van het depot in Deventer³⁸, hun ligging in Overijssel en in het geval van Lyceum de Grundel ook omdat de school in het verleden al eens in het PDB van Overijssel is geweest. Ook in dit laatste geval is Het Oversticht benieuwd wat de wensen en behoefte zijn, zodat Lyceum de Grundel ook in de toekomst gebruik blijft maken van het educatieve aanbod.

Het doel van het onderzoek op mesoniveau is om de onderzoeksresultaten op microniveau in een grotere (geografische) context te plaatsen. Zodoende heeft het bijgedragen aan de beantwoording van deelvraag één tot en met zes en tien.

Macroniveau

Op macroniveau zijn alle PDB's (en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen) in Nederland benaderd met behulp van e-mails en, indien nodig, telefonisch contact om antwoord te geven op deelvraag zeven tot en met negen. Deze informatie heeft in eerste instantie inzicht geboden in de eventuele omgang van PDB's met de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. In tweede en derde instantie heeft de informatie inzicht geboden in de eventuele omgang van PDB's aangaande feedback (verwerken) en promotie. De informatie op micro- en mesoniveau kan zodoende in een grotere landelijke context geplaatst worden.

³⁶ In Deventer zijn geen andere middelbare schoolgemeenschappen.

³⁷ Het PDB van Overijssel is gevestigd in Deventer.

³⁸ De Capellenborg te Wijhe bevindt zich op *circa* 12 kilometer afstand van Deventer, terwijl Pius X Rijssen zich op 26 km bevindt en Lyceum de Grundel op 45 kilometer afstand ten opzichte van het depot in Deventer.

1.4 Leeswijzer

In het onderzoek zijn in totaal acht hoofdstukken opgesteld. In hoofdstuk twee is dieper ingegaan op de onderzoeksmethoden van dit onderzoek. Daarbij is stil gestaan bij de gebruikte methoden en technieken en de verantwoording daarvan. Vervolgens is in hoofdstuk drie aandacht besteed aan (theoretische) achtergrondkennis die essentieel is om het onderzoek in een breder kader te plaatsen, maar ook om een beter gefundeerd antwoord te geven op de hoofdvraag en deelvragen. In hoofdstuk vier en vijf zijn de onderzoeksresultaten gepresenteerd. In hoofdstuk vier staan de interview resultaten centraal en in hoofdstuk vijf de antwoorden van de PDB's (en/of diens gelieerde instellingen/stichtingen). Deze resultaten zijn uiteindelijk gebruikt om in hoofdstuk zes, de conclusie, antwoord te geven op de hoofdvraag en de bijbehorende deelvragen. In hoofdstuk zeven volgt de discussie/reflectie waarin de bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten centraal staat. Vervolgens komen in hoofdstuk acht de aanbevelingen aan bod. Ná de aanbevelingen volgen respectievelijk de literatuurlijst, de afkortingen- en begrippenlijst, de figuren- en tabellenlijst én de bijlagen.

2. Onderzoeksmethoden

Voor de totstandkoming van dit onderzoek zijn meerdere onderzoeksmethoden gebruikt die al deels ter sprake kwamen in paragraaf 1.2. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksmethoden in een groter detail toegelicht. Daarbij wordt ook ingegaan op de kwaliteit en verantwoording van het onderzoek. In paragraaf 2.1 wordt ingegaan op de opzet van het onderzoek. Daarbij is allereerst stilgestaan bij de voorbereidingen van het onderzoek. Vervolgens is beschreven welke methoden gehanteerd zijn, hoe deze zijn toegepast bij de beantwoording van de deelvragen én waarom ze zijn gebruikt. In paragraaf 2.2 staat vervolgens de kwaliteit van de gebruikte onderzoeksmethoden centraal.

2.1 Onderzoekopzet

2.1.1 Voorbereidingen

Nadat de oriëntatiefase was afgerond en het Plan van Aanpak (hierna PvA) geschreven was, zijn bruikbare literatuur- en internetbronnen geïnventariseerd en bestudeerd voor achtergrondinformatie, maar ook om een beeld te vormen van relevante onderzoeken die zijn uitgevoerd. In deze fase van het onderzoek is allereerst gezocht naar literatuur over de definitie van erfgoededucatie. Vervolgens is er gezocht naar relevante onderzoeken over erfgoededucatie in het onderwijs. Als derde is er gezocht naar literatuur over archeologische erfgoededucatie, publieksbereik, publieksarcheologie, maatschappelijk draagvlak en het overheidsbeleid aangaande erfgoededucatie. Daarvoor is gebruik gemaakt van de catalogi en bibliotheken van zowel Saxion Hogescholen als de Universiteit Leiden, maar ook van de zoekmachine van Google en de aanwezige literatuurlijsten in de aangetroffen literatuur. Ten slotte is ook de catalogus van Academia³⁹ geraadpleegd.

2.1.2 Literatuuronderzoek

De literatuurstudie is primair gebruikt om vorm te geven aan de relevantie van het onderzoek in paragraaf 1.1 en het theoretisch kader in hoofdstuk drie. De literatuurstudie geeft geen antwoord op deelvragen, maar is noodzakelijk om definities toe te lichten en om een beeld te krijgen van (archeologische) erfgoededucatie. De gebruikte literatuur vormt daardoor een essentieel kader waarin niet alleen de antwoorden op de hoofd- en deelvragen geplaatst en begrepen kunnen worden, maar ook de aanbevelingen die daaruit voortkomen.

2.1.3 Benaderen van provinciale depots

Vóór de afname van de interviews zijn alle PDB's (en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen) in Nederland (zie bijlage 8 tot en met 18) per mail en, indien nodig, telefonisch benaderd om antwoorden te krijgen op macroniveau. Daarvoor zijn dezelfde drie vragen gesteld, maar er is ook doorgevraagd om een duidelijker beeld te krijgen van het gegeven antwoord. Het gaat om de volgende drie vragen die respectievelijk gebaseerd zijn op deelvraag zeven, acht en negen (zie paragraaf 1.3.3):

1) Hoe gaat het [Provinciaal Depot voor Bodemvondsten] om met de behoeften van de onderbouw⁴⁰ (per niveau én leerjaar) van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie?

2) Hoe gaat het [Provinciaal Depot voor Bodemvondsten] om met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen?

³⁹ Academia is een digitaal platform dat toegang biedt tot geüploade wetenschappelijke onderzoeksliteratuur die al dan niet getoetst zijn door kritische vakgenoten en/of collega's.

⁴⁰ De eerste twee jaren in het vmbo en de eerste drie jaren van de havo en het vwo. In het vmbo kan onderscheid gemaakt worden tussen basis- en kaderberoepsgerichte leerweg, gemengde leerweg en theoretische leerweg. In het vwo kan onderscheid gemaakt worden tussen het ongedeeld vwo, het atheneum en het gymnasium.

3) Hoe worden erfgoed-educatieve activiteiten door het [Provinciaal Depot voor Bodemvondsten] gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen?

De resultaten van de beantwoording van de vragen zijn verwerkt in hoofdstuk vijf, maar zijn ook gebruikt bij het formuleren van de aanbevelingen in hoofdstuk acht en bij het beantwoorden van deelvraag zeven tot en met negen (zie paragraaf 1.3.3).

2.1.4 Interviews afnemen

Om antwoord te geven op de hoofdvraag en deelvraag één tot en met zes én tien (zie paragraaf 1.3) is er per geselecteerde middelbare school op afspraak één semigestructureerd interview afgenomen bij één geschiedenisdocent. Alleen in het geval van middelbare school De Marke is het niet gelukt om een afspraak te maken voor een interview met een geschiedenisdocent na meerdere keren contact op te hebben genomen. In overleg met de opdrachtgever en de begeleider van Saxion is besloten om het onderzoek uit te voeren zonder de input van De Marke. Zodoende zijn vijf - van de in het PvA beoogde zes - middelbare scholen betrokken bij het onderzoek. Bij elk van de vijf scholen is een zogeheten diepte interview afgenomen waarin negen vaste vragen gesteld zijn. Daarnaast is er bij sommige antwoorden doorgevraagd waardoor de geïnterviewden meer informatie gaven. Het voordeel daarvan is dat er geen interpretaties zijn gemaakt tijdens de interviews en de uitwerkingen (zie bijlage 1 tot en met 7). Na afloop van alle interviews zijn er naar alle geïnterviewde docenten aanvullende vragen gestuurd voor extra toelichting.

De geïnterviewden zijn in overleg met de opdrachtgever geselecteerd nadat per school was vastgesteld hoeveel beschikbare geschiedenisdocenten er waren voor het interview. Daarbij is ook geïnformeerd naar de niveaus én de bijbehorende leerjaren waaraan de geschiedenisdocenten les geven. Deze informatie heeft er toe geleid dat er per school (minus De Marke) één beschikbare geschiedenisdocent werd uitgekozen op basis van diens ervaring en kennis met én over andere niveaus. Daarbij lag de nadruk op het havo en het vwo, omdat uit ervaring blijkt dat deze niveaus over het algemeen het meeste aandacht besteden aan (archeologisch) erfgoed. In tabel 1 op de volgende bladzijde is per geselecteerde school weergegeven aan welke niveaus én leerjaren de geïnterviewde docent les geeft, maar ook over welke andere niveaus hij/zij kennis heeft binnen het aanbod op de desbetreffende school vanaf de theoretische leerweg.

De interviews zijn van te voren voorbereid door het opstellen van een zogeheten 'informatie- en ondertekenlijst' met negen vragen die bij elk interview aan bod kwamen (zie bijlage 1 en 2). Indien de geïnterviewde akkoord ging met het interview werd de informatie- en ondertekenlijst ondertekend door de geïnterviewde. De belangrijkste resultaten van de interviews zijn uitgewerkt in hoofdstuk vier. De volledig uitgewerkte interviews zijn te vinden in bijlage 3 tot en met 7.

Onderbouw niveaus van de geïnterviewden	Leerjaar	Middelbare school				
		1. De Boerhaave (Deventer)	2. Het Stormink (Deventer)	3. Lyceum de Grundel (Hengelo)	4. Pius X Rijssen	5. Capellenborg (Wijhe)
(Gemengd) Theoretische Leerweg ⁴¹	1				X	
	2				X	
Theoretische Leerweg	2		X			
Theoretische leerweg/havo	1		X		X	X
	2				X	X
	3				X	
Havo	2	X	X	X		
	3	X	X	X		X
Havo/Atheneum ⁴²	1			X	X	X
	2			X	X	X
	3				X	
Havo/Vwo	1	X	X			
Atheneum ⁴³	1		X	X		
	2	X	X	X		
	3	X	X	X		X
Atheneum tto ⁴⁴	1		X			
	3		X			
	3		X			
Gymnasium	1	X		X		
	2	X		X		
	3	X		X		
Ecolyceum atheneum	1	X				
	2	X				
	3	X				
Ecolyceum gymnasium	1	X				
	2	X				
	3	X				

Tabel 1 - De geselecteerde middelbare scholen met de schoolniveaus én bijbehorende leerjaren (onderbouw) waar het onderzoek op focust. In groen de niveaus én leerjaren waaraan de geïnterviewde geschiedenisdocent les geeft. In blauw de niveaus én leerjaren waar de geschiedenisdocent kennis over heeft. In bruin de niveaus én leerjaren waar de geschiedenisdocent (vrijwel) geen kennis over heeft.

2.2 Kwaliteit

Om de kwaliteit van het onderzoek te garanderen is in deze paragraaf aandacht besteed aan de betrouwbaarheid, de representativiteit en reproduceerbaarheid van het onderzoek.

2.2.1 Betrouwbare bronnen

Tijdens het onderzoek is er ten eerste alleen gebruik gemaakt van wetenschappelijke en professionele bronnen uit het werkveld. De geschreven literatuur die tijdens het onderzoek is gebruikt bestaat alleen uit wetenschappelijk gepubliceerde artikelen, onderzoeken en bronnen die door wetenschappers én/of professionals uit het desbetreffende werkveld zijn geschreven. Ten tweede is de informatie van de middelbare scholen afkomstig van gediplomeerde

⁴¹ Toegespitst op de theoretische leerweg.

⁴² Latijn wordt op Pius X Rijssen als keuzevak aangeboden, zodat leerlingen ook het gymnasium kunnen volgen.

⁴³ Lyceum de Grundel voegt soms een kleine atheneum-groep samen met een kleine gymnasium-groep.

⁴⁴ Tweeklasig onderwijs.

geschiedenisdocenten die allen meerdere jaren ervaring hebben in het onderwijs op de school die zij vertegenwoordigen. Deze informatie is met behulp van interviewvragen achterhaald. De interviewvragen zijn met behulp van de opdrachtgever en de begeleider van de opleiding tot stand gekomen en getest. Ten slotte zijn professionele vertegenwoordigers van alle PDB's (en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen) in Nederland benaderd. Op basis daarvan is de betrouwbaarheid van de bronnen gewaarborgd. In deze twee laatste gevallen moet men zich realiseren dat het gaat om momentopnamen die in de nabije toekomst kunnen veranderen.

2.2.2 Representativiteit

Middelbare scholen hebben veel vrijheid in Nederland als het gaat om het inzetten van methoden om te voldoen aan de kerndoelen (zie paragraaf 3.4). Het is daarom onmogelijk om op basis van dit onderzoek vast te stellen dat het onderzoek representatief is voor alle middelbare scholen in Nederland dan wel Overijssel; elke middelbare school in Nederland kan andere opvattingen hebben wat betreft archeologische erfgoededucatie, ook wat betreft de inzet van beschikbare middelen en tijd. Daar komt bij dat docenten een grote rol spelen in de (eventuele) implementatie van archeologische erfgoededucatie in het voortgezet onderwijs. Kortom kan gesteld worden dat geen enkele middelbare school hetzelfde is; visies, missies, niveaus en religieuze en culturele grondslagen kunnen overlappen, maar uiteindelijk is elke middelbare school uniek. De gekozen middelbare scholen verschillen ook van elkaar. Een verschil is dat de geselecteerde middelbare scholen van het Etty Hillesum Lyceum geen religieuze grondslag hebben, omdat het een algemeen bijzondere scholengemeenschap is. Daar tegenover staan Lyceum de Grundel en Pius X Rijssen, twee middelbare scholen met een Rooms-Katholieke grondslag. De Capellenborg daarentegen is een openbare school. De gekozen grondslag heeft uiteraard invloed op het beleid en de visies en missies van een school.

Een ander verschil heeft te maken met de geschiedenisdocenten die zijn geïnterviewd. Het is niet gelukt om vijf geschiedenisdocenten te interviewen die aan dezelfde niveaus en leerjaren les geven (zie tabel 1). Dit heeft deels te maken met het feit dat de niveaus én bijbehorende leerjaren per school kunnen verschillen van elkaar. Bovendien heeft dit ook te maken met de beschikbaarheid van de geschiedenisdocenten. De geschiedenisdocenten die beschikbaar waren, beschikken echter ook over kennis van de overige niveaus binnen het onderzoek waar zij geen les aan geven.

Op alle geselecteerde scholen komt de havo en het vwo voor. Bij bovengenoemde informatie moet wel opgemerkt worden dat er verschillen zitten in de aangeboden leerjaren en niveaus binnen het aanbod (zie tabel 1). Dit heeft logischerwijze gevolgen voor het vergelijken van de interview informatie op schoolniveau én de bijbehorende leerjaren.

2.2.3 Reproduceerbaarheid van het onderzoek

Het onderzoek is dusdanig opgesteld, uitgevoerd en vastgelegd dat het onderzoek tot dezelfde onderzoeksresultaten zou leiden mits deze onder dezelfde basisomstandigheden uitgevoerd zou worden door een andere onderzoeker. In andere woorden: als het beleid, de missie en/of visie van zowel de overheid, de middelbare scholen, de PDB's (en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen) én de opvattingen van dezelfde geschiedenisdocenten aangaande archeologische erfgoededucatie hetzelfde blijven, dan zal het onderzoek dezelfde resultaten opleveren. Indien dit niet het geval is, dan zullen de onderzoeksresultaten logischerwijze anders zijn. Dit kan het geval zijn in de nabije toekomst.

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt het theoretische kader waarin de onderzoeksresultaten en aanbevelingen geplaatst en begrepen kunnen worden, beschreven. In paragraaf 3.1 wordt de definitie van (archeologische) erfgoededucatie uitgelegd, omdat deze definitie centraal staat in dit onderzoek. De definitie is onder andere gebruikt vóór, tijdens en ná de afgenomen interviews. Verder wordt er in paragraaf 3.2 tot en met 3.4 respectievelijk stil gestaan bij Artikel 9 uit het Verdrag van Valletta, *'The Education Model'* van Holtorf en enkele kerndoelen uit het voortgezet onderwijs. Deze drie onderwerpen bieden een uitgangspunt voor het onderzoeken en inzetten van archeologische erfgoededucatie op middelbare scholen. In paragraaf 3.5 volgt ten slotte een conclusie.

3.1 De definitie van erfgoededucatie

In dit onderzoek staat, zoals eerder is aangegeven, het begrip (archeologische) erfgoededucatie centraal. Een groot aantal geschiedenisdocenten op middelbare scholen zijn gedurende hun carrière vast één of meerdere keren in aanraking gekomen met het begrip erfgoededucatie. In deze paragraaf wordt uitgelegd wat de definitie van (archeologische) erfgoededucatie is in het kader van dit onderzoek. Daarbij is gebruik gemaakt van enkele gangbare definities die een grote consensus hebben. In Nederland zijn immers meerdere opvattingen over de definitie van het begrip erfgoededucatie. Professionals, scholen en anderen die zich bezig houden met erfgoededucatie hanteren over het algemeen verschillende definities die in de meeste gevallen overlappen. In sommige gevallen beseffen docenten niet eens dat zij bezig zijn met erfgoededucatie als zij bijvoorbeeld een klas meenemen naar kamp Westerbork.⁴⁵ Men is wel bezig met erfgoededucatie, maar het *“wordt vaak niet als zodanig benoemd en is daarom moeilijk te traceren laat staan kwantificeren.”*⁴⁶

3.1.1 Erfgoed

Tijdens het vakoverleg erfgoedconsulenten is een notitie geschreven over de definitie van erfgoed, omdat dit de basis is van erfgoededucatie. De erfgoedconsulenten kwamen tot de volgende definitie: *“Erfgoed is [...] een verzamelbegrip waarmee sporen uit het verleden worden aangeduid die we als samenleving de moeite waard vinden om te bewaren voor de toekomst.”*⁴⁷ Volgens onderzoekers van de Erasmus Universiteit verstaan we onder erfgoed ook *“monumenten, archieven, het landschap, tradities en identiteit.”*⁴⁸ Erfgoed kan daarnaast gezien worden als ‘statisch’ (een overblijfsel uit het verleden met inherente kwaliteiten) of als iets ‘dynamisch’ (een overblijfsel uit het verleden waar verschillende mensen door de tijd heen hun (verschillende) meningen aan hebben gegeven).⁴⁹ Erfgoed kan namelijk gebruikt worden om mensen over (lokale) geschiedenis en erfgoed te leren. Ten tweede kan men erfgoed inzetten om waardering voor erfgoed te creëren en/of om de (culturele) identiteit van mensen te versterken, maar ook om mensen over multiperspectiviteit te leren.⁵⁰ Onder multiperspectiviteit verstaat men in het geschiedenisonderwijs dat *“leerlingen verschillende perspectieven van personen uit het verleden en heden kunnen herkennen, onder woorden kunnen brengen en kunnen contextualiseren.”*⁵¹

De kijk op erfgoed is dus dynamisch, en kan per generatie veranderen. Dit blijkt ook uit de omschrijving van erfgoed die Van Heusden hanteert. Volgens Van Heusden⁵² is erfgoed *“een*

⁴⁵ Hagenaars et al. 2014, 6.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Hagenaars et al. 2014, 7.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Vroemen 2017, 78.

⁵⁰ *Idem*, 78-79.

⁵¹ Grever/Van Boxel 2014, 39.

⁵² Hagenaars et al. 2014, 7; Van Heusden 2012 (<http://docplayer.nl/45950720-Erfgoedonderwijs-als-cultuuronderwijs-barend-van-heusden-afdeling-kunsten-cultuur-en-media.html> geraadpleegd op 21-02-2018).

bewustzijn van wat gemaakt is.” Een mens neemt waar, kan verbeelden, conceptualiseren en analyseren. Daarvoor gebruikt de mens zijn lichaam, taal en grafische media, maar ook voorwerpen. Concreet zou dit betekenen dat erfgoed (het bewustzijn van wat gemaakt is) ontstaat door:

- “- waarnemen (van sporen in de omgeving/uit het verleden);
- verbeelden (hoe, waarom, door wie is dit gemaakt: verhalen en beelden);
- conceptualiseren: interpreteren/waarderen (betekenis geven, vertellen);
- analyseren (waaruit is het gemaakt/ontstaan, verhouding tot andere cultuurvormen).”⁵³

De opvattingen van Van Heusden komen deels overeen met die van Smith in haar publicatie uit 2006. Iets ‘wordt’ volgens Smith pas erfgoed als het gebruikt wordt als erfgoed of omdat het een plek is die erfgoed uitvoeringen/activiteiten faciliteert. Deze uitvoeringen/activiteiten bestaan onder andere uit herdenken, herinneren, communicatie en het doorgeven van kennis en herinneringen, maar ook het uiten en beweren van identiteit, sociale en culturele waarden en diens betekenissen.⁵⁴ Erfgoed heeft namelijk geen inherente kwaliteiten volgens Smith, men moet een ‘band’ ontwikkelen die men constant onderhoud.⁵⁵

Erfgoed is dus deels gericht op materiële en immateriële bronnen die wij als individuen, groepen en/of de samenleving belangrijk vinden om te gebruiken, te bewaren, te beschermen en door te geven aan toekomstige generaties ten behoeve van onze (gemeenschappelijke) identiteit. Daar kunnen echter vele (im)materiële bronnen onder vallen. Vroemen waarschuwt in haar master scriptie uit 2017 echter dat er in de samenleving groepen zijn die monopoliseren wat erfgoed ‘is’ en wat er mee gedaan moet worden. Deze groepen definieert zij als ‘*mainstream*’, krachtig/invloedrijk en specialistisch. Deze groepen zorgen er ook voor dat wat erfgoed kan zijn, wat het kan ‘doen’ én wat mensen ermee kunnen doen op de achtergrond verdwijnt.⁵⁶ Dat heeft logischerwijze invloed op de manier hoe er gekeken wordt naar erfgoed(educatie).

3.1.2 Erfgoededucatie

In het werkveld van erfgoededucatie worden meerdere definities voor erfgoededucatie gehanteerd. Een deel van deze definities zijn hieronder weergegeven om tot een eigen bruikbare definitie te komen van (archeologische) erfgoededucatie voor dit onderzoek.

De Onderwijsraad hanteerde in 2006 de volgende definitie voor erfgoededucatie: *“Erfgoededucatie omvat onderwijs met en over monumenten, landschappen en archeologische vondsten, bibliotheken en archieven, museale voorwerpen en het geheel van gewoonten, tradities, rituelen en gebruiken dat immaterieel of levend erfgoed wordt genoemd.”*⁵⁷ Daarbij gaat de onderwijsraad er vanuit dat het uitgangspunt het culturele erfgoed in Nederland is; het culturele erfgoed in Nederland draagt de sporen *“van verschillende culturen uit het verleden en [wordt] ook in het heden voortdurend (...) beïnvloed door nieuwe elementen uit onze maatschappij. De kracht van erfgoededucatie ligt in het omgevingsonderwijs: het leren in, van en over je eigen leefomgeving. Erfgoededucatie en omgevingsonderwijs zijn sterk verbonden met de vakken aardrijkskunde en geschiedenis, maar kunnen ook in andere mens- en maatschappijvakken een rol spelen.”*⁵⁸ Deze definitie kon tijdens de

⁵³ Hagenaars et al. 2014, 7; Van Heusden 2010, 17-23; Van der Hoeven et al. 2014, 13-17; Van Heusden 2012 (<http://docplayer.nl/45950720-Erfgoedonderwijs-als-cultuuronderwijs-barend-van-heusden-afdeling-kunsten-cultuur-en-media.html> geraadpleegd op 21-02-2018).

⁵⁴ Smith 2006, 83/304.

⁵⁵ Idem, 83/301/304.

⁵⁶ Vroemen 2017, 56.

⁵⁷ Onderwijsraad 2006, 17.

⁵⁸ Ibidem.

Erfgoedarena van 2011 rekenen op veel consensus, maar de opsomming werd als een nadeel ervaren.⁵⁹

Van Boxtel en Grever⁶⁰ omschrijven erfgoededucatie vanuit het onderzoeksprogramma van de Erasmus Universiteit als volgt: *“gericht op de versterking van cultureel- en historisch besef aan de hand van materiële en immateriële sporen als primaire instructiebron.”* Daarbij staan de ‘ervaringen’ van leerlingen in drie dimensies centraal: tijd, plaats en betekenisgeving. Al deze ervaringen hebben een ‘zintuigelijke’ component. Te denken valt aan zien, horen, voelen en ruiken. Het tweede en derde component bestaan uit een ‘affectieve’ (emoties en gevoelens) en ‘cognitieve’ (beredeneren en denken) component. Van Boxtel en Grever zijn van mening dat erfgoed op drie niveaus bijdraagt aan het leren:

- “1) bijdrage aan geschiedenisleren, historisch besef;*
- 2) bijdrage aan burgerschapsvorming, samenlevingsvorming;*
- 3) identiteitsontwikkeling, door persoonlijk betekenis toe te kennen aan erfgoed.”⁶¹*

Erfgoededucatie is volgens Van Boxtel en Grever⁶² eerder een benaderingswijze dan een discipline; het is een manier om naar onze cultuur te kijken. Leerlingen krijgen de mogelijkheid om hun omgeving te onderzoeken, maar ook om verbanden te zien als ze leren werken met dimensies als betekenisgeving, tijd en ruimte. Via deze manier hopen zij dat leerlingen leren ervaren dat de wereld uit meerdere verbindingen bestaat (in plaats van losse stukjes), die gezamenlijk een geheel vormen. Vakken zoals geschiedenis, aardrijkskunde, taal, maatschappijleer, burgerschapskunde kunnen een relatie vormen met erfgoed, maar andersom ook. Dat geldt overigens ook voor voorwerpen, gebouwen, beeldtaal, vorm- en materiaalgebruik, *et cetera*. In deze vak- en leergebieden kunnen immers ook relaties gelegd worden met betekenisgeving, tijd en ruimte.⁶³

In ‘Cultuur in de Spiegel’ van Van Heusden⁶⁴ is erfgoededucatie omschreven als een vorm van cultuuronderwijs waarin aandacht wordt besteed aan cultuur en cultureel (zelf)bewustzijn. Volgens ‘Cultuur in de Spiegel’ is erfgoedonderwijs een vorm van *“onderwijs in bewustzijn van wat gemaakt is”*; dit wordt, zoals reeds beschreven, gedaan aan de hand van basisvaardigheden zoals analyseren, verbeelden, waarnemen, conceptualiseren, die op hun beurt ondersteund zijn door mediavaardigheden (grafisch, taal, voorwerpen en lichaam).⁶⁵

In vergelijking met de onderzoeksgroep van de Erasmus Universiteit hanteert Van Heusden⁶⁶ een andere definitie voor erfgoededucatie. De onderwijsgroep van de Erasmus Universiteit ziet veel meer mogelijkheden om een bijdrage te leveren aan geschiedenisonderwijs, burgerschapsvorming en identiteitsontwikkeling, terwijl Van Heusden erfgoedonderwijs ziet als een vorm van cultuuronderwijs.⁶⁷ Wel is Van Heusden van mening dat de nadruk bij geschiedenis moet liggen op conceptualiseren (interpreteren/waarderen) en op analyseren; dit in tegenstelling tot kunst, wat

⁵⁹ Hagenaars *et al.* 2014, 7.

⁶⁰ *Idem*, 7-8.

⁶¹ Hagenaars *et al.* 2014, 7-8.

⁶² *Idem*, 8.

⁶³ Hagenaars *et al.* 2014, 8.

⁶⁴ Hagenaars *et al.* 2014, 8; Van Heusden 2010, 17-23; Van der Hoeven *et al.* 2014, 13-17; Van Heusden 2012 (<http://docplayer.nl/45950720-Erfgoedonderwijs-als-cultuuronderwijs-barend-van-heusden-afdeling-kunsten-cultuur-en-media.html> geraadpleegd op 21-02-2018).

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Hagenaars *et al.* 2014, 8; LKCA 2013, 5; Van Heusden 2012 (<http://docplayer.nl/45950720-Erfgoedonderwijs-als-cultuuronderwijs-barend-van-heusden-afdeling-kunsten-cultuur-en-media.html> geraadpleegd op 21-02-2018).

⁶⁷ *Ibidem*.

vooral gebruik maakt van de verbeelding.⁶⁸ Hoewel erfgoededucatie niet hetzelfde is als geschiedenis, heeft het voor dit onderzoek, dat gericht is op archeologie, wel de grootste raakvlakken met het vak geschiedenis. Men moet zich echter realiseren dat erfgoededucatie niet uitsluitend of op de eerste plaats een functie heeft binnen het onderwijs. Erfgoededucatie kent meerdere buitenschoolse varianten; het dekt het hele aanbod, van het *“enthousiasmeren voor een eerste kennismaking met erfgoed tot verdieping en duiding daarvan, variërend van rondleiding tot website.”*⁶⁹ In de beleidshandreiking Erfgoededucatie van Stichting Erfgoed Actueel, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen (OPEN) uit 2006 is daarom de volgende definitie gehanteerd voor ‘erfgoededucatie’: *“Erfgoededucatie omvat een breed spectrum aan activiteiten voor allerlei publieksgroepen, die zowel kennis en begrip als beleving van erfgoed tot doel hebben. Erfgoededucatie is ook: leren over, door en met erfgoed.”*⁷⁰ In figuur 2 hieronder is een voorbeeld te zien van een (archeologische) erfgoed-educatieve activiteit. Men moet zich echter realiseren dat er ruimte is voor een flexibele interpretatie van wat erfgoededucatie is en/of hoort te zijn, ook bij de twee definities die hieronder zijn opgesteld voor dit onderzoek.⁷¹

Op basis van bovenstaande definities en kenmerken is voor dit onderzoek de volgende definitie gegeven aan erfgoededucatie: **Erfgoededucatie is onderwijs met en over (im)materieel cultureel erfgoed met als doel het bijbrengen van cultureel en historisch besef, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het erfgoed, zodat het erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties).**

Op basis van bovenstaande definitie is ook de meest hanteerbare definitie van archeologische erfgoededucatie opgesteld voor dit onderzoek: **Archeologische erfgoededucatie is onderwijs met en over archeologisch erfgoed met als doel het bijbrengen van cultureel en historisch besef, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het archeologisch erfgoed, zodat het archeologisch erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties).**

Figuur 2 - Schervenworkshop van het PDB van Overijssel voor leerlingen van De Boerhaave in 2016 (Bron: Suzanne Wentink 19-04-2018).

3.2 Het Verdrag van Valletta, een uitgangspunt

Nu bekend is waar het begrip (archeologische) erfgoededucatie voor staat in dit onderzoek, kan er gekeken worden naar het Verdrag van Valletta (1992)⁷², een verdrag dat een uitgangspunt biedt voor archeologische erfgoededucatie op middelbare scholen. Elke archeoloog in Nederland weet van het bestaan van het Verdrag van Valletta, dat ook wel bekend staat als het Verdrag van Malta. In dit verdrag staat de omgang en bescherming van het cultureel - archeologisch - erfgoed centraal. Een van de artikelen in het verdrag is relevant voor dit onderzoek, namelijk Artikel 9. Dit artikel gaat over de promotie van publieke bewustmaking op het gebied van archeologie. Op basis van het artikel kan gesteld worden dat Nederland ook een taak heeft om (onderbouw)leerlingen en geschiedenisdocenten van middelbare scholen te betrekken bij deze bewustmaking, zij zijn immers

⁶⁸ Hagenars *et al.* 2014, 7; Van Heusden 2012 (<http://docplayer.nl/45950720-Erfgoedonderwijs-als-cultuuronderwijs-barend-van-heusden-afdeling-kunsten-cultuur-en-media.html> geraadpleegd op 21-02-2018).

⁶⁹ Van der Putten 2006, 16.

⁷⁰ *Idem*, 5.

⁷¹ Vroemen 2017, 78.

⁷² Raad van Europa 1992, het Verdrag van Valletta.

ook onderdeel van het publiek en staan centraal in dit onderzoek. Daar kunnen (publieks)archeologen, erfgoededucatie experts, erfgoedinstellingen en provinciale depots zoals het PDB van Overijssel bij helpen. In Artikel 9 staat immers het volgende:

“Iedere Partij verplicht zich ertoe:

1. voorlichtingscampagnes te voeren om bij het publiek besef te kweken en te ontwikkelen van de waarde van het archeologische erfgoed voor het begrip van het verleden en de bedreigingen voor dit erfgoed;

2. de toegang van het publiek tot belangrijke bestanddelen van het archeologisch erfgoed, met name vindplaatsen, te bevorderen en het tentoonstellen aan het publiek van geselecteerde archeologische voorwerpen te stimuleren.”⁷³

Nederland is als partij volgens het Verdrag van Malta verplicht om het publiek te betrekken bij archeologie. Dit kan onder andere gedaan worden door het publiek te betrekken bij archeologische opgravingen, zoals te zien is in figuur 3 op de volgende bladzijde. Het doel van Artikel 9 is dan ook om ‘publieksbereik’ te stimuleren onder een publiek waar leerlingen en geschiedenisdocenten onder vallen. Dit kan volgens het verdrag gedaan worden door het publiek toegang te geven tot bijvoorbeeld vindplaatsen en tentoonstellingen. De nadruk lijkt daarbij te liggen op publieksvoorlichting. Kortom: de expert heeft kennis die hij/zij wil overdragen aan het publiek. Publieksbereik is echter meer dan alleen het bereiken van een publiek door middel van één of meerdere communicatiemiddelen (ook wel bekend als overdrachtsinstrumenten). Publieksbereik heeft altijd een doel, veelal in de vorm van informeren of het overdragen van kennis, ideeën en/of opvattingen, maar vaak ook het creëren van bewustwording en (maatschappelijk) draagvlak. Onder laatstgenoemde begrip kan men in de archeologie de mate van bewustwording, interesse, waardering én de positieve dan wel neutrale acceptatie en ondersteuning van het publiek⁷⁴ verstaan voor het archeologiebeleid, de uitvoering van archeologie én de uitkomsten daarvan.⁷⁵ Het creëren van draagvlak voor archeologie kan een doel zijn van archeologen en archeologische erfgoededucatie.

Archeologen zien archeologisch publieksbereik over het algemeen als een activiteit die archeologie toegankelijk moet maken voor het publiek. Veelal gaat het dan om het presenteren van archeologische bevindingen.⁷⁶ Middelbare schoolleerlingen kunnen daarbij centraal staan. Het presenteren van archeologische bevindingen kan echter op meerdere manieren gedaan worden en kan meerdere doelen hebben. In het kader van Artikel 9 in het Verdrag van Malta is het begrip gehanteerd in de vorm van het creëren van bewustwording en draagvlak onder het publiek. Cruysheer⁷⁷ is namelijk van mening dat de kern van Artikel 9 uit een algemeen publieksbereik bestaat dat men in drie punten kan opsplitsen:

- “1. Draagvlakverbreding (voorlichting);*
- 2. Publiekspresentatie;*
- 3. Erfgoededucatie.”⁷⁸*

⁷³ Raad van Europa 1992, Artikel 9 uit het Verdrag van Valletta.

⁷⁴ Zie voetnoot 80.

⁷⁵ Deze definitie is gebaseerd op definities en omschrijvingen van (maatschappelijk) draagvlak van Ruelle/Bartels 1998, 405; Cruysheer 2002, 15; Boedeltje/de Graaf 2004, 2-4/6-8; Van Lent 2018, 3.

⁷⁶ Van den Dikkenberg 2015 (<https://erfgoedstem.nl/publieksbereik-verplicht-onderdeel-van-archeologisch-onderzoek/geraadpleegd-op-24-05-2018>).

⁷⁷ Cruysheer 2002, 12.

⁷⁸ *Idem*, 15.

In zijn onderzoek uit 2002 geeft Cruysheer aan dat de nadruk op het publieksbereik in Artikel 9 voornamelijk lijkt te zijn ontstaan op basis van praktische overwegingen; *“zonder een breed maatschappelijk draagvlak van interesse, waardering en bewustwording heeft het verdrag weinig zeggingskracht.”*⁷⁹ Hij impliceert daarmee dat publieksbereik in het kader van Artikel 9 gericht is op het creëren van interesse, waardering en bewustwording onder een publiek. In Artikel 9 is inderdaad aangegeven dat voorlichtingscampagnes een publiek besef moeten ontwikkelen en kweken over de waarde van het archeologisch erfgoed. Daar komt bij dat het publiek toegang moet krijgen tot bijvoorbeeld vindplaatsen en tentoonstellingen. Publieksbereik is daarom een breed begrip; er zijn meerdere manieren om een bepaald doel te bereiken door middel van publieksbereik, echter zijn er ook meerdere methoden om een publiek te bereiken. Daarnaast rest de vraag waaruit het archeologische publiek bestaat. Over het algemeen gaat men uit van een publiek dat gevormd is door een ieder die zich niet professioneel bezighoudt met archeologie en dus ook geen archeologisch (gerelateerde) opleiding heeft genoten.⁸⁰ Geschiedenisdocenten en leerlingen vallen daar dus ook onder, maar men kan aan dit publiek ook archeologen toevoegen die geen expert zijn op het gebied waarover men communiceert. Het publiek kan kortom gezien worden als een vrij heterogene groep die beschikt over een veelvoud aan ideeën en opvattingen die vaak beïnvloed zijn door de culturele achtergronden van de groepsleden.⁸¹

Op basis van Artikel 9 kan dus gesteld worden dat Nederland de taak heeft om archeologie ook toegankelijk te maken voor middelbare scholen. Daarnaast dient Nederland volgens het artikel voorlichtingscampagnes te voeren om *“publiek besef te kweken en te ontwikkelen van de waarde van het archeologische erfgoed voor het begrip van het verleden en de bedreigingen voor dit erfgoed.”*⁸² Daarmee doelt het artikel ook op (onderbouw) leerlingen van middelbare scholen. Archeologische erfgoededucatie kan daarbij helpen. Artikel 9 vormt zodoende een relevant uitgangspunt voor archeologische erfgoededucatie dat zich richt op middelbare scholen. Daar kunnen overheden, (publieks)archeologen, erfgoedinstellingen, archeologische depots zoals het PDB van Overijssel én een ieder die zich bezig houdt met erfgoededucatie bij helpen. Dit onderzoek haakt daar ook op in door advies te geven aan de opdrachtgever op het gebied van archeologische erfgoededucatie op basis van de wensen en behoeften van geschiedenisdocenten.

Figuur 3 - Vrijwilligers aan het werk tijdens de ‘Schat van Dalfsen’.

⁷⁹ Cruysheer 2002, 15.

⁸⁰ Merriman 2004, 2.

⁸¹ Marshall 2002, 215-216.

⁸² Raad van Europa 1992, Artikel 9 uit het Verdrag van Valletta.

3.3 The Education Model

Binnen het archeologische werkveld zijn meerdere benaderingen (lees: modellen) van toepassing betreffende de inzet en doelen van archeologie als het publiek centraal staat. Een van deze modellen, *'The Education Model'*, staat in het teken van archeologische educatie en is mede daardoor relevant om te benoemen in het kader van dit onderzoek. Het model biedt, net als Artikel 9, een uitgangspunt vanuit het archeologische werkveld voor archeologische erfgoededucatie op middelbare scholen.

The Education Model is één van de drie modellen van Holtorf. Holtorf⁸³ is van mening dat archeologen mensen kunnen informeren over het verleden, maar hen ook kunnen overhalen om archeologie en archeologische wetgeving te steunen. Daarnaast kunnen archeologen het publiek ook democratisch betrekken bij archeologisch onderzoek door hun wensen en voorkeuren erbij te betrekken.⁸⁴ Iedereen zou immers uitgenodigd, aangemoedigd en in staat gesteld moeten worden door archeologen om hun eigen enthousiasme en interesse voor archeologie te ontwikkelen.⁸⁵ Dit kan onder andere gedaan worden met behulp van archeologische erfgoededucatie.

The Education Model van Holtorf staat in het teken van het informeren van mensen over archeologie. Volgens het model verspreid een academische 'elite' betrouwbare kennis middels publieksbereik aan mensen met kennis 'tekorten', zodat de elite bijdraagt aan het realiseren van verlichte en competente burgers.⁸⁶ Dit model komt ook overeen met het *'deficit model'* van Merriman. Volgens het model van Merriman⁸⁷ moeten archeologen het publiek betrekken, zodat ze begrijpen wat archeologen doen en diens werk meer steunen. Het publiek heeft kortom archeologische educatie nodig om archeologie te waarderen. Onder dit publiek vallen leerlingen en geschiedenisdocenten van middelbare scholen ook.

Zowel het model van Holtorf als het model van Merriman hebben betrekking op archeologische erfgoededucatie, dat centraal staat in dit onderzoek. Beide modellen impliceren dat het publiek, zoals beschreven door Merriman in 2004, voor een groot deel bestaat uit leken die de kennis van de expert nodig hebben om archeologie en archeologisch erfgoed te begrijpen, te steunen en te waarderen. Uit het onderzoek van Qrius in 2016 blijkt echter dat leerlingen gefrustreerd raken als volwassen zeggen dat archeologie belangrijk en interessant is; dit willen leerlingen zelf bepalen.⁸⁸ Op het gebied van erfgoed blijkt volgens Smith⁸⁹ dan ook dat het publiek vaak beschouwd wordt als 'lege vaten', in tegenstelling tot experts, die alle kennis hebben over het erfgoed en diens intrinsieke betekenissen. Het publiek doet niets met het erfgoed, zij krijgen enkel de kennis.⁹⁰ De experts interpreteren het erfgoed en bepalen de standaard.⁹¹ Wat het publiek daarnaast met het erfgoed doet is vaak minder legitiem en authentiek.⁹² Dit leidt er onder andere toe dat experts de focus leggen op bepaalde erfgoed 'items' waar onze huidige generatie zorg voor moet dragen om deze over te dragen aan toekomstige generaties; wat deze 'items' zijn, wie er over mag praten en wat we er mee moeten doen ligt geheel in de handen van experts.⁹³ Leerlingen op middelbare scholen met kennis 'tekorten' kunnen in zulke gevallen buitenspel gezet worden. Dit lijkt nauw aan te sluiten op de modellen.

⁸³ Holtorf 2007, 150.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Holtorf 2007, 158.

⁸⁶ *Idem*, 150.

⁸⁷ Merriman 2004, 5-6.

⁸⁸ Sikkema 2016, 14.

⁸⁹ Smith 2006, 29-30/32-33/72-73.

⁹⁰ *Idem*, 29-30/32-33/72-73.

⁹¹ *Idem*, 72-73/206/280/299.

⁹² *Idem*, 72-73.

⁹³ *Idem*, 29-30.

Vroemen⁹⁴ ziet in het kader van erfgoededucatie mogelijkheden om een kritisch component toe te voegen aan erfgoededucatie. Leerlingen moeten bijvoorbeeld de kans krijgen om te werken met erfgoed, zodat zij zelf een kritische mening kunnen vormen over erfgoed door het te bestuderen vanuit meerdere perspectieven. Zodoende kunnen leerlingen, door al dan niet betekenis te geven aan erfgoed, erfgoed ook 'accepteren' of 'weigeren' als onderdeel van hun leven. Erfgoed kan alleen erfgoed voor de leerlingen 'worden' als leerlingen er mee werken volgens Vroemen. Leerlingen kunnen daardoor ook leren dat erfgoed dynamisch is.⁹⁵ De erfgoededucatie expert krijgt in dat geval een begeleidende en stimulerende rol waardoor leerlingen erfgoed zelf leren onderzoeken en beoordelen. Dit kan een aanvulling zijn op de modellen van Holtorf en Merriman. Bovengenoemde informatie beïnvloedt de visies en definities aangaande erfgoed(educatie) dan ook, maar ook de erfgoed-educatieve activiteiten die experts inzetten. Daardoor heeft het ook invloed op de aanbevelingen van dit onderzoek (zie hoofdstuk 8).

3.4 Kerndoelen in het voortgezet onderwijs

In paragraaf 3.2 en 3.3 zijn twee uitgangspunten voor archeologische erfgoededucatie gepresenteerd op basis van een archeologisch perspectief. In Nederland biedt de Rijksoverheid vanuit het onderwijs ook een uitgangspunt voor archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van middelbare scholen.

In Nederland heeft de Rijksoverheid kerndoelen opgesteld voor het basis- en voortgezet onderwijs (de onderbouw⁹⁶) waaraan alle scholen zich moeten houden. Scholen zijn echter vrij om te bepalen hoe zij daaraan voldoen met hun lesmateriaal en eventuele niet-verplichte vakken. Op basis van deze kerndoelen kunnen erfgoedinstellingen, archeologische depots zoals het PDB van Overijssel, erfgoededucatie experts, (publieks)archeologen en (geschiedenis)docenten aanknopingspunten maken met archeologische erfgoededucatie. In de onderbouw van het voortgezet onderwijs kan dit bijvoorbeeld gedaan worden op basis van de volgende kerndoelen uit de leergebieden 'mens en maatschappij' en 'kunst en cultuur':

"Mens en maatschappij"

37. *De leerling leert een kader van tien tijdvakken te gebruiken om gebeurtenissen, ontwikkelingen en personen in hun tijd te plaatsen. De leerling leert hierbij over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken:*
- tijd van jagers en boeren (prehistorie tot 3000 voor Chr.);*
 - tijd van Grieken en Romeinen (3000 voor Chr.–500 na Chr.);*
 - tijd van monniken en ridders (500–1000);*
 - tijd van steden en staten (1000–1500);*
 - tijd van ontdekkers en hervormers (1500–1600);*
 - tijd van regenten en vorsten (1600–1700);*
 - tijd van pruiken en revoluties (1700–1800);*
 - tijd van burgers en stoommachines (1800–1900);*
 - tijd van wereldoorlogen (1900–1950), en*
 - tijd van televisie en computer (1950–heden).*

De leerling leert daarbij in elk geval de relatie te leggen tussen de gebeurtenissen en ontwikkelingen in de 20e eeuw (waaronder de Wereldoorlogen en de Holocaust), en hedendaagse ontwikkelingen. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.

⁹⁴ Vroemen, 76.

⁹⁵ *Idem*, 32/57-58/61/76-77.

⁹⁶ Voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs heeft de overheid zogeheten eindtermen per vak ingevoerd.

(...)

40. *De leerling leert historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en hij leert daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.*

(...)

43. *De leerling leert over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.*

Kunst en cultuur

50. *De leerling leert op basis van enige achtergrondkennis te kijken naar beeldende kunst, te luisteren naar muziek en te kijken en luisteren naar theater-, dans- of filmvoorstellingen.*

(...)

52. *De leerling leert mondeling of schriftelijk te reflecteren op eigen werk en werk van anderen, waaronder dat van kunstenaars.”⁹⁷*

In de bovengenoemde kerndoelen komen aspecten naar voren die tijdens archeologische erfgoededucatie een rol kunnen spelen. In kerndoel 37 staan bijvoorbeeld de tien tijdvakken centraal die allemaal in het kader van archeologie kunnen staan. Archeologisch vondstmateriaal kan ingezet worden om aan kerndoel 37 te voldoen. Daardoor kunnen de tijdvakken tastbaarder gemaakt worden voor leerlingen. Aan de hand van het vondstmateriaal kunnen bijvoorbeeld ontwikkelingen/veranderingen door de tijd worden aangetoond. Dit sluit ook nauw aan op kerndoel 40 en 43, waar veranderingen, overeenkomsten, verschillen in cultuur en de eigen cultuurhistorische omgeving centraal staan.

Archeologische erfgoededucatie kan middelbare scholen ook helpen om te voldoen aan kerndoel 50, omdat leerlingen tijdens archeologische erfgoededucatie bijvoorbeeld in aanraking kunnen komen met beeldende kunst of muzikale voorwerpen die tijdens opgravingen zijn aangetroffen. Dit werk, dat door mensen in het verleden is gemaakt, kan zodoende ook kritisch bestudeerd worden door leerlingen, zodat zij kunnen voldoen aan kerndoel 52. Op basis van bovenstaande informatie kan zodoende gesteld worden dat de kerndoelen uit de onderbouw van het voortgezet onderwijs een uitgangspunt kunnen zijn voor archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van middelbare scholen.

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is aangegeven dat archeologische erfgoededucatie in dit onderzoek beschouwd wordt als een vorm van onderwijs dat zich richt op archeologisch erfgoed met als doel het bijbrengen van cultureel en historisch besef, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het archeologisch erfgoed, zodat het archeologisch erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties). Daarnaast is aangetoond dat Artikel 9 uit het Verdrag van Malta een uitgangspunt kan vormen om te investeren in archeologische erfgoededucatie op middelbare scholen. Nederland is als partij verplicht om archeologische voorlichtingscampagnes te voeren én om het archeologische erfgoed toegankelijk te maken. Archeologische erfgoededucatie kan daarbij helpen. Vervolgens is ook aangetoond dat *The Education Model* van Holtorf een uitgangspunt kan vormen voor archeologische erfgoededucatie op middelbare scholen. Volgens het model verspreid

⁹⁷ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2012b.

een academische 'elite' namelijk zijn/haar archeologische kennis aan mensen met kennis 'tekorten'. Zodoende hoopt deze 'elite' bij te dragen aan het realiseren van competente en verlichte burgers. Daarbij moet men zich wel realiseren dat leerlingen zelf willen bepalen of archeologie - en erfgoed - belangrijk is. Daar komt bij dat leerlingen, net als het overige publiek, vaak beschouwd worden als 'lege vaten' die de kennis nodig hebben van experts. Het advies luidt dan ook om leerlingen te laten werken met erfgoed, zodat zij zelf een kritische mening kunnen vormen over erfgoed. Deze informatie is nuttig om aanbevelingen te maken op het gebied van archeologische erfgoededucatie.

Ten slotte is in dit hoofdstuk aangetoond dat een deel van de verplichte kerndoelen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs ook beschouwd kunnen worden als uitgangspunt voor archeologische erfgoededucatie. Erfgoedinstellingen, erfgoededucatie experts, (publieks)archeologen, (geschiedenis)docenten en archeologische depots, zoals het PDB van Overijssel, kunnen zodoende aanknopingspunten vinden om aandacht te besteden aan archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van middelbare scholen.

4. Onderzoeksresultaten Interviews

In hoofdstuk drie is op basis van een literatuurstudie een theoretisch kader geschetst zodat de hier gepresenteerde onderzoeksresultaten van de interviews in een breder kader geplaatst en begrepen kunnen worden. De hier gepresenteerde informatie draagt bij aan de beantwoording van de hoofdvraag en de bijbehorende deelvragen (zie hoofdstuk 6) én de aanbevelingen (zie hoofdstuk 8).

In paragraaf 4.1 staan de uitkomsten van de vijf interviews centraal waarbij verbanden worden gelegd met het theoretische kader in hoofdstuk drie. In paragraaf 4.2 volgt ten slotte een conclusie.

4.1 Archeologische erfgoededucatie in de onderbouw

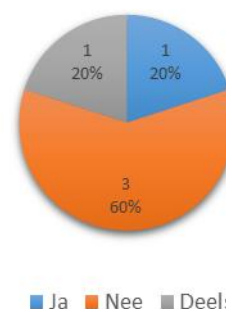
Tijdens de interviews met de vijf geschiedenisdocenten stonden negen vaste vragen centraal, zoals vermeld in hoofdstuk twee (zie bijlage 1 tot en met 7). Naast deze vaste vragen is er tijdens de interviews ook doorgevraagd om extra toelichting te krijgen. De uitkomsten daarvan bieden een inzicht in de opvattingen, wensen en behoeften van geschiedenisdocenten van vijf geselecteerde middelbare scholen in Overijssel aangaande archeologische erfgoededucatie (zoals geformuleerd in paragraaf 3.1). Opeenvolgend gaat het om de uitkomsten van De Boerhaave en Het Stormink uit Deventer, Lyceum de Grundel uit Hengelo, Pius X Rijssen en de Capellenborg te Wijhe. Daarbij staat de onderbouw centraal vanaf de theoretische leerweg. In paragraaf 4.1 is ook kort het onderzoek van Qrius uit 2016 aangehaald om vergelijkingen te maken met enkele opvattingen van geïnterviewde geschiedenisdocenten.

4.1.1 Voorkennis

Tijdens het interview is aan elke geschiedenisdocent gevraagd of hij/zij bekend is met PDB's en diens taken. Uit de uitkomsten blijkt dat drie van de vijf geschiedenisdocenten daar niet bekend mee zijn (zie figuur 4). Eén geschiedenisdocent is wel bekend met PDB's en diens taken, terwijl één andere geschiedenisdocent bekend is met een deel van de taken van PDB's.

De drie geschiedenisdocenten die zeiden dat ze niet bekend zijn met PDB's en diens taken gaven als reden dat dit komt, omdat zij nog niet/nauwelijks in contact zijn gekomen met een PDB (via de media of persoonlijk contact). Eén van de drie geschiedenisdocenten geeft bijvoorbeeld aan dat hij/zij nog *“nooit bewust [is] geworden om contact op te nemen”*, maar dat de PDB's ook nog geen contact hebben opgenomen. Een andere geschiedenisdocent geeft weer aan dat dit komt, omdat PDB's nauwelijks aan bod komen in de media. Daar staat tegenover dat één geschiedenisdocent wel bekend is met PDB's en diens taken vanwege een stage bij een archeologisch depot in het verleden, waardoor de docent op de hoogte is van het in ontvangst nemen van gedocumenteerd opgravingsmateriaal, diens opslag op een verantwoorde wijze én het beschikbaar stellen ervan in bepaalde situaties. Ten slotte was er één geschiedenisdocent die zei dat hij/zij nog nooit bij een archeologisch depot was geweest, maar dat hij/zij wel een idee heeft van de taken van een PDB; namelijk het bewaren, conserveren en uitleggen van opgravingsmateriaal. De desbetreffende geschiedenisdocent is van mening dat het raar zou zijn als hij/zij niets weet van archeologie. De docent is dus deels op de hoogte van de taken van een PDB.

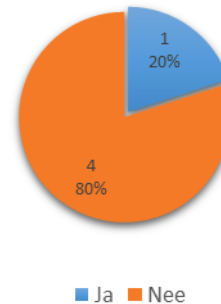
Bent u bekend met PDB's en diens taken?

Figuur 4 - Kennis over PDB's en diens taken.

Op basis van de in paragraaf 3.1 gepresenteerde definitie van erfgoededucatie voor dit onderzoek, werd aan de geïnterviewden gevraagd of zij op de hoogte zijn van de erfgoed-educatieve mogelijkheden bij het PDB van Overijssel. Vier van de vijf geschiedenisdocenten antwoordde met 'nee' (zie figuur 5). Dit komt, omdat zij niet bekend zijn met het PDB van Overijssel. Twee van deze vier geschiedenisdocenten geven aan dat dit komt, omdat zij druk zijn met lesgeven én zich richten op andere interesses. Een andere geschiedenisdocent geeft aan dat het komt, omdat er nog geen contact is geweest met het PDB. In het laatste (vierde) geval werd aangegeven dat de docent informatie over het PDB van Overijssel niet tegenkomt "*in de media*". In één geval gaf een geschiedenisdocent aan dat hij/zij wel op de hoogte is van de erfgoed-educatieve mogelijkheden bij het PDB van Overijssel, omdat de desbetreffende school jaarlijks gebruik maakt van het aanbod.

Bent u op de hoogte van de mogelijkheden voor erfgoededucatie bij het PDB van Overijssel?

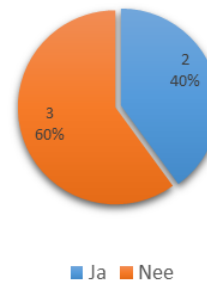

Figuur 5 - Voorkennis van de mogelijkheden.

4.1.2 (Archeologische) erfgoed-educatieve activiteiten

Gedurende de interviews is achterhaald of de geschiedenisdocenten (en onderbouw collega's) in de periode 2012-2017 het PDB van Overijssel hebben bezocht of hebben deelgenomen aan diens activiteiten (zie figuur 6). Uit de antwoorden blijkt dat vier van de vijf geschiedenisdocenten dit zelf niet hebben gedaan. In één van deze vier gevallen werd duidelijk dat een collega wel deel heeft genomen aan activiteiten van het PDB. In één ander geval werd aanvullend geantwoord dat de docent zich niet kan herinneren of collega's in het verleden bij het depot zijn geweest. In de overige twee gevallen werd aangegeven dat onderbouw collega's het PDB ook niet hebben bezocht of hebben deelgenomen aan diens activiteiten. Twee van de geselecteerde middelbare scholen hebben dus wel deelgenomen aan activiteiten van het PDB van Overijssel. Een van de middelbare scholen heeft het PDB van Overijssel al ten minste drie jaar achtereen bezocht. Bovendien maakt de middelbare school twee jaar gebruik van de workshops die het PDB organiseert op middelbare scholen. De tweede middelbare school heeft het PDB van Overijssel al enkele jaren bezocht met een gymnasium brugklas.

Heeft u, of een onderbouw collega van u met een klas, in de periode 2012-2017 een PDB bezocht of deelgenomen aan diens activiteit(en)?

Figuur 6 - Bezoek en deelname resultaten.

De geselecteerde middelbare scholen ondernemen elk jaar verschillende erfgoed-educatieve activiteiten in de onderbouw. De Boerhaave uit Deventer gaat, naast het bezoeken én deelnemen aan activiteiten van het PDB van Overijssel, ook met de eerstejaars gymnasium leerlingen naar Museum Het Valkhof in Nijmegen waar ze onder andere een schervenworkshop uitvoeren die erg goed bevalt (zie figuur 2 en 7 voor een impressie van een schervenworkshop). In het tweede leerjaar bezoeken de gymnasium leerlingen het archeologische park te Xanten in Duitsland. Een jaar later bezoeken de gymnasiumleerlingen Trier (Duitsland), waar ze onder andere een archeologische opgraving bezoeken. In zowel het tweede als derde leerjaar is deze excursie gekoppeld aan een project. Ten slotte ging De Boerhaave in het verleden naar de IJssellinie, maar deze activiteit is door

een roosterwijziging uit de planning gehaald. Dat geldt ook voor vier en vijf havo van de Capellenborg⁹⁸ te Wijhe én vanwege drukte en het vele “*officiëren*” (lees: toezicht houden) ook voor Het Stormink⁹⁹ uit Deventer. Daar komt bij dat Het Stormink zo’n vier á vijf jaar geleden Kamp Westerbork voor het laatst heeft bezocht, maar het niveau en leerjaar is niet bekend bij de geschiedenisdocent. De middelbare school onderneemt wel jaarlijks een stadswandeling in Deventer en Rotterdam. In het eerste geval gaat het om alle niveaus in de brugklas en in het tweede geval om derdejaars havo-leerlingen. Daarbij staat geschiedenis centraal. Daarnaast bezoeken alle leerlingen twee keer in hun schoolcarrière het Etty Hillesum Centrum in Deventer. Dit gebeurt in het eerste en tweede leerjaar. Daarbij staan onderwerpen als de Tweede Wereldoorlog en discriminatie centraal. Verder gaan derdejaars havo-leerlingen jaarlijks naar het Rijksmuseum van Amsterdam.

Figuur 7 - Schervenworkshop van het PDB van Overijssel (Bron: Suzanne Wentink 25-05-2018).

Bij bovengenoemde erfgoed-educatieve activiteiten van Het Stormink zitten geen op archeologie gerichte activiteiten. Volgens de geschiedenisdocent komt dit, omdat er veel archeologische kennis nodig is “*als je [archeologische activiteiten] moet regelen*”. Bovendien is de geschiedenisdocent van mening dat het gevaar van archeologie is dat het heel vaak saai is. Het Rijksmuseum van Oudheden is volgens de docent bijvoorbeeld een best saai museum; “[e]r staan beeldjes. Nog een Romeins beeldje, nog een Romeins beeldje. En dan heb je het wel gezien. Interesseert die kinderen niet.” Dit sluit ook aan bij de opvattingen van leerlingen uit het onderzoek van Qrius in 2016. Archeologische overblijfselen en reconstructies vinden leerlingen minder interessant zonder de achterliggende verhalen. Daar komt bij dat leerlingen in de onderbouw het niet leuk vinden als rondleiders (lange) verhalen vertellen met zeer veel feiten en details. Het geeft de jeugd de indruk dat dit type rondleider zichzelf graag hoort praten. Deze frustratie lijkt groter te worden als er vrijwel niets (interessant) te zien is en er door volwassenen, zoals in paragraaf 3.3 is aangegeven, wordt gezegd dat archeologie zo belangrijk en interessant is; dit willen leerlingen zelf bepalen.¹⁰⁰

Leerlingen horen volgens het onderzoek van Qrius graag over het dagelijks leven van de makers en gebruikers van voorwerpen.¹⁰¹ “*Over leven en dood, goed en kwaad, schuld en onschuld, recht en onrecht, liefde en geluk, haat en nijd.*”¹⁰² Uit het onderzoek van Qrius komt sterk naar voren dat jongeren enthousiast kunnen worden van presentaties waar moeite is in gestopt en die tegelijkertijd aansluiten bij hun belevingswereld.¹⁰³ Leerlingen uit de onderbouw mogen daarbij uitgedaagd en verrast worden; de lat moet net iets hoger komen te liggen dan ze gewend zijn. Daarnaast viel het op dat jongeren uit de onderbouw van de middelbare school over het algemeen toe zijn aan nieuwe onderwerpen; onderwerpen die hun vroeger interesseerden interesseren hun minder of niet meer. Hieruit kan geconcludeerd worden dat docenten, archeologen en overige erfgoededucatie experts leerlingen uit de onderbouw nieuwe invalshoeken en onderwerpen moeten aanbieden. Qrius geeft daarom de tip om archeologie van meerdere invalshoeken te benaderen, zo kunnen archeologen een verhaal vanuit meerdere kanten behandelen. Daar komt bij dat archeologische activiteiten een

⁹⁸ De Capellenborg heeft het voornemen geuit om de IJssellinie komend jaar te bezoeken.

⁹⁹ Tweedejaars leerlingen van de kaderberoepsgerichte en theoretische leerweg.

¹⁰⁰ Sikkema 2016, 14/17.

¹⁰¹ *Idem*, 13-14/17.

¹⁰² *Idem*, 13.

¹⁰³ *Idem*, 17.

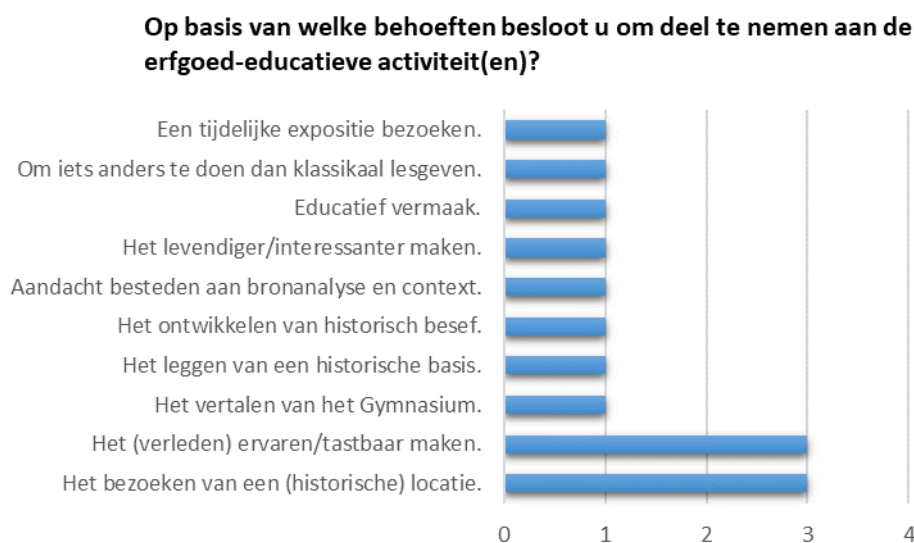
sociaal component moeten hebben, immers, vrijwel alle vrijetijdsactiviteiten van jongeren hebben een sociaal karakter.¹⁰⁴

De leerlingen van Lyceum de Grundel uit Hengelo nemen ook deel aan erfgoed-educatieve activiteiten. In de afgelopen jaren hebben atheneum/gymnasium leerlingen uit de tweede en derde Borne bezocht om de Joodse synagoge te bezoeken. Alle tweedejaars leerlingen bezoeken daarnaast jaarlijks Münster (Duitsland). Een deel van deze excursie staat in het teken van geschiedenis. Ten slotte gaan alle derdejaars leerlingen met CKV (Culturele en Kunstzinnige Vorming) naar het Kröller-Müller museum waar zij de tentoonstelling en de beeldentuin bezoeken aan de hand van vragen. In het verleden bezochten onderbouwleerlingen van alle niveaus industriële panden in Hengelo die al dan niet gebruikt worden voor kunsttentoonstellingen. De docent weet echter niet meer het exacte leerjaar en niveau. Daarnaast was er jarenlang in het verleden een excursie door Den Bosch in het kader van de middeleeuwse stad. Zodoende werd met alle tweedejaars het archief en de St. Jan bezocht, maar vond er ook een rondvaart plaats op de Dieze. Deze excursie werd vervolgens vervangen door een excursie in Deventer, Zutphen en Lelystad, waar de Batavia werd bezocht. Deze excursies werden echter ook stopgezet.

De geschiedenisdocent van Pius X Rijssen besteedde zelf geen aandacht aan erfgoed-educatieve activiteiten in de afgelopen jaren, maar weet wel dat collega's uitstapjes hebben gemaakt, vooral in de bovenbouw. Echter is de docent niet op de hoogte van de specifieke locaties, niveaus en bijbehorende leerjaren. Een collega is in 2017 naar het Memory Museum Nijverdal geweest met een havo/vwo brugklas, maar dit was een incidenteel geval. Ten slotte bezoekt de Capellenborg uit Wijhe in de onderbouw met alle derdejaars klassen Engeland. Het gaat in de onderbouw dan om havo én atheneumleerlingen. Bij deze excursie zitten ook erfgoed-educatieve activiteiten zoals het bezoeken van Greenwich en een boottocht door London langs alle hoogtepunten. In het verleden bezocht de geïnterviewde geschiedenisdocent met eerstejaars leerlingen van de kaderberoepsgerichte leerweg, de theoretische leerweg en havo het Stedelijk Museum van Zwolle.

4.1.2.1 Erfgoed-educatieve behoeften

Alle bovengenoemde erfgoed-educatieve activiteiten vonden plaats op basis van behoeften vanuit de geselecteerde middelbare scholen. In figuur 8 is een overzicht weergegeven van deze behoeften.

Figuur 8 - De behoeften om deel te nemen aan de erfgoed-educatieve activiteiten.

¹⁰⁴ Sikkema 2016, 8-9.

Drie van de vijf scholen - De Boerhaave, Het Stormink en Lyceum de Grundel - gaven aan dat er besloten was om aan de genoemde erfgoed-educatieve activiteiten deel te nemen om het verleden te ervaren/tastbaar te maken. Dezelfde scholen gaven ook aan dat er een behoefte is om (historische) locaties te bezoeken. In de overige gevallen gaat het om unieke behoeften per school. De geschiedenisdocent van De Boerhaave gaf in het interview aan dat Museum Het Valkhof bezocht wordt, *“omdat het gymnasium heel erg te vertalen is.”* In andere woorden: vele onderwerpen die aan bod komen op het gymnasium komen aan bod bij erfgoed-educatieve activiteiten. De Boerhaave vindt het daarnaast belangrijk als leerlingen een historische basis krijgen en de mogelijkheid krijgen om via deze weg historische besef te ontwikkelen. Het aanleren van een historische basis sluit goed aan bij kerndoel 37 (zie paragraaf 3.4).

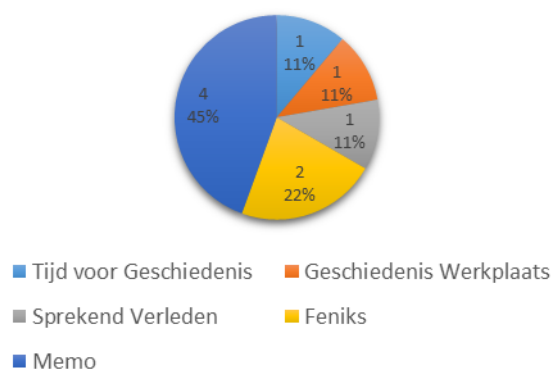
De geschiedenisdocent van Het Stormink stelde ook vast dat er een behoefte is om aandacht te besteden aan bron analyse en context, wat aansluit bij kerndoel 40, 50 en 52 (zie paragraaf 3.4). Verder geeft de docent aan dat erfgoed-educatieve activiteiten de stof ook levendiger/interessanter moeten maken. Bij Lyceum de Grundel lijkt de geïnterviewde geschiedenisdocent zich aan te sluiten bij dit laatste; de geschiedenisdocent gaf aan dat de erfgoed-educatieve activiteiten ook in het teken van *“educatief vermaak”* moeten staan. De geschiedenisdocent van de Capellenborg gaf daarentegen aan dat de ondernomen erfgoed-educatieve activiteiten iets anders bieden dan klassikale lessen. Uiteraard moeten de activiteiten wel raakvlakken hebben met de lessen volgens de docent. Ten slotte is een collega van de geïnterviewde geschiedenisdocent van Pius X vorig jaar naar het Memory Museum Nijverdal gegaan vanwege een tijdelijk gepromote tentoonstelling.

4.1.3 Lesmethoden en archeologie in de les

Uit de interviews is gebleken dat er, verspreid over de vijf geselecteerde scholen, vijf verschillende lesmethoden voor geschiedenis gebruikt worden (zie figuur 9). De populairste lesmethode is de methode 'Memo'. Met uitzondering van De Boerhaave gebruiken alle andere geselecteerde middelbare scholen Memo. Het Stormink gebruikt de lesmethode voor alle derdejaars, maar zij zitten in een overgangsjaar. In leerjaar 2018-2019 zal Memo vervangen worden door 'Feniks'. Op Lyceum de Grundel en de Capellenborg maken alle niveaus en

leerjaren gebruik van Memo. Het is daardoor de enige lesmethode voor het vak geschiedenis op deze twee middelbare scholen. Op Pius X Rijssen werken alle eerstejaars met Memo, maar de tweede- en derdejaars onderbouwleerlingen werken met Feniks. De eerste en tweedejaars onderbouwleerlingen van Het Stormink werken ook met Feniks momenteel. Alleen op De Boerhaave maken de geschiedenisdocenten gebruik van 'Tijd voor Geschiedenis', 'Geschiedenis Werkplaats' en 'Sprekend Verleden'. De eerste- en tweedejaarsleerlingen maken gebruik van Tijd voor Geschiedenis, een digitale methode waar bewust voor gekozen is, omdat het *“de beste methode is op dit moment inhoudelijk”*. De lesmethode maakt bijvoorbeeld gebruik van interactieve afbeeldingen en videofragmenten. De derdejaars havo-leerlingen maken gebruik van Geschiedenis Werkplaats, maar deze lesmethode zal in leerjaar 2018-2019 vervangen worden door Tijd voor Geschiedenis. Ten slotte gebruiken de derdejaars vwo-leerlingen Sprekend Verleden. Deze lesmethoden kunnen een rol spelen bij het opstellen van een (archeologisch) erfgoed-educatief aanbod.

Welke lesmethode(n) gebruiken u en uw collega's?

Figuur 9 - Lesmethoden op de vijf middelbare scholen.

Tijdens de interviews is naast bovengenoemde informatie ook informatie verzameld over archeologie en/of archeologische kennis in de lesmethoden. Alle vijf middelbare scholen geven aan dat dit nauwelijks aan bod komt. In alle gevallen gebeurt dit primair op een visuele manier waardoor er nauwelijks/geen onderscheid per niveau is in de onderbouw. De teksten/bronnen worden iets moeilijker, maar het type bron blijft veelal hetzelfde. Uiteraard is er per leerjaar wel verschil vanwege de verschillende perioden die centraal staan tijdens het desbetreffende leerjaar. Volgens de geschiedenisdocent van de Capellenborg komen de hoofdstukken en de moeilijkheidsgraad in de brugklas min of meer overeen, “[d]aarna gaan ze wel iets uit elkaar lopen”. Vooral in de derde worden de verschillen tussen bijvoorbeeld het atheneum en havo duidelijker.

De geschiedenisdocenten geven aan dat archeologie primair aan bod komt in de eerste hoofdstukken (de prehistorie, de Romeinse tijd en soms ook de Vroege- en Hoge-Middeleeuwen). Deze perioden komen voornamelijk aan bod in de brugklas, in de tweede beginnen de leerlingen op Het Stormink immers met Steden en Staten (1000-1500 A.D., zie kerndoel 37 in paragraaf 3.4). In drie havo gaat het op de Capellenborg over de Nieuwe tijd. In deze periode is er in de lesmethode vrijwel geen aandacht voor archeologie en/of archeologische kennis, omdat historische/geschreven bronnen dan centraal staan. De geschiedenisdocent van Lyceum de Grundel gaf wel als voorbeeld aan dat archeologie in de Nieuwe tijd aan bod kan komen tijdens de paragraaf over de VOC en Napoleon in Egypte. In het eerstgenoemde geval maakt de lesmethode Memo gebruik van informatie over scheepsladingen die geborgen zijn, in het tweede geval komt de Steen van Rosetta ter sprake.

In de lesmethoden is kortom weinig aandacht voor archeologie. Veelal gaat het om enkele paragrafen waarin aandacht is voor tekeningen, afbeeldingen en type bronnen (onder andere ongeschreven bronnen). Archeologische werkzaamheden worden soms kort toegelicht en tijdens de interviews zijn ook voorbeelden gegeven van type afbeeldingen die voorkomen. Men kan dan denken aan archeologische vondsten (pijlpunten, Romeinse mijlpalen), kunst (wandschilderingen), monumenten (hunebedden, Olympia, Griekse tempels) en reconstructies van een veenlijk of ijsmummie (meisje van Yde en Ötzi). Ten slotte kan ook gesteld worden dat de lesmethoden weinig van elkaar verschillen op archeologisch gebied. De geschiedenisdocent van De Boerhaave geeft echter wel aan dat de nieuwe lesmethode Tijd voor Geschiedenis meer aandacht besteed aan archeologie dan de overige twee gehanteerde lesmethoden (Geschiedenis Werkplaats en Sprekend Verleden).

4.1.3.1 De canon van Nederland en de functie van archeologie in de canon

Bovengenoemde informatie lijkt ook aan te sluiten bij de canon van de Nederlandse geschiedenis.¹⁰⁵ In de canon is weinig aandacht voor archeologie. In de canon is aandacht besteed aan jagers en boeren van de trechterbekercultuur die gekenmerkt worden door de hunebedden in Nederland. Daarnaast is er tijdens het onderwerp ‘De Romeinse Limes’ kort aandacht voor archeologische resten die de Romeinen achterlieten in Nederland. In de overige onderwerpen van de canon is nauwelijks aandacht voor archeologie.

De geïnterviewde geschiedenisdocenten zijn over het algemeen niet positief over de canon. Eén geschiedenisdocent geeft aan dat de geschiedenis van Nederland niet in te delen is “in vijftig belangrijke momenten”, ook al biedt de canon “soms wel leuke verhalen”. De docent in kwestie gebruikt de Canon van Overijssel¹⁰⁶ daarentegen wel af en toe. Eén andere geschiedenisdocent vraagt zich oprecht af wat de toegevoegde waarde is, wat leren én onthouden leerlingen bijvoorbeeld over Floris V? Bovendien zijn de tijdvakken (zie kerndoel 37 in paragraaf 3.4), de periodes en de kenmerkende aspecten er al. Vervolgens geeft één andere geschiedenisdocent weer

¹⁰⁵ Canon van Nederland, s.a. (<http://www.canonvannederland.nl> geraadpleegd op 04-05-2018); Canon van Nederland, s.a. (<http://www.entoen.nu> geraadpleegd op 04-05-2018).

¹⁰⁶ Regio Overijssel, s.a. (<https://www.entoen.nu/nl/overijssel> geraadpleegd op 05-03-2018).

aan dat hij/zij niets heeft met de canon, omdat het *“gekunsteld”* over komt. Daarnaast is er één geschiedenisdocent die weet van het bestaan van de canon, maar er niets mee doet, omdat hij/zij de lesmethode aanhoudt. Wel gaat de desbetreffende geschiedenisdocent er vanuit dat de canon is opgenomen in de lesmethode. Drie andere geschiedenisdocenten geven met zekerheid aan dat de canon deels is opgenomen in hun lesmethoden (Feniks en Memo). Van de vijf geschiedenisdocenten zijn drie geschiedenisdocenten dus niet tevreden over de canon. Slechts één geschiedenisdocent is wel positief, omdat de canon houvast biedt; de canon zorgt voor continuïteit, zodat leerlingen in de toekomst over dezelfde kennis beschikken.

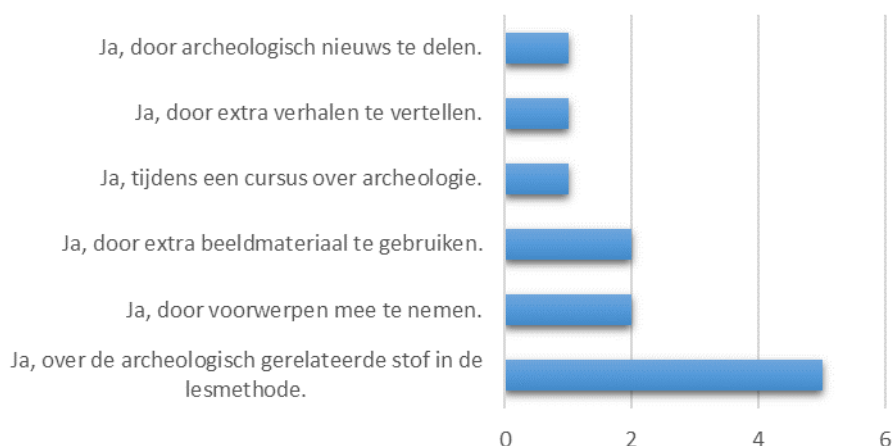
Op de vraag wat de geschiedenisdocenten vinden van de rol die archeologie speelt in de canon komen min of meer dezelfde antwoorden naar voren. Deze rol is volgens twee geschiedenisdocenten nihil/klein; het zijn de eerste paar onderwerpen. De overige drie geschiedenisdocenten hebben geen mening over deze rol. In twee gevallen komt dit, omdat de geschiedenisdocenten zeggen dat ze te weinig weten van de rol. Eén van hen geeft wel aan dat archeologie een extra toevoeging kan zijn voor de canon indien archeologische onderzoeken tot nieuwe interessante inzichten zorgen die goed aansluiten bij het onderwerp. Eén andere geschiedenisdocent is van mening dat archeologie geen grotere rol moet krijgen in de canon aangezien *“je niet met archeologie moet aankomen in klas één en twee, want dat heeft hun interesse helemaal niet”*. De twee geschiedenisdocenten die van mening zijn dat de rol van archeologie in de canon nihil is, zijn van mening dat er niet zo zeer meer archeologie in de canon moet komen. Eén van hen geeft aan dat sommige onderwerpen wellicht tastbaarder mogen worden. Te denken valt aan een reconstructie van een VOC schip dat geborgen is. De andere geschiedenisdocent geeft aan *“dat archeologie vooral een middel is om informatie te vergaren”*. Je moet wat kunnen doen met de informatie, geschiedenis ontleent zich heel goed om vaardigheden te ontwikkelen, *“[d]at is veel essentiëler”*, aldus de docent.

4.1.3.2 Toepassing van archeologie in het onderwijs

De geschiedenisdocenten besteden alle vijf wel aandacht aan archeologie/archeologische kennis in hun lessen (zie figuur 10 op de volgende bladzijde). Tijdens het interview met de geschiedenisdocenten kwam duidelijk naar voren dat alle geschiedenisdocenten aandacht besteden aan archeologie door de archeologische informatie in de lesmethode(n) te behandelen en door deze eventueel toe te lichten. Dit komt deels overeen met *The Education Model* van Holtorf (zie paragraaf 3.3); de geschiedenisdocenten gebruiken de lesmethoden waarin de kennis van experts is opgenomen om de leerlingen les te geven over archeologie. Daar blijft het echter niet bij.

Naast het hanteren van de lesmethoden geven twee geschiedenisdocenten aan dat zij archeologisch gerelateerde voorwerpen meenemen tijdens de lessen. Te denken valt aan vuursteen (pijlpunten), Romeinse munten en Griekse beeldjes. Vervolgens zijn er twee geschiedenisdocenten die extra beeldmateriaal gebruiken in de vorm van afbeeldingen en videofragmenten met een archeologische achtergrond (bijvoorbeeld over munten en Ötzi de ijsmummie). In één geval geeft een geschiedenisdocent ook aan dat er op de school een cursus over archeologie is waarin de leerlingen informatie krijgen over vondsten, opgravingen en determineringsmethoden. In één ander geval besteedt een geschiedenisdocent ook aandacht aan het vertellen van verhalen over bijvoorbeeld de archeologische informatie van de Varusslag bij het Teutoburgerwoud. Ten slotte is er één geschiedenisdocent die zo nu en dan archeologisch nieuws deelt dat in de media komt. Het maken van archeologische *“uitstapjes”* gebeurt volgens één geschiedenisdocent echter vaker bij het vwo dan bij de havo, omdat vwo-leerlingen *“zelf wat te doen [moeten] hebben”*. Dit ten opzichte van havoleerlingen, *“die hebben veel meer baat bij echt gestructureerde opdrachten”*.

Besteed u aandacht aan archeologie/archeologische kennis tijdens uw lessen?

Figuur 10 - Een kort overzicht van de manier waarop de geschiedenisdocenten aandacht besteden aan archeologie/archeologische kennis in de klas.

Gedurende het interview is ook gevraagd naar de verdere mogelijkheden die de geschiedenisdocenten zien voor archeologie/archeologische kennis binnen het onderwijs (zie figuur 11 op de volgende bladzijde). Twee geschiedenisdocenten gaven aan dat zij dan denken aan het bezoeken van historische plekken die gerelateerd zijn aan archeologie, zodat geschiedenis meer gaat leven én herkenbaar wordt. Echter voegt één van hen daaraan toe dat hij/zij dan eerst een cursus zou moeten volgen over het toepassen van archeologie in het onderwijs én de mogelijkheden in de buurt. De geschiedenisdocent geeft wel aan dat hij/zij geïnteresseerd is in het bezoeken van het Memory Museum te Nijverdal. De tweede geschiedenisdocent denkt echter aan het bezoeken van historische plaatsen *“die het verschil hebben gemaakt”*, *“maar ook opgravingen in de buurt van oude kerken”*. Daardoor kan archeologie onder andere gebruikt worden om tot de verbeelding te spreken, maar ook om de leerlingen *“op de been van archeologie te zetten”*. Het doel is dan om leerlingen te laten inzien *“hoe wij tot kennis komen”*, *“[h]oe wij dingen vaststellen”* op basis van bronnen. De geschiedenisdocent in kwestie geeft echter toe dat hij/zij eigenlijk *“niet gewend [is om over de vraag] na te denken”*. Na het interview gaf de docent aan dat de school bij deze verdere mogelijkheden geen onderscheid zou maken op niveau; zo’n activiteit zou aan alle leerlingen (havo en vwo) aangeboden worden vanaf de brugklas.

Twee andere geschiedenisdocenten zien archeologie als een middel om meer aandacht te besteden aan bepaalde tijdvakken. Eén van hen geeft aan dat hij/zij mogelijkheden ziet tot en met het tijdvak Steden en Staten (1000-1500 A.D.) om de stof interessanter en aanschouwend/levendiger te maken ongeacht het niveau of leerjaar. De docent geeft ná het interview de volgende voorbeelden daarbij: opgravingen betrekken, huizen analyseren én verhalen en kunst uit de tijd bekijken. *“Het niveau en leerjaar maakt niet zoveel uit”*. De andere geschiedenisdocent geeft aan dat hij/zij juist mogelijkheden ziet voor de periode ná het jaar 1000, omdat in de voorgaande periode al redelijk wat aandacht is voor archeologie. Als voorbeeld geeft de geschiedenisdocent aan dat hij/zij een les over het bombardement op Deventer tijdens de Tweede Wereldoorlog zou geven. Tijdens deze les staat het dagelijkse leven van de mens centraal tijdens een puzzel/bronnenopdracht aan de hand van archeologische overblijfselen (voedsel, kleding en voorwerpen), krantenartikelen en een kaart, waardoor leerlingen leren om verbanden te leggen *“tussen voorwerpen, teksten en plaatsen”* én kennis krijgen over Deventer tijdens de Tweede Wereldoorlog. De gegeven voorbeelden van beide docenten kunnen aansluiten op kerndoel 37, 40, 43, 50 en 52 (zie paragraaf 3.4).

Daartegenover staat één geschiedenisdocent die aangeeft dat hij/zij op dit moment geen verdere mogelijkheden ziet voor archeologie in de les, omdat hij/zij daar niet echt serieus over na heeft gedacht en aangeeft dat hij/zij geschiedenis geeft, geen archeologie. De docent gaf eerder in het interview aan dat hij/zij archeologie niet zo interessant vindt, want hij/zij herkent het niet; voor archeologie moet je veel inbeeldingsvermogen hebben.

Figuur 11 - Een kort overzicht van de verdere mogelijkheden voor archeologie en/of archeologische kennis binnen het onderwijs volgens de geschiedenisdocenten.

4.1.4 Behoeften en wensen

Voor de beantwoording van de hoofdvraag is tijdens de interviews de vraag gesteld wat het PDB van Overijssel zou kunnen bieden aan de geschiedenisdocenten, diens collega's én de leerlingen om archeologische erfgoededucatie interessant en leerzaam te maken. Tevens is gevraagd welke taak/taken zij zien weggelegd voor het PDB van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Op basis van de interviews blijkt dat vier van de vijf geschiedenisdocenten het lastig vinden om antwoord te geven op bovengenoemde vragen, omdat zij nog geen beeld hadden van het PDB van Overijssel en diens mogelijkheden op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Bij deze vier geschiedenisdocenten zijn dan ook voorbeelden gegeven om hen een beeld te geven wat enkele mogelijkheden zijn bij het PDB van Overijssel momenteel en wellicht in de toekomst.¹⁰⁷

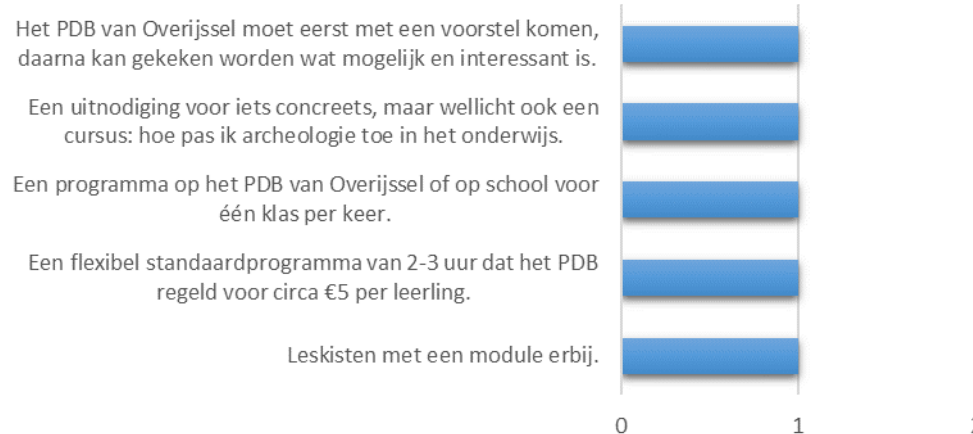
4.1.4.1 Wenselijk aanbod van het PDB van Overijssel

In figuur 12 op de volgende bladzijde is kort weergegeven wat het PDB van Overijssel volgens de vijf geschiedenisdocenten zou kunnen aanbieden op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Zoals hierboven al is aangegeven blijkt uit de gegevens dat vier van de vijf geschiedenisdocenten het lastig vinden om concrete wensen te formuleren. Dat lijkt aan te sluiten bij de uitgangspunten van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta en *The Education Model* van Holtorf (zie paragraaf 3.2 en 3.3). De desbetreffende geschiedenisdocenten geven namelijk min of meer allemaal aan dat het PDB van Overijssel zelf een concreet aanbod moet creëren dat men vervolgens kan voorstellen aan de

¹⁰⁷ Klassen kunnen langskomen voor een speurtocht met vragen in het depot, waarbij een aantal dozen worden opengemaakt. Tevens is een sporenpracticum mogelijk waarbij allerlei archeologische sporen aan bod komen die archeologen kunnen aantreffen tijdens opgravingen. Vervolgens behoort een plak- en determinatie workshop tot de mogelijkheden. Bij deze schervenworkshop zullen leerlingen scherven determineren én plakken. Een archeologische speurtocht door Deventer behoort ook tot de mogelijkheden. Daarnaast is er veel mogelijk in overleg. Het depot kan ook langskomen op scholen voor lessen en/of workshops. Ten slotte ziet het PDB van Overijssel mogelijkheden voor het creëren van leskisten met archeologisch vondstmateriaal én opdrachten.

desbetreffende scholen om uit te proberen. Wel geven de geschiedenisdocenten enkele toelichtingen.

Wat zou het PDB van Overijssel aan kunnen bieden om het voor u, uw collega's en de leerlingen interessant en leerzaam te maken?

Figuur 12 - Een kort overzicht wat het PDB van Overijssel volgens de geselecteerde middelbare scholen zou kunnen aanbieden aan hen.

In het eerste geval geeft één geschiedenisdocent bijvoorbeeld aan dat hij/zij het PDB van Overijssel zou moeten bezoeken om te vragen wat het aanbod is. De geschiedenisdocent kan vervolgens besluiten of hij/zij er iets mee kan op basis van een inschatting waarin tijd en geld een rol spelen. Het aanbod moet geschikt zijn voor lessen van 45 minuten of een blokuur. Daar komt bij dat het aanbod afwisselend genoeg moet zijn met een lokale focus. Leerlingen moeten de kans krijgen om het vondstmateriaal aan te mogen raken, maar het moet ook een element bevatten waarin leerlingen met elkaar moeten praten/overleggen. Kortom: er moet sprake zijn van interactie. Wellicht kunnen mobieltjes en/of een app daarbij een rol spelen. Volgens het onderzoek van Qrius uit 2016 blijkt inderdaad dat jongeren digitale benaderingen (360 graden filmpjes en/of 'Virtual Reality' brillen die je mee terug nemen in de tijd) interessant vinden; echter maakt technologie een saai en oninteressant verhaal niet interessant.¹⁰⁸ De docent geeft ten slotte ná het interview aan dat de tijdsduur en opdrachten aan de verschillende niveaus aangepast moeten worden; kaderberoepsgerichte leerlingen hebben bijvoorbeeld over het algemeen een kortere spanningsboog dan atheneumleerlingen én havo-leerlingen schrijven makkelijker een blaadje vol dan een basiskaderberoepsgerichte leerling.

Eén van de vier geschiedenisdocenten wekt de indruk dat hij/zij openstaat voor het volgen van een cursus op het gebied van archeologische erfgoededucatie, omdat hij/zij van mening is dat een cursus nodig is indien hij/zij zelfstandig aandacht wil besteden aan archeologische erfgoededucatie in én/of buiten het klaslokaal. De geschiedenisdocent in kwestie geeft echter aan dat tijdsdruk en kosten altijd een rol spelen; het is daarom lastig om aandacht te besteden aan archeologische erfgoededucatie in dit geval. Toch staat de geschiedenisdocent open voor een bezoek van het PDB van Overijssel aan de school om te kijken of erfgoed-educatieve activiteiten voor enkele klassen van leerjaar een tot en met vier bevallen. *"Dat staat of valt bij degene die"* de les verzorgt. Tevens werd duidelijk dat het een *"serieuze overweging is"* om archeologiestudenten van Saxion naar de school te laten komen met vondstmateriaal om een les te verzorgen tijdens de periode waarin de Oudheid, de Franse Revolutie of de Eerste- en Tweede Wereldoorlog¹⁰⁹ aan bod komt. De docent geeft ná het

¹⁰⁸ Sikkema 2016, 13-14.

¹⁰⁹ In april.

interview aan dat hij/zij geen onderscheid maakt tussen leerjaar en/of niveau om gebruik te maken van het aanbod, maar wel op het gebied van tijd, onderwerp en manier van aanbieden. Het aanbod van het PDB van Overijssel zou ook in het groot sectie overleg besproken worden, waarna bekeken wordt welke behoeften er zijn bij collega's in Rijssen én Almelo *“om aan een activiteit deel te nemen”*.

Eén andere geschiedenisdocent is van mening dat het PDB van Overijssel de deskundigheid heeft om een goed aanbod neer te zetten zodat de school het PDB kan bezoeken en/of *vice versa “met twintig enthousiaste leerlingen”*. Volgens de docent is interactie belangrijk, kinderen moeten het (lokale) vondstmateriaal mogen aanraken en vragen stellen. Na het interview werd duidelijk dat bovengenoemde voor alle leerlingen op de school (havo en vwo) geldt, maar de brugklas de voorkeur heeft. Echter zou het *“ook met een tweede of derde klas kunnen”*.

In figuur 12 is ook te zien dat één docent aangeeft dat hij/zij zou willen dat het PDB van Overijssel een flexibel standaardprogramma aanbied van twee-drie uur op school dat geregeld wordt door het PDB van Overijssel voor *circa* €5 per leerling.¹¹⁰ Daarbij geeft de geschiedenisdocent aan dat het mooi zou zijn als er aandacht is voor onderwerpen die primair voorkomen in de brugklas (tot en met de Middeleeuwen), omdat de link met archeologie het grootst is in deze fase én leerlingen in de tweede klas aan het puberen zijn; archeologie is dan *“heel saai voor hen”*. De les zou dan niet heel theoretisch moeten zijn, kinderen willen ook actief bezig zijn.¹¹¹ Te denken valt aan het gebruik van een metaaldetector, daar doe je kinderen zoveel plezier mee. Tevens moet er ook ruimte zijn voor het achterliggende verhaal van het vondstmateriaal. Ten slotte geeft de geschiedenisdocent aan dat hij/zij het PDB van Overijssel wellicht een keer moet bezoeken met een klas om een activiteit met leerlingen uit te testen.

In één geval kwam een concrete wens naar voren voor het creëren van leskisten met een module erbij die de geschiedenisdocent kan gebruiken in de lessen mét of zonder een medewerker van het PDB. Op deze manier ontstaat een tweedeling in het aanbod; een standaard aanbod en een aanbod met een medewerker. De docent geeft wel aan dat het fijn zou zijn *“als wij van te voren weten welke boxen beschikbaar zijn”*. Op de website van Overijssel zouden idealiter ook gratis lessen gezet mogen worden zonder vondstmateriaal. Daar komt bij dat de geschiedenisdocent open staat voor archeologiestudenten van Saxion die de les in samenwerking met het PDB van Overijssel regelen. Studenten zijn immers gemotiveerd en hebben veel kennis. De leskisten zouden volgens de geschiedenisdocent de volgende onderwerpen/thema's kunnen hebben: de Grieken en Romeinen, de Middeleeuwen, de Gouden Eeuw (beerputmateriaal uit de zeventiende of achttiende eeuw), de Industrialisatie en de Tweede Wereldoorlog. Daarbij moet het dagelijkse leven van de mens centraal staan (waardoor leskisten goed aansluiten bij de gepresenteerde kerndoelen in paragraaf 3.4). In het geval van de Gouden Eeuw kan er aan de hand van beerputmateriaal onderscheid gemaakt worden tussen arme en rijke gebruikers van een beerput. Verder is het voorbeeld gegeven om wellicht te werken met chronologie vanaf het jaar 1900, zodat leerlingen *“echt die ontwikkeling kunnen zien”*. Leerlingen moeten wel de mogelijkheid krijgen om het lokale vondstmateriaal uit Overijssel aan te raken, zodat zij *“echt een idee krijgen van wat er allemaal gevonden is hier”*. De geschiedenisdocent geeft aan dat de school alleen het PDB van Overijssel zou kunnen bezoeken tijdens de twee oriëntatieweken/projectweken die de school heeft. Tijdens deze twee weken is er in het eerste, tweede en derde leerjaar aandacht voor enkele projecten.¹¹²

¹¹⁰ Indien het €10 per leerling is dan haakt de school af, €5 is echter wel acceptabel; Ná het onderzoek gaf de docent in een e-mail aan dat deze behoefte voor alle niveaus en leerlingen hetzelfde is, maar dat de aanpak per niveau zal verschillen.

¹¹¹ Na het interview benadrukte de docent dat veel praktijk echt essentieel is, *“want anders verschilt het te weinig met het klaslokaal en wordt het misschien snel saai”*. Havo/vwo-leerlingen hebben daar echter relatief minder/last van dan vmbo-leerlingen.

¹¹² In de eerste hebben ze bijvoorbeeld sport en beweging en een wiskundig project. In de tweede is het taal en cultuur en maatschappij. En in de derde is het economisch bedrijf en een profielwerkstuk.

Tijdens vier van de vijf interviews zijn, zoals beschreven, voorbeelden gegeven van enkele huidige en wellicht toekomstige mogelijkheden op het gebied van archeologische erfgoededucatie bij/door het PDB van Overijssel. Op basis van de voorbeelden blijkt dat alle vier geschiedenisdocenten geïnteresseerd zijn in het idee van leskisten. Eén docent geeft aan dat hij/zij echt geïnteresseerd is in een leskist over de Tweede Wereldoorlog. Het moet echter *“niet te gecompliceerd zijn”*. *“Het mooiste zou zijn als je zou beginnen in de brugklas”*. De geschiedenisdocent lijkt ook geïnteresseerd te zijn in een plak- en determineer/scherven workshop mits de leerlingen niet een uur lang *“moeten raden of het [materiaal] middeleeuws is”, “[d]at vinden ze saa”*. Leerlingen zouden dan eerder *“moeten raden wat het is”*, omdat het tijdvak niet echt leeft bij kinderen. Het achterliggende verhaal van het materiaal vinden leerlingen interessant. Dit zou onder andere gedaan kunnen worden tijdens een workshop vuurstenen werktuigen maken.¹¹³ Verder geeft de geschiedenisdocent aan dat het mogelijk is om het PDB van Overijssel te bezoeken voor een activiteit tijdens een van de drie projectweken die de school heeft.¹¹⁴ Na het interview werd duidelijk dat de docent in kwestie het lastig vindt om aan te geven bij welk niveau het huidige aanbod van het PDB aansluit, dat verschilt per onderwerp.

Een andere school zal in het studiejaar (2017-2018) experimenteren met een projectweek, waardoor er wellicht mogelijkheden zijn voor archeologische erfgoed-educatieve activiteiten die niet mogelijk zijn tijdens reguliere lessen van 45 minuten. Tijdens een activiteit zou bijvoorbeeld het wetenschappelijk aspect van archeologie centraal kunnen staan, gekoppeld aan onze huidige samenleving. Zodoende kunnen leerlingen inzien wat er nodig is om tot een wetenschappelijke vaststelling te komen als archeoloog en leren zij inzien *“[h]oe moeilijk het is om feiten vast te stellen”*. De geschiedenisdocent geeft daarbij ook het voorbeeld van *‘fake news’*. Daarnaast is de docent geïnteresseerd in het idee van leskisten voor de prehistorie (bijvoorbeeld de trechterbekercultuur) en de Romeinen in de brugklas. Verder geeft de geschiedenisdocent aan dat middeleeuwse stedenbouw/fundamenten een interessant onderwerp is voor archeologische erfgoededucatie. Na het interview gaf de docent aan dat de school bij deze erfgoed-educatieve voorbeelden geen onderscheid zou maken op niveau; zo’n activiteit zou aan alle leerlingen (havo en vwo) aangeboden worden vanaf de brugklas, maar de voorkeur gaat uit naar de brugklas. Verder werd duidelijk dat de huidige mogelijkheden bij het PDB van Overijssel zeker aansluiten *“bij onze behoeften!”*

Eén andere docent ziet, zoals reeds is aangegeven, op basis van een voorbeeld mogelijkheden voor lessen op school van 50 minuten voor enkele klassen in de eerste tot en met de vierde die georganiseerd zijn door het PDB van Overijssel en eventueel archeologiestudenten van Saxion.¹¹⁵ De lessen moeten idealiter passen bij de gehanteerde methoden¹¹⁶, maar moeten ook plaatsvinden in de perioden dat de onderwerpen behandelt worden. Te denken valt aan een les over jagers-verzamelaars, de Klassieke Oudheid en de Tweede Wereldoorlog. Een leskist *“zou iets voor een les kunnen zijn”*. De leerlingen worden voorbereid en een archeologiestudent geeft de officiële les met begeleiding van de geschiedenisdocent indien nodig. De geschiedenisdocent ziet het voor zich dat de leerlingen in groepjes werken aan een bepaalde opdracht waarbij wel sprake is van afwisseling en interactie met het vondstmateriaal. Na het interview gaf de docent in kwestie aan dat hij/zij niet weet in hoeverre de mogelijkheden bij het PDB van Overijssel aansluiten bij de interesses binnen de sectie geschiedenis. De docent zou (incidenteel) zelf een leskist of workshop willen meemaken, mits het onderwerp relevant is. Daarbij maakt de docent geen onderscheid tussen leerjaar en/of niveau.

¹¹³ Het idee werd voorgesteld nádat de geschiedenisdocent aangaf dat hij/zij weleens vuursteen meeneemt naar de lessen en demonstreert hoe je werktuigen kan maken. De docent geeft aan dat hij/zij wel interesse heeft in zo’n workshop.

¹¹⁴ De geschiedenisdocent in kwestie geeft daarnaast aan dat de school bezig is archeologie een onderdeel te laten worden van een extra keuzedeel dat ze ‘talentprogramma’s’ noemen. Daarvoor zoeken ze wel externe expertise. Daarvoor is al contact geweest tussen de school en één archeologie docent en enkele archeologiestudenten van de opleiding archeologie van Saxion.

¹¹⁵ Op de desbetreffende school zijn geen oriëntatieweken/projectweken.

¹¹⁶ Memo in de eerste twee leerjaren en Feniks in de derde en vierde.

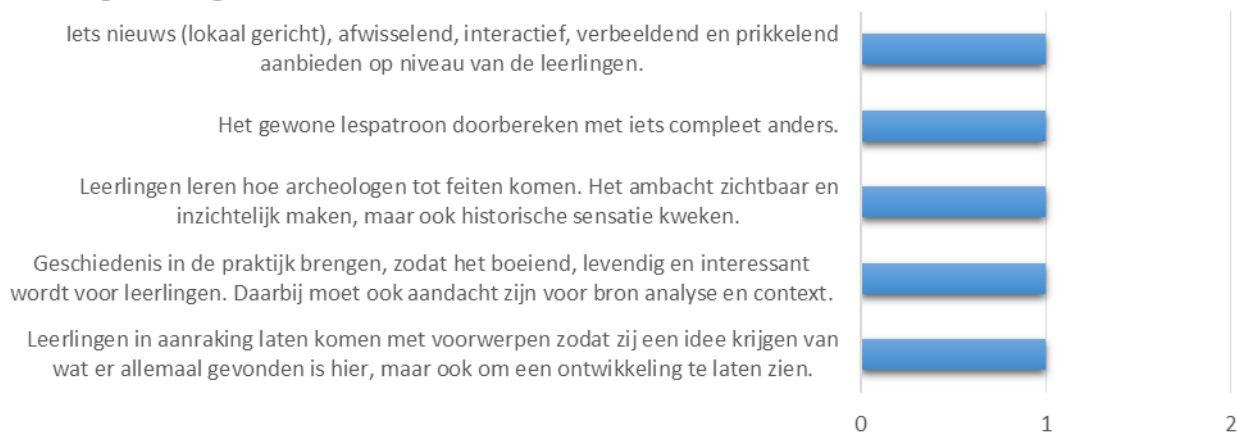
Ten slotte geeft één geschiedenisdocent na de voorbeelden aan dat hij/zij denkt dat kinderen van verschillende niveaus (bijvoorbeeld basiskader- en havo-leerlingen) het best wel leuk vinden om mee te doen aan de speurtocht door het depot, het sporenpracticum en de plak- en determinatie workshop op het PDB van Overijssel. Daarbij is het inderdaad wel belangrijk dat de leerlingen het vondstmateriaal aan mogen raken en dat het niet te lang moet duren vanwege het verslappen van de concentratie. Voor dergelijke activiteiten op het PDB van Overijssel is wel een blokuur nodig (twee keer 45 minuten) en er moet gekeken worden of het niet *“ten koste gaat van andere vakken”*.¹¹⁷ Daarnaast vindt de geschiedenisdocent het idee van een leskist met lokaal vondstmateriaal in de klas leuk, daar zou hij/zij *“wel tijd voor vrij maken”*. Wel hamert de geschiedenisdocent erop dat het aanbod goed moet aansluiten op het niveau van de leerlingen; veelal wordt het niveau té hoog ingeschat.

Uiteindelijk geeft bovengenoemde geschiedenisdocent ook aan dat het onderwerp van een leskist niet veel uitmaakt. Wel geeft de geschiedenisdocent aan dat hoe ouder het is des te interessanter het is. Onderwerpen/perioden waarvan veel geschreven bronnen en beeldmateriaal zijn vallen volgens de desbetreffende geschiedenisdocent niet meer onder archeologie. Echter is een leskist over de Tweede Wereldoorlog ook prima als er geen leskist is over de prehistorie. Na het interview geeft de docent nog de toelichting dat de archeologische vondsten voor *“elk leerjaar en niveau hetzelfde kunnen zijn”*, maar dat de aangeboden opdrachten en informatie natuurlijk verschillen. Een opdracht voor een tweedejaars leerling van de kaderberoepsgerichte leerweg kan, mits uitgebreid en anders geformuleerd, ook toegepast worden in drie havo. De medewerker van het PDB moet wel in staat zijn om zowel diens taal als aanpak aan te passen aan de verschillende niveaus. De huidige mogelijkheden bij het PDB *“sluiten zeker aan”* op de behoeften van de docent en de docent overweegt om serieus te kijken of het aanbod gebruikt kan worden in de geschiedenislessen.

4.1.4.2 Wenselijke leerdoelen

Op basis van de verworven informatie komt een beeld naar boven van de doelen die de vijf geschiedenisdocenten hebben bij het eventueel inzetten van het PDB van Overijssel voor archeologische erfgoededucatie. In figuur 13 hieronder is dit beeld kort weergegeven.

Wat willen de geschiedenisdocenten bereiken met de eventuele inschakeling van het PDB van Overijssel voor archeologische erfgoededucatie?

Figuur 13 - Een kort overzicht van de (les)doelen die de geschiedenisdocenten hopen te bereiken bij een eventuele inschakeling van het PDB van Overijssel voor archeologische erfgoededucatie.

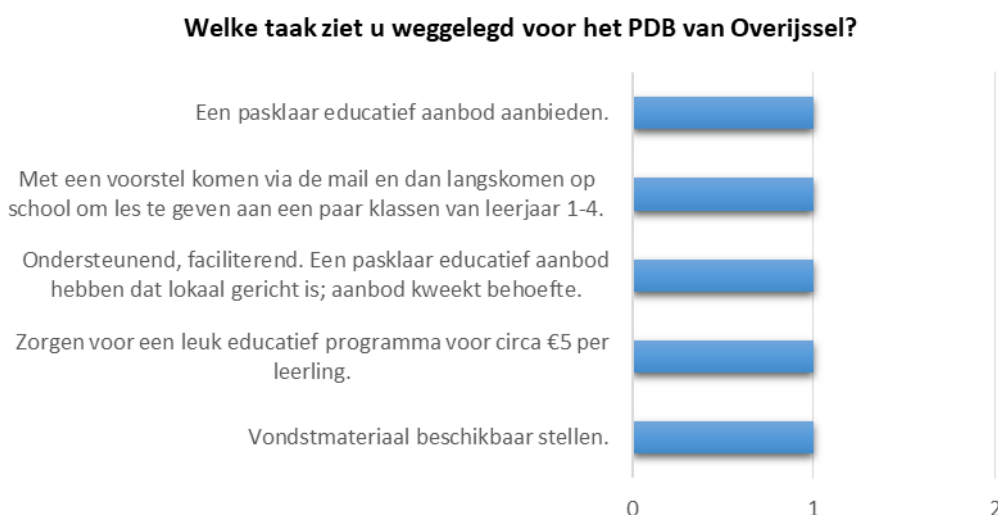
¹¹⁷ Op de desbetreffende school zijn geen oriëntatieweken/projectweken.

Twee van de vijf geschiedenisdocenten geven aan dat zij hun leerlingen iets nieuws/anders willen aanbieden naast de reguliere lessen. Eén van hen is van mening dat archeologische erfgoededucatie prikkelend en nieuw is, omdat de leerlingen archeologie niet kennen op die manier. De tweede geschiedenisdocent is van mening dat kinderen het heel leuk vinden om een keer op een hele andere manier geschiedenisles te krijgen. Na het interview gaf de docent aan dat de behoefte voor archeologische erfgoededucatie echter minimaal is voor de docent; leerlingen hebben een vol lesprogramma en elk jaar moet de leerstof gewoon behandeld worden.

In de overige drie gevallen gaat het om verschillende doelen die lichtelijk overeenkomen. Eén geschiedenisdocent¹¹⁸ wil bijvoorbeeld primair aandacht besteden aan de totstandkoming van bevindingen als archeoloog, terwijl een andere geschiedenisdocent de focus wil leggen op het in de praktijk brengen van geschiedenis op een boeiende manier. Daarbij moet ook aandacht zijn voor bron analyse en context. De docent in kwestie geeft ná het interview aan dat deze behoeften voor alle niveaus en leerjaren gelden, maar dat de aanpak zal verschillen; vmbo-leerlingen hebben meer behoefte aan praktijk, terwijl havo/vwo-leerlingen meer theoretische onderbouwing mogen krijgen. De derde geschiedenisdocent ziet juist weer kansen om de leerlingen in aanraking te laten komen met lokaal vondstmateriaal, zodat zij een beter beeld krijgen van vondstmateriaal dat in de buurt gevonden is, maar ook omdat zij dan ontwikkelingen kunnen zien door de tijd heen.

4.1.4.2 Wenselijke taak van het PDB van Overijssel

Gedurende de interviews is ook achterhaald welke taak/taken de geïnterviewden zien weggelegd voor het PDB van Overijssel. In figuur 14 hieronder is een kort overzicht daarvan weergegeven. Alle vijf geïnterviewde geschiedenisdocenten geven min of meer aan dat het de taak is van het PDB van Overijssel om met een aanbod te komen. In twee gevallen werd expliciet aangegeven dat het wenselijk zou zijn als het PDB een pasklaar aanbod heeft dat zij kunnen aanbieden. In twee andere gevallen werd dit min of meer ook aangegeven; het PDB zou één van hen moeten benaderen om vervolgens langs te komen én de andere school geeft expliciet aan dat het PDB een leuk aanbod moet kunnen aanbieden voor *circa* €5 per leerling. In één geval gaf een geschiedenisdocent aan dat het PDB vondstmateriaal beschikbaar moet stellen, al dan niet in de vorm van leskisten.

Figuur 14 - Een kort overzicht van de taak/taken die de geschiedenisdocenten zien weggelegd voor het PDB van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie.

¹¹⁸ Ná het interview gaf de docent aan dat zoiets in beginsel in elk leerjaar kan worden aangereikt aan alle niveaus (havo en vwo), maar dat de brugklas de voorkeur heeft.

4.1.5 Contact

Aan het einde van elk interview is de vraag gesteld hoe de geschiedenisdocenten benaderd zouden willen worden door het PDB van Overijssel voor archeologische erfgoed-educatieve activiteiten. In figuur 15 hieronder is te zien dat vier van de vijf geschiedenisdocenten aangeven dat zij de voorkeur uiten voor mail-contact. De geschiedenisdocent van Pius X Rijssen spreekt de voorkeur uit voor mailcontact met de administratie, zodat alle geschiedenisdocenten op de hoogte zijn.¹¹⁹ Op basis daarvan kan de school een erfgoed-educatieve activiteit wellicht een keer testen. De geschiedenisdocent van Lyceum de Grundel sluit zich daarbij aan; de mail mag naar de administratie gestuurd worden, zodat deze verspreid wordt *“onder alle leden van de sectie geschiedenis”*. Daarnaast mag het PDB van Overijssel de geschiedenisdocent in kwestie ook persoonlijk mailen. Dit laatste geldt ook voor de geschiedenisdocent op Het Stormink en De Boerhaave. De geschiedenisdocent van de Capellenborg is echter van mening dat het eerste contact via de telefoon moet verlopen, omdat bellen persoonlijker is en meer kans van slagen heeft wat betreft het maken van een eerste afspraak. Indien deze eerste afspraak succesvol is mag het PDB van Overijssel de geschiedenisdocent persoonlijk mailen.

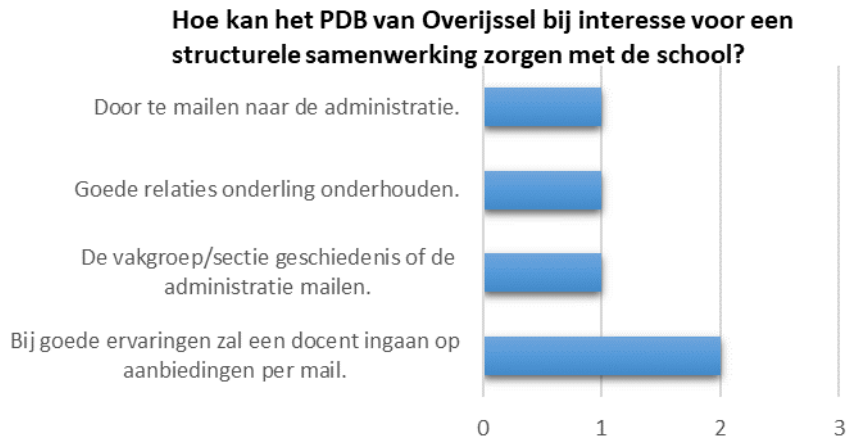

Figuur 15 - Een kort overzicht van de voorkeuren van de geschiedenisdocenten op het gebied van contact met het PDB van Overijssel aangaande archeologische erfgoededucatie.

4.1.5.1 Structurele samenwerking

Naast het vragen naar de voorkeur van de geschiedenisdocenten op het gebied van contact is er ook gevraagd hoe het PDB van Overijssel en de geselecteerde middelbare scholen voor een structurele samenwerking kunnen zorgen. Het contact kan immers verdwijnen als een geschiedenisdocent met pensioen gaat of een andere baan neemt. Zowel de geschiedenisdocent van Pius X Rijssen als de geschiedenisdocent van de Capellenborg geven aan dat een structurele samenwerking staat of valt bij goede ervaringen (zie figuur 16 op de volgende bladzijde). Indien dit het geval is, zijn de twee geschiedenisdocenten ervan overtuigd dat in de toekomst een docent zou ingaan op aanbiedingen per mail. De geschiedenisdocent van Lyceum de Grundel is het min of meer eens met de geschiedenisdocenten van Pius X Rijssen en de Capellenborg; door goede onderlinge relaties ontstaat er een klik waardoor een structurele samenwerking mogelijk gemaakt wordt. In het geval van Het Stormink en De Boerhaave werd aangegeven dat het mailcontact via de administratie zou moeten verlopen om een structurele samenwerking ook te garanderen op de lange termijn. Het Stormink voegt daaraan toe dat de vakgroep/sectie geschiedenis ook benaderd mag worden.

¹¹⁹ De docent geeft aan dat via deze manier wellicht ook de afdeling in Almelo benadert kan worden.

Figuur 16 - Een kort overzicht van de methoden om te zorgen voor een structurele samenwerking tussen de geselecteerde middelbare scholen en het PDB van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie.

4.2 Conclusie

In deze paragraaf zijn de belangrijkste uitkomsten van de interviews opgenomen. Deze uitkomsten zijn hieronder opgedeeld in vier categorieën.

Voorkennis

Op basis van de interviews kan gesteld worden dat de meerderheid van de geïnterviewde geschiedenisdocenten niet op de hoogte is van PDB's en diens taken. Slechts één docent is op de hoogte van de kerntaken van een PDB; het in ontvangst nemen van gedocumenteerd opgravingsmateriaal, diens opslag op een verantwoorde wijze én het beschikbaar stellen ervan in bepaalde situaties. Eén andere docent is deels op de hoogte van de kerntaken van een PDB. De docent in kwestie heeft het idee dat PDB's opgravingsmateriaal bewaren, conserveren en uitleggen. Daarnaast kan ook geconcludeerd worden dat de meerderheid van de geïnterviewden niet op de hoogte is van de mogelijkheden voor erfgoededucatie bij het PDB van Overijssel. Eén docent geeft aan dat er nooit contact is geweest met het PDB, terwijl één andere docent aangeeft dat hij/zij nog nooit informatie over het PDB van Overijssel in de media heeft aangetroffen. Daarnaast zijn er twee docenten die aangeven dat ze andere prioriteiten hebben. Slechts één docent is op de hoogte van de mogelijkheden bij het PDB van Overijssel vanwege het gebruik van het aanbod van het PDB.

Lesmethoden en archeologie in de les

Uit de interviews blijkt dat de vijf middelbare scholen vijf verschillende lesmethoden gebruiken in de geschiedenislessen in de onderbouw. De lesmethode van 'Memo' is het populairst, omdat het op vier van de vijf scholen gebruikt wordt. De lesmethode 'Feniks' is daarna het populairst. Het wordt op twee van de vijf middelbare scholen gebruikt. Op één school worden drie lesmethoden gebruikt. Het gaat om 'Tijd voor Geschiedenis', 'Geschiedenis Werkplaats' en 'Sprekend Verleden'.

In bovengenoemde lesmethoden speelt archeologie of archeologische kennis nauwelijks een rol. Archeologie heeft voornamelijk een visuele functie in de paragrafen over de prehistorie, de Klassieke Oudheid en de Middeleeuwen. In enkele gevallen wordt benoemd wat archeologie is en hoe archeologen te werk gaan. De geschiedenisdocenten besteden allemaal aandacht aan archeologie aan de hand van bovengenoemde informatie. In een enkel geval nemen geschiedenisdocenten archeologisch gerelateerde voorwerpen mee. Vier van de vijf geschiedenisdocenten zien echter meer mogelijkheden voor archeologie/archeologische kennis binnen het onderwijs. Twee van de geschiedenisdocenten geven aan dat ze historische plekken zouden bezoeken die gerelateerd zijn aan archeologie om geschiedenis leefbaar én herkenbaar te maken. De overige twee zien juist

mogelijkheden om archeologie in te zetten bij bepaalde tijdvakken. Eén van hen ziet mogelijkheden tot en met het tijdvak Steden en Staten, terwijl de andere docent juist mogelijkheden ziet voor de periode ná het jaar 1000. Zodoende kan de lesstof aanschouwend/levendig gemaakt worden, maar kunnen leerlingen ook leren om verbanden te leggen tussen voorwerpen, teksten en plaatsen.

Behoeften op het gebied van archeologische erfgoededucatie

Vier van de vijf geschiedenisdocenten geven min of meer aan dat zij erop vertrouwen dat het PDB van Overijssel een concreet erfgoed-educatief aanbod opstelt voor de middelbare scholen. Deze opvattingen lijken aan te sluiten bij de uitgangspunten van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta en *The Education Model* van Holtorf (zie paragraaf 3.2 en 3.3), omdat de docenten de indruk wekken dat zij erop vertrouwen dat het PDB van Overijssel als expert het beste weet hoe zij archeologie toegankelijk en informatief kunnen maken voor leerlingen.

De vier bovengenoemde geschiedenisdocenten geven wel aan dat er een basis moet zijn voor de erfgoed-educatieve activiteiten. Het aanbod moet beschikbaar zijn voor lessen vanaf 45 minuten tot drie uur voor *circa* €5 per leerling. Daarbij moeten leerlingen de mogelijkheid krijgen om te werken met het vondstmateriaal en mogen zij vragen stellen. Verder moet het aanbod voor verschillende niveaus beschikbaar zijn.

In één geval werd een concrete behoefte geformuleerd: het creëren van leskisten met een module erbij waarin het dagelijkse leven van de mens een centrale rol krijgt. De leskisten zouden de volgende onderwerpen/thema's kunnen hebben: de Grieken en Romeinen, de Middeleeuwen, de Gouden Eeuw (beerputmateriaal uit de zeventiende of achttiende eeuw), de Industrialisatie en de Tweede Wereldoorlog. Zulk soort leskisten kunnen aansluiten op de in paragraaf 3.4 gepresenteerde kerndoelen.

Tijdens de interviews werd op basis van enkele erfgoed-educatieve voorbeelden (zie voetnoot 107) ook duidelijk dat vier geschiedenisdocenten interesse hebben in leskisten. Eén van hen is zeer geïnteresseerd in een leskist over de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast werd duidelijk dat één docent geïnteresseerd is in een les waarin het wetenschappelijke aspect van archeologie centraal staat. Ten slotte geven de vier geschiedenisdocenten aan dat het huidige aanbod van het PDB van Overijssel interessant is, het aanbod lijkt aan te sluiten op de behoeften die er zijn. Wel zouden enkele docenten meer informatie over het aanbod willen krijgen. Zodoende kunnen zij met zekerheid vaststellen of het aanbod aansluit op de behoeften die er zijn.

Contact

Op basis van de interviews blijkt dat vier van de vijf geschiedenisdocenten via de mail benaderd willen worden voor erfgoed-educatieve activiteiten. Dit kan zowel via de administratie als de desbetreffende geschiedenisdocent. Slechts één docent geeft aan dat het eerste contact via de telefoon moet verlopen, omdat bellen persoonlijker is en meer kans van slagen heeft om een afspraak te verwezenlijken. Indien deze eerste afspraak succesvol is mag het PDB van Overijssel de geschiedenisdocent persoonlijk mailen. Een structurele samenwerking staat of valt bij goede ervaringen.

5. Onderzoeksresultaten Provinciale Depots voor Bodemvondsten

Volgens de Erfgoedwet die in 2016 werd ingevoerd door het Rijk moeten Gedeputeerde Staten een provinciaal depot in stand houden *“op een wijze die uit een oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is.”*¹²⁰ Deze toegankelijkheid kan mogelijkwijze bijdragen aan archeologische erfgoededucatie (zoals geformuleerd in paragraaf 3.1) voor middelbare scholen. Tijdens het onderzoek zijn daarom alle PDB's van Nederland per mail en, indien nodig, telefonisch benaderd om inzicht te krijgen in de stand van zaken in 2017 aangaande diens eventuele omgang met archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Op basis van deze informatie, die in dit hoofdstuk centraal staat, zijn aanbevelingen gemaakt voor de opdrachtgever (zie hoofdstuk 8). Daarbij moet vermeld worden dat er in de toelichtingen van de Erfgoedwet staat dat depots toegankelijk voor het publiek zijn *“zover dit vanuit het oogpunt van behoud en bescherming verantwoord is. In voorkomende gevallen worden vondsten door provincies in bruikleen gegeven.”*¹²¹

Om te achterhalen hoe de PDB's in Nederland omgaan met archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen zijn drie vragen opgesteld die naar alle PDB's (en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen) zijn verstuurd (zie paragraaf 2.1.3 en bijlage 8 tot en met 18). De eerste vraag diende te achterhalen hoe de PDB's omgaan met de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. De tweede vraag biedt inzicht in de eventuele omgang van PDB's met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen. Ten slotte was het doel van de derde vraag om te achterhalen hoe de PDB's hun activiteiten promoten om middelbare scholen te bereiken voor erfgoed-educatieve activiteiten. In paragraaf 5.1 zijn de onderlinge verschillen op het gebied van archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen in kaart gebracht. Vervolgens komen in paragraaf 5.2 tot en met 5.4 de hierboven beschreven vragen respectievelijk aan bod. Ten slotte volgt er in paragraaf 5.5 een conclusie.

In de gepresenteerde onderzoeksresultaten zijn alleen erfgoed-educatieve activiteiten/mogelijkheden voor middelbare scholen opgenomen, activiteiten/mogelijkheden voor andere doelgroepen vallen buiten het onderzoek.¹²² Daarnaast staan de PDB's en de eventuele instellingen/stichtingen waarvan zij deel uitmaken centraal. Vanwege dit feit is er niet diep op de werkwijze en het aanbod van derde(n) ingegaan, omdat deze buiten het onderzoek vallen. PDB's die overeenkomstige antwoorden gaven zijn in de tabellen in de zelfde categorie geplaatst.

5.1 Verschillen op het gebied van archeologische erfgoededucatie

Uit het onderzoek is gebleken dat er veel diversiteit is op het gebied van archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen onder PDB's in Nederland. Op basis van de verworven informatie is achterhaald welke PDB's zich in 2017 wel of niet bezighielden met archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Daarbij is ook gekeken naar eventuele samenwerkingen met gelieerde instellingen/stichtingen en/of derde(n); dit heeft geresulteerd in tabel 2 hieronder.

Hoe hielden PDB's zich in 2017 bezig met archeologische erfgoed-educatie voor de onderbouw van middelbare scholen?	Provinciale Depots voor Bodemvondsten
Vanuit zichzelf én door de instelling/stichting waar het PDB onderdeel van is én eventueel door samen te werken met derde(n).	Flevoland, Zeeland

¹²⁰ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2015.

¹²¹ Tweede Kamer der Staten-Generaal 2014, 48.

¹²² Voor een kort overzicht van andere vormen van publieksbereik bij PDB's zie: Erfgoedinspectie, 2016: *Graven in depots. Behoud en toegankelijkheid in provinciaal archeologische depots*, Den Haag, 43-52.

Vanuit de instelling waar het PDB onderdeel van is én eventueel door samen te werken met derde(n).	Gelderland, Noord-Holland
Vanuit een stichting die verantwoordelijk is voor het provinciaal depotbeheer.	Overijssel
Vanwege beperkingen was er in 2017 nauwelijks aandacht voor archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen.	Noordelijk Archeologisch Depot ¹²³
Vanwege beperkingen kon het PDB in 2017 geen aandacht besteden aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Het PDB werkt samen met derde(n) die zich met archeologische erfgoededucatie bezighouden.	Limburg
De provincie heeft één of meerdere instellingen die zij subsidieert en beleidsmatig aanstuurt de taak gegeven om aandacht te besteden aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Deze taak is daarom niet ondergebracht bij het PDB. Het PDB faciliteert deze instelling(en) wel indien zij een beroep doen op ondersteuning vanuit het PDB.	Noord-Brabant, Zuid-Holland, Utrecht

Tabel 2 - Een overzicht van de stand van zaken betreffende PDB's die zich eventueel bezighouden met archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf november 2016 tot en met maart 2018).

In tabel 2 is te zien dat de tien PDB's in zes verschillende categorieën geplaatst kunnen worden als het gaat om archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Drie provincies hebben - elk voor zich - de taak om aandacht te besteden aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen ondergebracht bij één of meerdere instellingen die de desbetreffende provincies subsidiëren en beleidsmatig aansturen. Deze taak is daarom niet ondergebracht bij de drie PDB's. Het PDB van Noord-Brabant geeft bijvoorbeeld aan dat erfgoed-educatieve zaken in de provincie zijn ondergebracht bij het Noordbrabants Museum én bij een steuninstelling van de provincie: Erfgoed Brabant. Het PDB van Noord-Brabant is daarom alleen faciliterend betrokken bij de erfgoed-educatieve taken, bijvoorbeeld door het verstrekken van bruiklenen. Dit geldt ook voor het PDB van Zuid-Holland en Utrecht. In Zuid-Holland heeft de provincie de erfgoed-educatieve taken ondergebracht bij het Erfgoedhuis Zuid-Holland en het Archeologiehuis Zuid-Holland. Het PDB van Zuid-Holland ziet het Archeologiehuis als haar vitrine. Dit komt omdat het Archeologiehuis van de provincie is en het PDB van Zuid-Holland onder andere topvondsten uitleent aan het Archeologiehuis. In zowel het Archeologiehuis als het Erfgoedhuis is ruimte voor archeologische erfgoededucatie. In de provincie Utrecht is een soortgelijke benadering gaande. De provincie heeft erfgoededucatie uitbesteed aan stichting Landschap Erfgoed Utrecht (hierna LEU). Lessen over de *Limes* en archeologie worden gegeven door LEU in de schoolklassen. Het PDB levert soms de vondsten daarvoor. Het uitlenen van vondsten (bruikleen) is echter geen archeologische erfgoededucatie op zich zelf, maar kan er wel aan bijdragen.

In Nederland zijn momenteel ook twee PDB's die 'vanuit zichzelf' aandacht besteden aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Daarnaast besteed de instelling/stichting, waar de twee PDB's onderdeel van zijn, ook aandacht aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Daar komt bij dat deze twee PDB's ook incidenteel samenwerken met derde(n). Het gaat om het PDB van Flevoland en Zeeland. Het PDB van Flevoland geeft op verzoek rondleidingen aan schoolklassen door het PDB op het niveau van de leerlingen, maar er is geen specifiek programma voor middelbare scholieren. Dit komt, omdat het PDB van Flevoland onderdeel is van Batavialand. Batavialand bestaat naast het PDB ook nog uit het

¹²³ Het depot van de provincies Drenthe, Friesland en Groningen.

museum (voorheen museum Nieuw Land) en de werf. Batavialand heeft voor het museum en de werf een erfgoed-educatief programma voor jong en oud, bestaande uit rondleidingen op maat, workshops en vaste en tijdelijke tentoonstellingen. Bij het PDB van Zeeland, dat bekend staat als het Zeeuws Archeologisch Depot (hierna ZAD), is een bijna identieke structuur aanwezig. Het ZAD is onderdeel van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (hierna SCEZ), en is gevestigd in het gebouw van de SCEZ. De SCEZ is geen museum. Wel kunnen scholen op aanvraag het ZAD bezoeken door een afspraak te maken via de website of de balie van de SCEZ, maar ook via de website van Kunst Educatie Walcheren. Daarnaast is het ook mogelijk om gebruik te maken van het erfgoed-educatieve aanbod dat de SCEZ heeft ontwikkeld (al dan niet met behulp van experts en docenten). De medewerkers van het ZAD zijn adviseurs van de SCEZ en dragen bij aan het ontwikkelen (en de eventuele begeleiding) van archeologische erfgoed-educatieve lessen.

Naast de twee hierboven behandelde categorieën zijn er nog vier andere categorieën. Het PDB van Gelderland en Noord-Holland vallen beide in dezelfde categorie. Allebei zijn ze onderdeel van een instelling die archeologische erfgoededucatie op zich neemt, eventueel met de hulp van derde(n).¹²⁴ Zowel het PDB van Gelderland als Noord-Holland besteden dus zelf geen aandacht aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Het PDB van Gelderland is onderdeel van Museum Het Valkhof en het PDB van Noord-Holland van het Huis van Hilde, dat eigendom is van de provincie. Beide instellingen zijn daardoor verantwoordelijk voor het beleid en de uitvoering van archeologische erfgoededucatie. Dit doen zij allebei wel met behulp van vondstmateriaal uit het depot.

Het PDB van Overijssel, Limburg en het Noordelijk Archeologisch Depot (hierna NAD) vallen alle drie in een eigen categorie. Het PDB van Overijssel besteedt, zoals eerder is aangegeven, aandacht aan archeologische erfgoededucatie via Het Oversticht (zie figuur 17). Zij zijn namelijk verantwoordelijk voor het provinciaal depotbeheer. Vanwege beperkingen op de huidige locatie kon het PDB van Limburg in 2017 geen aandacht besteden aan archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. Momenteel geeft het PDB van Limburg alleen vondsten in bruikleen aan scholen indien daar behoefte voor is. In verband met de kwetsbaarheid van de vondsten wordt deze mogelijkheid niet gepromoot onder middelbare scholen. Daar komt bij dat bruikleen geen vorm van archeologische erfgoededucatie is, maar het kan er wel aan bijdragen. Dit is ook een van de hoofdredenen dat het PDB in 2018 verhuisd naar een nieuwe openbare ruimte in Heerlen. Op de nieuwe locatie komt een ArcheoHotspot en een restauratieatelier van Restaura. Ook zal het PDB samenwerken met het Thermenmuseum. Voor middelbare scholen wordt er momenteel een presentatie voorbereid waarbij niet de vondst, maar het verhaal centraal staat. Het concept en de te maken lesbrieven, rondleidingen, *et cetera* moeten nog ontwikkeld worden. Daardoor zullen middelbare scholen, als een van de doelgroepen, vanaf 2018

Figuur 17 - 'Verborgen schatten' in het PDB van Overijssel voor een erfgoed-educatieve activiteit.

¹²⁴ In Gelderland wordt Erfgoed Gelderland, een erfgoed organisatie, mede mogelijk gemaakt door de provincie Gelderland. Erfgoed Gelderland houdt zich ook bezig met erfgoededucatie. Deze organisatie valt echter buiten het onderzoek, omdat het PDB van Gelderland onderdeel is van Museum Het Valkhof.

volop in de belangstelling gaan staan. In het NAD is dit nog niet het geval, omdat er in de afgelopen jaren naast de dagelijkse depotwerkzaamheden nauwelijks tijd was om een educatie-traject voor middelbare scholieren op te zetten.¹²⁵ Middelbare schoolklassen kunnen langskomen voor een rondleiding, maar zij zijn nauwelijks over de vloer gekomen. Het NAD heeft wel het voornemen om de komende jaren een educatietraject op te zetten voor middelbare scholieren.

5.2 Beantwoorden van de behoeften van middelbare scholen

Aan alle PDB's in Nederland is de vraag gesteld hoe zij omgaan met de behoeften van de onderbouw (per niveau én leerjaar) van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. De informatie die daaruit voortkwam heeft geresulteerd in tabel 3 hieronder.¹²⁶

Hoe gaan PDB's om met de behoeften van de onderbouw (per niveau én leerjaar) van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie?	Provinciale Depots voor Bodemvondsten
Het huidige aanbod is tot stand gekomen op basis van een overleg met een docent van een middelbare school. Dit is gedaan door een stichting die verantwoordelijk is voor het depotbeheer. Middelbare scholen kunnen contact opnemen met het PDB voor de mogelijkheden.	Overijssel
Het huidige aanbod van de instelling waar het PDB onderdeel van is, is tot stand gekomen door samen te werken met een adviescommissie van docenten. Rondleidingen en workshops kunnen worden aangepast op het niveau van de leerlingen en eventueel ook aan andere wensen. Daarbij is ook rekening gehouden met kerndoelen 37, 51, 52 en 53 uit het onderwijs. ¹²⁷ Het PDB laat dit primair over aan de instelling waar zij onderdeel van is.	Gelderland
Het eerste aanbod van de instelling waar het PDB onderdeel van is, is tot stand gekomen door een extern bureau in overleg en samenwerking met scholen. Daarbij is ook rekening gehouden met de kerndoelen in het onderwijs. Naderhand is het aanbod enigszins aangepast op basis van feedback en ervaringen. Waar mogelijk wordt het aanbod ook aangepast op basis van aanvragen van scholen. Deze worden soms bijgesteld nadat ze getest worden. De instelling is momenteel bezig met een extern bureau om een goede module voor het voortgezet onderwijs te ontwikkelen. Het PDB doet zelf niets aan archeologische erfgoededucatie, maar levert wel het vondstmateriaal.	Noord-Holland
Middelbare scholen kunnen op verzoek een rondleiding op niveau krijgen in het PDB. Daarnaast is het mogelijk om in overleg een programma op maat te laten maken met het secretariaat van de instelling. Buiten het PDB om zijn er binnen de instelling mogelijkheden voor activiteiten en tentoonstellingen onder de begeleiding van een gids die het niveau kan aanpassen.	Flevoland
Middelbare scholen kunnen op verzoek het PDB bezoeken. Het PDB maakt ter plekke een inschatting van het niveau van de leerlingen (aanbod op maat). De stichting waar het PDB onderdeel van uit maakt	Zeeland

¹²⁵ Het NAD heeft de afgelopen jaren wel meegewerkt aan een cultuureducatie-traject voor de basisscholen uit de omgeving van Nuis. Daardoor gingen basisscholen dan ook geregeld naar het depot.

¹²⁶ Tijdens speciale gelegenheden zoals de Open Monumentendagen en de Nationale Archeologiedagen zijn vele PDB's in Nederland tijdelijk open voor het publiek. Deze informatie is echter buitenbeschouwing gelaten.

¹²⁷ Zie kerndoel 37 en 52 in de onderbouw van het voortgezet onderwijs in paragraaf 3.4. Kerndoel 51, 52 en 53 verwijzen naar de kerndoelen in het basisonderwijs en hebben betrekking op historische bronnen, personen, gebeurtenissen en de tien tijdvakken (Bron: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2012a).

heeft haar eigen erfgoed-educatieve aanbod. Dit aanbod is voortgekomen uit een samenwerking tussen depotmedewerkers en educatief medewerkers van de instelling, docenten uit het basis- en voortgezet onderwijs en eventueel musea of andere derde(n).	
Vanwege beperkingen kan het PDB momenteel nauwelijks iets doen met de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen. Dit wordt primair gedaan door derde(n) in de provincie(s) waarmee eventueel wordt samengewerkt.	Noordelijk Archeologisch Depot, Limburg
De provincie heeft één of meerdere instellingen die zij subsidieert en beleidsmatig aanstuurt de taak gegeven om zich te richten op de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen. Deze taak is daarom niet ondergebracht bij het PDB.	Noord-Brabant, Zuid-Holland, Utrecht

Tabel 3 - Een overzicht van de stand van zaken betreffende de eventuele omgang van PDB's met de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf november 2016 tot en met maart 2018).

In drie PDB's (Noord-Brabant, Zuid-Holland en Utrecht) is vanwege de in paragraaf 5.1 aangegeven reden¹²⁸ momenteel geen aandacht voor archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen. De hierboven genoemde PDB's zijn vanwege dit feit alleen faciliterend betrokken indien de instellingen een beroep doen op de PDB's. In het geval van het PDB van Utrecht moet echter toegevoegd worden dat de provincie de focus heeft gelegd op het basisonderwijs, en niet op het voortgezet onderwijs. Dit komt omdat LEU de provinciale opdracht heeft gekregen om erfgoededucatie in het basisonderwijs te stimuleren. Dit betekent dat er sinds 2013/2014 geen subsidies zijn gegeven om het voortgezet onderwijs te ondersteunen op het gebied van erfgoededucatie. Indien er toch aparte subsidieprojecten zijn dan bedient de stichting soms nog de onderbouw in het voortgezet onderwijs. Momenteel zijn er dus geen archeologieprojecten voor het voortgezet onderwijs vanuit de stichting. In het verleden maakte LEU voor projecten in het voortgezet onderwijs gebruik van een klankbordschool. Veelal stonden de projecten voor *circa* 75% vast en was het overige deel van het project maatwerk voor de desbetreffende school.

In Nederland besteden het NAD en het PDB van Limburg vanwege beperkingen momenteel nauwelijks aandacht aan de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen. Middelbare scholen kunnen het NAD bezoeken voor een rondleiding, maar dit gebeurt vrijwel nooit. In de afgelopen jaren was er naast de dagelijkse depotwerkzaamheden weinig tijd om een educatie-traject voor middelbare scholen op te zetten. Wat betreft het PDB van Limburg: dit PDB zit, zoals al is aangegeven, in een verhuizing. In hun nieuwe onderkomen zal ruimte zijn voor archeologische erfgoededucatie. Het is echter nog niet bekend of er onderscheid zal zijn tussen de onderbouw en de bovenbouw van middelbare scholen. Dit komt, omdat andere bedrijven momenteel de concepten, lesbrieven en rondleidingen ontwikkelen. Momenteel geeft het PDB van Limburg alleen vondsten in bruikleen aan scholen indien daar behoefte aan is bij geschiedenisles of het vak Latijn, maar deze mogelijkheid wordt niet gepromoot onder middelbare scholen vanwege de kwetsbaarheid van het vondstmateriaal.

De overige vijf PDB's kunnen allemaal in een eigen categorie geplaatst worden. Alle vijf PDB's en/of gelieerde instellingen/stichtingen gaan op een unieke manier om met de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen. Het Oversticht heeft bijvoorbeeld voor het PDB van Overijssel in het verleden overleg gehad met één docent van een middelbare school in Almelo (later Hengelo). Dit heeft geresulteerd in een lespakket voor één gymnasium/vwo. Voor andere leerjaren en niveaus is er

¹²⁸ Noord-Brabant, Zuid-Holland en Utrecht hebben - elk voor zich - deze taak ondergebracht bij één of meerdere instellingen die zij subsidiëren en beleidsmatig aansturen.

momenteel nog geen vast lespakket (lespakketten voor het basisonderwijs daargelaten), maar dit wil Het Oversticht in de komende jaren veranderen. Middelbare scholen kunnen altijd het PDB benaderen voor concrete mogelijkheden. Tot deze mogelijkheden behoort onder andere een speurtocht door het depot, een sporenpracticum, een workshop plakken en determineren, een archeologische speurtocht door de binnenstad van Deventer en het bezoeken van scholen. Met behulp van tips en feedback wordt het aanbod aangepast of aangevuld om het beter bij de behoeften aan te laten sluiten.

In Gelderland is het lichtelijk anders geregeld, maar is er ook samengewerkt met docenten. Museum Het Valkhof, waar het PDB van Gelderland onderdeel van is, heeft vooral ingespeeld op het geschiedenisonderwerp van de Romeinen in de brugklas en in twee/drie gymnasium bij het vak Latijn, waar *Noviomagus* (Nijmegen) aan bod komt. De rondleiders van het museum (soms voormalige docenten) maken ook de educatieve programma's. Dit doen zij samen met een adviescommissie van docenten. Verder is het aanbod gebaseerd op kerndoel 37, 51, 52 en 53 uit het onderwijs.¹²⁹ Museum Het Valkhof heeft onder andere een programma voor twee/drie gymnasium opgesteld op basis van ervaringen met scholieren in hun collectie én op basis van feedback. Dit programma, '*Roman Quest*', is eveneens getest door een school en daarna bijgesteld. Tijdens het programma strijden leerlingen in teams tegen elkaar door via een app vragen te beantwoorden over de collectie. Een andere mogelijkheid is de schervenworkshop, die - net als de andere educatieve programma's - op niveau kan worden aangepast. Ten slotte kunnen scholen die een bepaalde behoefte hebben ook met behulp van losse bouwstenen hun eigen bezoek in overleg samenstellen.

In het Huis van Hilde in Noord-Holland, waar het PDB van Noord-Holland onderdeel van is, is vlak voor de opening door een extern bureau in overleg en samenwerking met scholen een programma voor brugklassen opgesteld in opdracht van de provincie. Daarbij is ook rekening gehouden met de kerndoelen in het voortgezet onderwijs. Bij de opening van het museum is dit programma enigszins aangepast op basis van ervaringen en feedback. Waar mogelijk wordt het huidige aanbod ook aangepast op basis van aanvragen van scholen. Dit aangepaste aanbod wordt soms bijgesteld nadat het getest is. Feedback en ervaringen spelen daarbij een belangrijke rol. Het is dus mogelijk voor scholen om in overleg met het Huis van Hilde met een realistisch voorstel te komen. Zodoende kan het huidige aanbod ook uitgebreid worden. Daarnaast is het ook mogelijk om een archeoloog in de klas te ontvangen indien daar behoefte aan is. Ten slotte is het Huis van Hilde momenteel bezig met een extern bureau om een goede module voor het voortgezet onderwijs te ontwikkelen.

In het PDB van Flevoland kunnen middelbare scholen op verzoek een rondleiding op niveau krijgen. Daarnaast is het ook mogelijk om in overleg een programma op maat te laten maken met het secretariaat van Batavialand voor de werf en het museum, die net als het PDB van Flevoland onderdeel zijn van Batavialand. In dit museum, waar ook aandacht is voor (scheeps)archeologie, kunnen scholen eveneens een rondleiding op niveau krijgen. Op de werf zijn rondleidingen, workshops en speurtochten mogelijk. Deze zijn geschikt voor jong en oud; ook voor middelbare schoolleerlingen uit de onderbouw. Buiten het PDB om zijn er dus meerdere mogelijkheden voor activiteiten en tentoonstellingen onder begeleiding van een gids die het niveau kan aanpassen. Batavialand zet echter primair in op het basisonderwijs, specifiek aanbod voor het voortgezet onderwijs - op bovengenoemde mogelijkheden na - is er momenteel dus niet; Batavialand werkt in het geval van het voortgezet onderwijs sterk vraaggericht. In de toekomst komt er mogelijk wel specifiek aanbod bij voor het voortgezet onderwijs.

In Zeeland kunnen scholen een aanvraag doen voor een bezoek aan het ZAD. Het ZAD heeft aanbod voor verschillende leerjaren en niveaus. Ter plekke wordt daarvoor een inschatting gemaakt (aanbod op maat). De SCEZ, waar het ZAD onderdeel van is, heeft haar eigen educatief aanbod op het gebied

¹²⁹ Zie voetnoot 127.

van archeologie (te denken valt aan leskisten, een archeoloog in de klas en archeologisch veldwerk (een middag in het veld met een archeoloog)). Dit aanbod is voortgekomen uit de samenwerking tussen medewerkers van het ZAD, docenten uit het basis- en voortgezet onderwijs en eventuele derde(n) zoals het Zeeuws Museum. In sommige gevallen wordt een project opgezet omdat er vanuit het onderwijs vragen over archeologieprojecten bij de SCEZ binnenkomen. Zo bezoekt er jaarlijks een tweede klas hoogbegaafde leerlingen het ZAD.

5.3 Publieke Relaties - Feedback

Tijdens het onderzoek op macroniveau is ook de vraag gesteld hoe de PDB's eventueel omgaan met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen. In tabel 4 hieronder zijn de uitkomsten daarvan weergegeven.

Hoe gaan PDB's (eventueel) om met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen?	Provinciale Depots voor Bodemvondsten
De instelling waar het PDB onderdeel van is, geeft een evaluatieformulier aan bezoekende scholen. De gegeven feedback wordt gebruikt om de kwaliteit op niveau te houden en waar nodig te verbeteren.	Gelderland
De instelling waar het PDB onderdeel van is, benadert docenten achteraf door hen een aantal vragen te stellen via een e-mail. Daarnaast wordt tijdens het bezoek vaak bij de docent gepeild wat de ervaring is, dit levert veel informatie op. De gegeven feedback wordt gebruikt om de kwaliteit op niveau te houden en waar nodig te verbeteren.	Flevoland
Vanuit de instelling waar het PDB onderdeel van is, is in 2016 een stagiaire/vrijwilliger ingezet die evalueerde wat de ervaringen van de docenten en leerlingen zijn, maar ook wat de ervaringen zijn van de educatievrijwilligers die de lesprogramma's uitvoeren. Daarnaast vraagt de instelling waar het PDB onderdeel van is meestal gelijk om feedback en heeft de instelling goed contact met een stichting van meerdere middelbare scholen. De gegeven feedback wordt gebruikt om de kwaliteit op niveau te houden en waar nodig te verbeteren.	Noord-Holland
Het archeologische aanbod van de stichting wordt na het gebruik steekproefsgewijs geëvalueerd. Feedback wordt verwerkt door de educatie-afdeling en wordt vervolgens teruggekoppeld naar de PDB medewerker of naar een archeoloog.	Zeeland
De stichting die verantwoordelijk is voor het PDB heeft vanaf het begin gevraagd naar tips én feedback in ontvangst genomen. Deze tips en feedback zijn vanaf het begin verwerkt in het lesmateriaal dat zodoende steeds werd aangepast of aangevuld.	Overijssel
Vanwege beperkingen kan het PDB momenteel geen aandacht besteden aan het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen.	Noordelijk Archeologisch Depot, Limburg
De provincie heeft één of meerdere instellingen die zij subsidieert en beleidsmatig aanstuurt de taak gegeven om feedback van bezoekende middelbare scholen te verkrijgen en verwerken. Deze taak is daarom niet ondergebracht bij het PDB.	Noord-Brabant, Zuid-Holland, Utrecht

Tabel 4 - Een overzicht van de stand van zaken betreffende de eventuele omvang van PDB's met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf oktober 2017 tot en met maart 2018).

Uit de inventarisatie is gebleken dat vijf van de tien PDB's in Nederland vanwege (tijdelijke) beperkingen of provinciaal beleid geen aandacht besteden aan het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen. Het gaat om het NAD, het PDB van Limburg, Noord-Brabant, Zuid-Holland en Utrecht. De eerste twee genoemde PDB's besteden geen aandacht aan het verkrijgen en verwerken van feedback vanwege de eerder genoemde beperkingen.¹³⁰ In de laatste drie hierboven genoemde PDB's is deze taak, zoals al is beschreven, door de provincies ondergebracht bij één of meerdere instellingen die de desbetreffende provincies subsidiëren en beleidsmatig aansturen. De overige vijf PDB's en/of gelieerde instellingen/stichtingen kunnen elk in een eigen categorie geplaatst worden.

Het PDB van Gelderland is, zoals eerder is aangegeven, onderdeel van Museum Het Valkhof. Scholen die het museum bezoeken krijgen na afloop een evaluatieformulier dat zij kunnen invullen. Op basis van de daaruit voortvloeiende informatie kan het museum de kwaliteit van haar erfgoed-educatieve activiteiten op peil houden en waar nodig verbeteren. Dit geldt ook voor Batavialand (waar het PDB van Flevoland onderdeel van is). Batavialand stuurt achteraf een e-mail naar de docenten met daarin enkele vragen. Werknemers kunnen tijdens activiteiten ook bij docenten peilen wat de ervaringen zijn, dit levert veelal veel informatie op. Deze informatie kan op haar beurt weer gebruikt worden om de kwaliteit op niveau te houden en waar nodig te verbeteren.

Het Huis van Hilde wil het liefste ook meteen feedback krijgen tijdens erfgoed-educatieve activiteiten. Daar komt bij dat het Huis van Hilde goed contact heeft met de Stichting Voortgezet Onderwijs Kennemerland. Het Huis van Hilde heeft ten slotte in 2016 een stagiaire/vrijwilliger in dienst gehad die evalueerde wat de ervaringen van de docenten en leerlingen zijn, maar ook hoe de ervaringen zijn van de educatievrijwilligers die de lesprogramma's uitvoeren.

Anders dan het Huis van Hilde voert de SCEZ regelmatig een steekproef uit om het aanbod te evalueren nadat het is gebruikt. Deze evaluaties worden verwerkt door de educatie-afdeling en worden vervolgens teruggekoppeld naar de PDB medewerker of naar een archeoloog. Het PDB van Overijssel kan ten slotte ook in een eigen categorie geplaatst worden. Het Oversticht heeft vanaf het begin om tips gevraagd en heeft zodoende ook feedback gekregen. Deze tips en feedback hebben er voor gezorgd dat het lesmateriaal werd aangepast of aangevuld.

5.4 Publieke Relaties - Promotie

De laatste vraag die aan alle PDB's is gesteld is hoe zij hun erfgoed-educatieve activiteiten eventueel promoten bij de onderbouw van middelbare scholen. Op basis van de uitkomsten komen wederom enkele verschillen naar boven. Deze verschillen zijn weergegeven in tabel 5.

Hoe worden erfgoed-educatieve activiteiten door de PDB's gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen?	Provinciale Depots voor Bodemvondsten
Erfgoed-educatieve activiteiten worden door de instelling waar het PDB onderdeel van is gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen. De instelling stuurt jaarlijks naar alle middelbare scholen in Gelderland een folder, maar ook naar enkele scholen in Limburg en Brabant. Middelbare scholen in Nederland met een gymnasium krijgen eveneens deze folder. Daarnaast wordt er drie á vier keer per jaar een e-nieuwsbrief gestuurd naar alle scholen die in het systeem staan.	Gelderland

¹³⁰ Zoals reeds is aangegeven zal het PDB van Limburg vanaf 2018 onder andere aandacht besteden aan archeologische erfgoededucatie voor middelbare scholen nadat de verhuizing heeft plaatsgevonden. Het NAD hoopt in de nabije toekomst een educatie-traject voor middelbare scholieren op te stellen. In de afgelopen jaren was er nauwelijks tijd om dit te doen naast de dagelijkse depotwerkzaamheden. Middelbare scholen kunnen momenteel wel het depot bezoeken voor een rondleiding.

Daarnaast staan op de website van de instelling de mogelijkheden voor middelbare scholen. Ten slotte worden de erfgoed-educatieve activiteiten gepromoot tijdens docentenmiddagen. Docenten zijn vrij om zich daarvoor aan te melden (na promotie in de folder en nieuwsbrief).	
Erfgoed-educatieve activiteiten worden door de instelling waar het PDB onderdeel van is gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen (het voortgezet onderwijs is echter niet de directe prioriteit). De afdeling marketing en communicatie beraadt zich over de contacten in het onderwijs. Daarbij maken zij onder andere gebruik van de website, de e-nieuwsbrief en incidenteel de sociale media (Facebook, Twitter en Instagram) van de instelling.	Flevoland
Erfgoed-educatieve activiteiten worden door de instelling waar het PDB onderdeel van is gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen. In eerste instantie gebeurde dit op cultuurmarkten ¹³¹ , maar omdat de instelling de vraag niet aankon is deze vorm van promotie gestopt. Vandaag de dag vinden scholen de instelling vanzelf. Nieuwe lesprogramma's worden idealiter gepromoot. Dit gebeurt in ieder geval via de website en Facebook-pagina van de instelling. Het is mogelijk dat scholen in de regio ook benaderd worden via de mail bij nieuwe lesprogramma's.	Noord-Holland
Erfgoed-educatieve activiteiten worden door de stichting waar het PDB onderdeel van is gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen. Dit gebeurt via e-nieuwsbrieven en de website van de instelling. Daarnaast gebeurt dit ook via de website van een andere instelling. De e-nieuwsbrieven worden naar alle scholen in de provincie gestuurd.	Zeeland
Het is tijdens het onderzoek niet duidelijk geworden of het PDB rondleidingen actief promoot bij de onderbouw van middelbare scholen. Wel staat er op de website van het PDB dat mensen mee kunnen doen aan een rondleiding door het PDB.	Noordelijk Archeologisch Depot
Erfgoed-educatieve activiteiten worden momenteel niet gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen. Een docent heeft zelf contact opgenomen met het PDB. Daarnaast is een werknemer van de stichting die verantwoordelijk is voor het depotbeheer zelf bij een school langs geweest.	Overijssel
Vanwege beperkingen kon het PDB in 2017 geen aandacht besteden aan het promoten van erfgoed-educatieve activiteiten bij de onderbouw van middelbare scholen.	Limburg
De provincie heeft één of meerdere instellingen die zij subsidieert en beleidsmatig aanstuurt de taak gegeven om erfgoed-educatieve activiteiten te promoten bij de onderbouw van middelbare scholen. Deze taak is daarom niet ondergebracht bij het PDB.	Noord-Brabant, Zuid-Holland, Utrecht

Tabel 5 - Een overzicht van de stand van zaken betreffende de eventuele omvang van PDB's met het promoten van erfgoed-educatieve activiteiten bij de onderbouw van middelbare scholen (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf november 2016 tot en met maart 2018).

¹³¹ Markten waar cultuurcoördinatoren van scholen langs komen. Culture instellingen kunnen zichzelf presenteren op deze markten.

Uit tabel 5 blijkt dat in vier gevallen de instelling/stichting waar het PDB onderdeel van is erfgoed-educatieve activiteiten promoot onder middelbare scholen. Vijf PDB's promoten erfgoed-educatieve activiteiten niet vanwege beperkingen, het beleid van de stichting die verantwoordelijk is voor het depotbeheer of vanwege het provinciaal beleid. In het geval van het PDB van Limburg gaat dit in 2018 wel veranderen nadat het PDB is verhuisd. Ten slotte promoot het NAD de mogelijkheid van een rondleiding in het PDB via haar website. Het is niet bekend geworden of deze mogelijkheid ook gepromoot wordt bij de onderbouw van middelbare scholen.

5.5 Conclusie

In deze paragraaf zijn de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek naar de PDB's op het gebied van archeologische erfgoededucatie opgenomen. Deze uitkomsten zijn hieronder opgedeeld in drie categorieën.

Beantwoorden van de behoeften van middelbare scholen

In Nederland houden vijf PDB's en/of gelieerde instellingen/stichtingen zich bezig met de behoeften van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Het educatieve aanbod van bovengenoemde partijen is onder andere voortgekomen uit een samenwerking met één of meerdere docenten, al dan niet met behulp van depotmedewerkers, educatieve medewerkers, een extern bureau, musea of andere derden. Middelbare scholen kunnen deze PDB's en/of gelieerde instellingen/stichtingen ook benaderen voor de mogelijkheden en/of het aanpassen van het niveau van de erfgoed-educatieve activiteiten. In twee van deze vijf gevallen is het aanbod ook afgesteld op de kerndoelen in het onderwijs, zodat het aanbod beter voldoet aan de behoeften van middelbare scholen. Verder doen twee PDB's momenteel nauwelijks iets met de behoeften van middelbare scholen vanwege beperkingen die in één geval tijdelijk zijn vanwege een verhuizing. In drie provincies is besloten dat het PDB zelf geen aandacht besteedt aan de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. De provincies hebben deze taak ondergebracht bij één of meerdere instellingen die de desbetreffende provincies subsidiëren en beleidsmatig aansturen.

Publieke Relaties - Feedback

Vijf van de tien PDB's en/of gelieerde instellingen/stichtingen hebben in de afgelopen jaren op verschillende manieren feedback verkregen op erfgoed-educatieve activiteiten. Feedback wordt onder andere verkregen met behulp van een evaluatieformulier, een e-mail achteraf, een stichting van scholen waarmee goed contact is, een tijdelijke stagiaire/vrijwilliger die feedback evalueert, een steekproefsgewijze evaluatie of een persoonlijk gesprek. Deze feedback wordt vervolgens gebruikt om het erfgoed-educatieve aanbod waar nodig aan te passen of aan te vullen. Zodoende blijft de kwaliteit beter gewaarborgd.

Publieke Relaties - Promotie

De PDB's en/of gelieerde instellingen/stichtingen die aandacht besteden aan archeologische erfgoededucatie promoten hun erfgoed-educatieve activiteiten bij de onderbouw van middelbare scholen op verschillende manieren. Promotie gebeurt onder andere via 1) een website, 2) sociale media, 3) nieuwsbrieven, 4) folders, 5) docentmiddagen of 6) cultuurmarkten.

6. Conclusie

In dit onderzoek is met behulp van interviews onderzocht wat de behoeften zijn van vijf geselecteerde middelbare scholen uit de provincie Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie in de onderbouw. Daarbij lag de focus op het havo en het vwo, en secundair de theoretische leerweg. Om de gegevens uit de interviews in een breder kader te plaatsen heeft een literatuurstudie en een onderzoek naar alle PDB's in Nederland plaatsgevonden. In dit laatste genoemde onderzoek stonden alle PDB's in Nederland centraal om inzicht te krijgen in de stand van zaken in 2017 aangaande diens eventuele omgang met archeologische erfgoededucatie voor middelbare scholen. Zodoende is in dit onderzoek geprobeerd om te achterhalen wat het PDB van Overijssel kan bieden aan de onderbouw van middelbare scholen om aan diens eventuele behoeften te voldoen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Dit hoofdstuk staat daarbij stil door de hoofdvraag aan de hand van de deelvragen te beantwoorden.

6.1 Deelvragen

1. Welke lesmethoden worden op de geselecteerde middelbare scholen gebruikt en hoe is archeologie of archeologische kennis daarin opgenomen?

Verspreid over de vijf middelbare scholen wordt er gewerkt met 'Tijd voor Geschiedenis', 'Sprekend Verleden', 'Geschiedenis Werkplaats', 'Feniks' en 'Memo'. Laatstgenoemde lesmethode is in gebruik bij vier van de vijf geselecteerde middelbare scholen. Feniks wordt daarentegen op twee scholen gebruikt en Tijd voor Geschiedenis, Sprekend Verleden en Geschiedenis Werkplaats op één. In de lesmethoden speelt archeologie nauwelijks een rol. Archeologie of archeologische kennis is primair visueel opgenomen waardoor er nauwelijks/geen onderscheid per niveau is in de onderbouw. Secundair wordt archeologie of archeologische kennis ingezet om verschillende type bronnen toe te lichten. In de lesmethoden komt archeologie primair aan bod in de eerste hoofdstukken (de prehistorie, de Romeinse tijd en de Vroege- en Hoge-Middeleeuwen) die voornamelijk in de brugklas gegeven worden. Het gaat dan om enkele paragrafen waar archeologie/archeologische kennis een (kleine) rol in speelt. In de latere perioden is dit nog minder het geval, omdat historische bronnen een centrale rol hebben.

2. Wat weten de geïnterviewden van de geselecteerde middelbare scholen over de kerntaken van een Provinciaal Depot voor Bodemvondsten in Nederland?

Van de geïnterviewden is één geschiedenisdocent op de hoogte van de kerntaken van een PDB vanwege een stage in het verleden bij een archeologisch depot in Nederland. De geschiedenisdocent in kwestie is daardoor op de hoogte van het in ontvangst nemen van gedocumenteerd opgravingsmateriaal, diens opslag op een verantwoorde wijze en het beschikbaar stellen ervan in bepaalde situaties. Eén andere geschiedenisdocent was deels op de hoogte van de kerntaken van een PDB in Nederland. De desbetreffende docent gaf aan dat hij/zij een idee heeft van de taken van een PDB; namelijk het bewaren, conserveren en uitleggen van opgravingsmateriaal. In de overige drie gevallen is gebleken dat er geen kennis is over de kerntaken.

3. Hoe komt het dat de geïnterviewden van de geselecteerde middelbare scholen wel/niet weten dat zij terecht kunnen bij het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel voor erfgoed-educatieve activiteiten?

Slechts één van de vijf geschiedenisdocenten is op de hoogte van de mogelijkheden bij het PDB, omdat de school jaarlijks gebruikt maakt van het aanbod. In de overige vier gevallen werden enkele redenen gegeven waarom de geïnterviewden niet bekend zijn met de mogelijkheden bij het PDB voor erfgoed-educatieve activiteiten. Twee geschiedenisdocenten geven aan dat zij te druk zijn met lesgeven én zich richten op andere interesses. Daarnaast geeft één geschiedenisdocent aan dat er

nog nooit onderling contact is geweest. Ten slotte gaf één andere docent aan dat hij/zij informatie over het PDB nooit tegenkomt in de media. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat het PDB van Overijssel haar erfgoed-educatieve aanbod momenteel nog niet actief promoot onder middelbare scholen.

4. Welke behoeften bestaan er op het gebied van archeologische erfgoededucatie in de onderbouw (per niveau en leerjaar) van de geselecteerde middelbare scholen?

Hoewel één geschiedenisdocent momenteel geen verdere mogelijkheden ziet voor archeologie in de les, zien de overige geschiedenisdocenten dit wel. Twee van hen zouden historische/archeologische plekken bezoeken om geschiedenis te concretiseren en om leerlingen kennis te laten maken met archeologie. Het niveau en leerjaar spelen daarbij in principe geen rol. In de overige twee gevallen ziet men mogelijkheden voor meer archeologie/archeologische kennis tijdens enkele tijdvakken. In het eerste geval voor de periode tot en met het jaar 1500, het einde van het tijdvak Steden en Staten uit kerndoel 37, en in het tweede geval ná het jaar 1000. In het eerstgenoemde geval ziet de docent mogelijkheden om opgravingen te betrekken, om huizen te analyseren én om verhalen en kunst te betrekken. Het niveau en leerjaar maakt daarbij niet zoveel uit. De geschiedenisdocent in dit laatstgenoemde geval ziet mogelijkheden voor een bronnenopdracht waarin leerlingen verbanden moeten leggen tussen voorwerpen, teksten en plaatsen. Hoewel het hier gaat om verdere mogelijkheden - en niet verdere behoeften - is deze informatie toch nuttig; het kan immers inzicht bieden in de behoeften van de geschiedenisdocenten.

Uit de interviews blijkt dat één geschiedenisdocent behoefte heeft aan leskisten met een module erbij die mét of zonder een medewerker van het PDB gebruikt kan worden in de lessen voor bijvoorbeeld de volgende onderwerpen: de Grieken en Romeinen, de Middeleeuwen, de Gouden Eeuw, de Industrialisatie en de Tweede Wereldoorlog. Daarbij moet het dagelijkse leven van de mens centraal staan. Wellicht kan chronologie ook een rol daarin spelen, daardoor kunnen leerlingen ook ontwikkelingen zien. Ook moeten leerlingen de kans krijgen om het lokale vondstmateriaal uit Overijssel aan te raken. De docent ziet het dan ook als taak van het PDB om het vondstmateriaal beschikbaar te stellen. Bovengenoemde behoeften en mogelijkheden kunnen aansluiten op kerndoel 37, 40, 43, 50 en 52 uit het voortgezet onderwijs.

De overige vier geschiedenisdocenten vinden het lastig om te beantwoorden wat het PDB van Overijssel hen zou kunnen aanbieden, omdat zij nog geen beeld hadden van het PDB en diens mogelijkheden. Alle vier geven min of meer aan dat het PDB van Overijssel een concreet aanbod moet opstellen en aanbieden aan hen. De vier geschiedenisdocenten geven aan dat het aanbod beschikbaar moet zijn vanaf 45 minuten voor een klas (twintig-dertig) leerlingen die actief bezig zijn voor *circa* €5 per leerling. Het niveau en leerjaar speelt daarbij in principe geen rol, wel zal het aanbod op het niveau aangepast moeten zijn. Leerlingen mogen vragen stellen, met elkaar overleggen en het lokale vondstmateriaal aanraken. Volgens één geschiedenisdocent zouden leerlingen het bijvoorbeeld leuk vinden om met een metaaldetector te werken. Deze geschiedenisdocent heeft de voorkeur voor onderwerpen uit de brugklas. Echter is er onder de vier geschiedenisdocenten ook interesse voor de Franse Revolutie of de Eerste- en Tweede Wereldoorlog.

Vanwege de constatering dat vier van de vijf geschiedenisdocenten nog geen beeld hadden van het PDB en diens mogelijkheden zijn tijdens de interviews voorbeelden gegeven van enkele huidige en wellicht toekomstige mogelijkheden bij het PDB van Overijssel. Op basis van de gegeven voorbeelden werden enkele antwoorden gegeven. Alle vier geschiedenisdocenten zijn geïnteresseerd in het idee van leskisten met opdrachten en lokaal vondstmateriaal. Daarbij gaat de voorkeur uit naar leskisten over de prehistorie (bijv. de trechterbekercultuur), Klassieke Oudheid, Middeleeuwen en de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast blijkt uit de gegevens dat er interesse is in het huidige aanbod van het PDB

van Overijssel, ook al zijn er enkele docenten die eerst meer informatie willen krijgen over het aanbod; zo kunnen zij per onderwerp besluiten of het aanbod aansluit. Een van de geschiedenisdocenten geeft aan dat leerlingen van verschillende niveaus (bijvoorbeeld basiskader- en havoleerlingen) een speurtocht door het PDB, het sporenpracticum en de plak- en determinatie workshop op het PDB van Overijssel wel leuk zouden vinden. Wel hamert de geschiedenisdocent erop dat het aanbod goed moet aansluiten op het niveau; dit wordt vaak te hoog ingeschat.

Hoewel het vondstmateriaal bij elk niveau en leerjaar hetzelfde mag zijn, moeten de gegeven opdrachten, de informatie en de tijdsduur van de lessen aansluiten bij het niveau en leerjaar. Kaderberoepsgerichte leerlingen hebben bijvoorbeeld een kortere spanningsboog dan atheneumleerlingen. Daar komt bij dat basiskaderberoepsgerichte leerlingen meer moeite hebben met het volschrijven van een blaadje dan havoleerlingen. Opdrachten voor havo en vwo-leerlingen kunnen uitgebreider zijn en anders zijn geformuleerd dan opdrachten voor lagere niveaus. Eén andere docent lijkt ook geïnteresseerd te zijn in de plak- en determineer workshop, mits leerlingen niet een uur moeten raden of het materiaal middeleeuws is. Het achterliggende verhaal van het vondstmateriaal is daarentegen wel interessant. Ten slotte geeft de docent aan dat hij/zij wel interesse zou hebben in een workshop vuurstenen werktuigen maken nadat het werd voorgesteld.

Op basis van de voorbeelden werd ook duidelijk dat één geschiedenisdocent behoefte zou hebben aan een activiteit voor alle leerlingen (havo en vwo) waarin aandacht is voor het wetenschappelijk aspect van archeologie. Leerlingen zouden daardoor kunnen inzien hoe archeologen tot wetenschappelijke vaststellingen komen en dat het moeilijk is om feiten vast te stellen. Daarbij gaat de voorkeur uit naar de brugklas. Eén andere docent ziet mogelijkheden voor lessen op school van 50 minuten - aan enkele klassen in de eerste tot en met de vierde - die georganiseerd zijn door het PDB en eventueel archeologiestudenten. De lessen zouden dan moeten passen bij de gehanteerde lesmethoden en plaatsvinden in de perioden dat de onderwerpen behandeld worden. De docent in kwestie wekt ook de indruk dat hij/zij openstaat voor een cursus archeologische erfgoededucatie, omdat hij/zij van mening is dat een cursus nodig is indien hij/zij zelfstandig aandacht wil besteden aan archeologische erfgoededucatie in én/of buiten het klaslokaal.

5. Op welke gebieden sluit het huidige aanbod van het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel voor de onderbouw van middelbare scholen wel/niet aan bij de behoeften van de geselecteerde middelbare scholen?

Eén geschiedenisdocent gaf tijdens het interview aan dat hij/zij behoefte heeft aan een leskistenreeks voor in de lessen. Deze mogelijkheid biedt het PDB van Overijssel momenteel nog niet. Daarnaast heeft de docent in kwestie behoefte om leerlingen een beeld te laten krijgen van vondstmateriaal dat in de buurt gevonden is en om ze een historische ontwikkeling te laten zien. Deze mogelijkheden biedt het PDB momenteel al wel via de speurtocht door het PDB, het sporenpracticum, de plak- en determinatie workshop en de archeologische speurtocht door Deventer. Het PDB zou daarnaast speurtochten kunnen organiseren in de stad of het dorp van de geselecteerde middelbare school om beter te voldoen aan diens behoeften.

Het huidige aanbod van het PDB sluit aan bij de behoeften van de overige geschiedenisdocenten. Alle vier geven immers aan dat het PDB haar eigen aanbod moet opstellen en aanbieden aan hen. Dit aanbod moet nieuw, boeiend, interactief, betaalbaar zijn en aansluiten op het niveau. Daarbij zou het PDB bijvoorbeeld aandacht moeten besteden aan de totstandkoming van bevindingen als archeoloog, waarbij leerlingen ook de kans krijgen om het vondstmateriaal aan te raken. Tijdens de huidige mogelijkheden wordt ingegaan op deze behoeften. Daarnaast kan het aanbod op niveau aangepast worden. Het PDB van Overijssel heeft dit aanbod echter nog niet aangeboden aan alle vijf geselecteerde middelbare scholen. Pas dan kunnen de middelbare scholen met zekerheid aangeven bij welk niveaus en onderwerpen het huidige aanbod aansluit.

6. Welke taak zien de geselecteerde middelbare scholen weggelegd voor het Provinciale Depot van Bodemvondsten van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoed-educatieve activiteiten?

In twee gevallen werd aangegeven dat het wenselijk zou zijn als het PDB een pasklaar aanbod heeft. Eén andere geschiedenisdocent geeft aan dat het PDB de school moet benaderen om vervolgens langs te komen, terwijl één andere geschiedenisdocent aangeeft dat het PDB een programma moet kunnen aanbieden dat betaalbaar is. Ten slotte geeft één geschiedenisdocent aan dat het PDB vondstmateriaal beschikbaar moet stellen, al dan niet in de vorm van leskisten.

7. Hoe gaan de Provinciale Depots voor Bodemvondsten in Nederland om met de behoeften van de onderbouw (per niveau en leerjaar) van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie?

In drie provincies is besloten dat het PDB zelf geen aandacht besteed aan de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. In deze provincies heeft elke provincie voor zich deze taak ondergebracht bij één of meerdere instellingen die de desbetreffende provincies subsidiëren en beleidsmatig aansturen. Verder zijn er twee PDB's die momenteel nauwelijks iets doen met de behoeften van middelbare scholen vanwege beperkingen. In één van deze PDB's kunnen middelbare scholen bij interesse momenteel langskomen voor een rondleiding en bij het tweede PDB kunnen vondsten momenteel in bruikleen meegegeven worden. In de overige provincies wordt bovengenoemde gedaan door het PDB en/of door de instelling/stichting waar het PDB onderdeel van uitmaakt. Het archeologische erfgoed-educatieve aanbod is in deze gevallen onder andere voortgekomen uit een samenwerking met één of meerdere docenten, al dan niet met behulp van een extern bureau, depotmedewerkers, educatief medewerkers, musea of andere derden. Daarnaast wordt in dezelfde gevallen duidelijk dat (middelbare) scholen de PDB's en/of de gelieerde instellingen/stichtingen kunnen benaderen met vragen betreffende de mogelijkheden en/of het niveau voor eventuele aanpassingen. Ten slotte zijn er twee instellingen die aangeven dat zij ook rekening hebben met de kerndoelen in het onderwijs, zodat het aanbod beter aansluit bij de behoeften van scholen.

8. Hoe gaan de Provinciale Depots voor Bodemvondsten in Nederland om met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen?

Vijf van de tien PDB's in Nederland besteden geen aandacht aan het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen vanwege het beleid van de provincie of vanwege (tijdelijke) beperkingen. In de overige vijf gevallen wordt wel aandacht besteed aan het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen. Feedback wordt, al dan niet via de instelling/stichting, verkregen via 1) een evaluatieformulier, 2) een e-mail achteraf naar de docenten, 3) een tijdelijke stagiaire/vrijwilliger die de ervaringen van docenten, leerlingen en medewerkers evalueerde, 4) door gelijk te vragen naar feedback, 5) door contact te houden met een stichting van meerdere scholen, 6) door het aanbod steekproefsgewijs te evalueren ná het gebruik of 7) door het vragen naar tips én het in ontvangst nemen van feedback vanaf het begin. In alle vijf bovengenoemde gevallen werd op basis van de feedback het aanbod aangepast om de kwaliteit op niveau te houden en waar nodig te verbeteren.

9. Wat doen Provinciale Depots voor Bodemvondsten in Nederland om de onderbouw van middelbare scholen te bereiken voor erfgoed-educatieve activiteiten?

Vijf PDB's promoten erfgoed-educatieve activiteiten niet vanwege het beleid van de provincie, het beleid van de stichting die verantwoordelijk is voor het depotbeheer of door (tijdelijke) beperkingen. In vier gevallen worden erfgoed-educatieve activiteiten wel actief gepromoot bij de onderbouw van middelbare scholen. Dit gebeurt in alle vier gevallen ten eerste via de website van de

instelling/stichting en/of diens sociale media (Facebook, Twitter en/of Instagram). Daarnaast ontvangen middelbare scholen in twee gevallen digitale nieuwsbrieven met het aanbod. Verder stuurt één instelling jaarlijks een folder naar alle middelbare scholen in de provincie plus enkele scholen in twee omliggende provincies. Deze folder ontvangen alle middelbare scholen in Nederland met een gymnasium ook. Ten slotte biedt deze instelling ook het aanbod aan tijdens docentenmiddagen. Bij één andere instelling gebeurde promotie vroeger op cultuurmarkten, maar door de grote vraag voor erfgoed-educatieve activiteiten voor middelbare scholen werd deze promotie stopgezet. Inmiddels vinden scholen de instelling vanzelf via de website en Facebook-pagina van de instelling. De instelling kan middelbare scholen echter nog steeds benaderen via de mail om nieuwe lesprogramma's te promoten. Ten slotte is er één PDB waarvan niet bekend is geworden of de mogelijkheid van een rondleiding bij de onderbouw van middelbare scholen wordt gepromoot. Rondleidingen worden wel gepromoot via de website van het PDB, maar deze mogelijkheid is niet specifiek voor middelbare scholen.

10. Op welke wijze willen de geselecteerde middelbare scholen benaderd worden door het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel met betrekking tot archeologische erfgoed-educatieve activiteiten?

Vier van de vijf geschiedenisdocenten geven aan dat hun voorkeur uit gaat naar mail-contact. In één geval mag dit via de administratie, zodat alle geschiedenisdocenten op de hoogte zijn. In één ander geval mag de mail ook naar de docent in kwestie gestuurd worden. Verder zijn er twee docenten die persoonlijk mail willen ontvangen van het PDB van Overijssel. Ten slotte is er één geschiedenisdocent die van mening is dat het eerste contact via de telefoon moet verlopen. Indien deze eerste afspraak succesvol is mag het PDB van Overijssel de geschiedenisdocent persoonlijk mailen.

6.2 Hoofdvraag

Wat kan het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel bieden aan de onderbouw van middelbare scholen om aan diens eventuele behoeften te voldoen op het gebied van archeologische erfgoededucatie?

Randvoorwaarden van het educatieve aanbod

Het PDB van Overijssel kan aan de onderbouw van middelbare scholen een concreet, afwisselend en pasklaar aanbod voor *circa* €5 per leerling op het gebied van archeologische erfgoededucatie aanbieden via de mail én website van de provincie. Zodoende kunnen middelbare scholen het uitproberen met een klas van twintig-dertig leerlingen per keer. Daarbij kan het PDB eventueel samenwerken met archeologiestudenten van de opleiding Saxion. Verder moet het aanbod geschikt zijn voor lessen bij de middelbare scholen óf het PDB vanaf 45 minuten tot *circa* twee-drie uur. Tijdens deze erfgoed-educatieve activiteiten moeten leerlingen de kans krijgen om onder andere te werken met lokaal vondstmateriaal uit de provincie en moeten zij kennis kunnen maken met het achterliggende verhaal van het vondstmateriaal. Op die manier kunnen de leerlingen ook bezig zijn met bron analyse en context. Daarbij moeten leerlingen ook de kans krijgen om vragen te stellen, maar ook om met klasgenoten te overleggen.

Onderwerpen van het educatieve aanbod

De erfgoed-educatieve activiteiten kunnen over de volgende perioden/onderwerpen gaan op basis van de behoeften: de prehistorie, Klassieke Oudheid, Middeleeuwen, Gouden Eeuw, Industrialisatie, de Tweede Wereldoorlog, maar bijvoorbeeld ook het wetenschappelijk aspect van archeologie: hoe komen archeologen tot bevindingen?

Het schoolniveau van het educatieve aanbod

Een groot deel van de hierboven genoemde onderwerpen komen aan bod in de brugklas. Het aanbod van het PDB van Overijssel voor de onderbouw van middelbare scholen dient dan ook primair gericht te zijn op de brugklas vanaf de theoretische leerweg tot en met het vwo. Vwo-leerlingen hebben meer behoefte om zelf bezig te zijn, terwijl havoleerlingen meer behoefte hebben aan gestructureerde opdrachten. Daar komt bij dat de spanningsboog voor vwo-leerlingen over het algemeen hoger is dan voor kaderberoepsgerichte leerlingen bijvoorbeeld. Havo/vwo-leerlingen mogen dan ook meer theoretische onderbouwing krijgen dan vmbo-leerlingen. Het aanbod moet echter flexibel zijn, zodat het aanbod ook voor andere niveaus en leerjaren geschikt is met enkele aanpassingen in de tijdsduur, opdrachten en gegeven informatie. Daarbij is het belangrijk dat het niveau van de leerlingen niet te hoog wordt ingeschat. De huidige mogelijkheden bij het PDB zouden daarin al een rol kunnen spelen om aan bovengenoemde behoeften te voldoen van de onderbouw van middelbare scholen.

Leskisten en gratis lessen

Uit het onderzoek is gebleken dat er behoefte is aan leskisten waarin vondstmateriaal en opdrachten zitten. Het PDB van Overijssel kan deze leskisten in de toekomst mogelijk aanbieden mét óf zonder PDB medewerker. Daarbij staan onderwerpen als de prehistorie, Klassieke Oudheid, Middeleeuwen, Gouden Eeuw, Industrialisatie en Tweede Wereldoorlog centraal. Het PDB van Overijssel zou een leskist over de Tweede Wereldoorlog moeten prioriteren, aangezien de behoefte daarvoor het grootst is. In de leskisten moet het dagelijkse leven van de mens centraal staan. Dit moet echter niet té gecompliceerd zijn. In het geval van de Gouden Eeuw zou het PDB aan de hand van beerputmateriaal een leskist kunnen samenstellen waarin leerlingen verschillen tussen arme en rijke gebruikers van een beerput in kaart moeten brengen. Daarnaast kan er eventueel ook met chronologie gewerkt worden, zodat leerlingen een ontwikkeling kunnen zien door de tijd heen. Ten slotte moet het PDB wel duidelijk maken welke leskisten (nog) beschikbaar zijn via de mail en/of website van de provincie, zodat de middelbare scholen de leerlingen eventueel kunnen voorbereiden. Op de website van de provincie kunnen eventueel ook kant en klare lessen geplaatst worden over archeologie/archeologische kennis die docenten van middelbare scholen kunnen gebruiken in hun lessen.

Informerende en een cursus archeologische erfgoededucatie

Naast leskisten en een standaard aanbod kan het PDB van Overijssel middelbare scholen ook informeren over archeologische werkzaamheden/opgravingen en (historische) locaties in de provincie die de middelbare scholen kunnen bezoeken. Deze mogelijkheid kan eventueel uitgebreid worden met een korte cursus archeologische erfgoededucatie voor docenten in de onderbouw. Via deze weg kunnen docenten leren wat het nut en de meerwaarde is van archeologische erfgoededucatie én leren wat de mogelijkheden zijn op het gebied van archeologische erfgoededucatie bij het PDB van Overijssel en in of buiten de eigen lessen.

7. Discussie/reflectie

In dit hoofdstuk staat het onderzoek ter discussie door deze kritisch te bestuderen. In paragraaf 7.1 tot en met 7.3 wordt stilgestaan bij het onderzoek op micro-, meso- en macroniveau. In paragraaf 7.4 staat vervolgens het theoretische kader ter discussie. Ten slotte volgt in paragraaf 7.5 de conclusie.

7.1 Discussie op microniveau

Op zowel micro- als mesoniveau is aan het begin van het onderzoek één deelvraag aangepast. Het gaat om deelvraag 1 (zie paragraaf 1.3.3). Deze deelvraag verving de oorspronkelijke deelvraag: **1. Welke richtlijnen zijn er in het onderwijs van de geselecteerde middelbare scholen met betrekking tot (archeologische) erfgoededucatie?** Dit is in overleg gedaan, omdat de oorspronkelijke vraag niet concreet genoeg was en tot misinterpretatie had kunnen leiden. Daarom is besloten om de focus te leggen op de lesmethoden. Dit heeft geresulteerd in andere onderzoeksresultaten.

Naast het aanpassen van één deelvraag vond er nog één belangrijke aanpassing plaats tijdens het onderzoek. In het onderzoek zouden oorspronkelijk drie middelbare scholen uit Deventer betrokken worden. Dit zijn er uiteindelijk twee geworden, omdat geschiedenisdocenten van één middelbare school niet zijn ingegaan op het interview verzoek. Daardoor is op microniveau minder informatie verzameld om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Daarnaast moet men zich realiseren dat het gaat om een momentopname van twee geschiedenisdocenten die aan verschillende niveaus les geven. Antwoorden kunnen anders zijn in de nabije toekomst. Daar komt bij dat medecollega's de interviewvragen wellicht anders hadden beantwoord. Voorafgaand én tijdens de interviews vond er geen overleg plaats tussen collega's om de interviewvragen te beantwoorden. De geschiedenisdocenten hebben kortom alleen gebruik gemaakt van hun eigen ervaringen, opvattingen en inschattingen. Na de interviews hebben een paar geschiedenisdocenten collega's geraadpleegd om enkele aanvullende vragen te beantwoorden aangaande erfgoed-educatieve activiteiten die plaats hebben gevonden (zie de alinea hieronder).

Een semigestructureerd/diepte interview is lastig om voor te bereiden; het is vooraf niet bekend hoe men zal reageren. Dit heeft ertoe geleid dat elk interview uniek was. Het voordeel is dat dit type interview meer informatie oplevert, maar dat het lastig is om bij elk interview dezelfde vragen te stellen, ondanks het feit dat de negen vaste vragen in elk interview aan bod kwamen. Dit heeft tot enkele discrepanties geleid tussen de interviews op het gebied van het stellen van aanvullende/verdiepende vragen. In sommige gevallen is niet goed doorgevraagd, waardoor er ná het interview extra vragen gesteld moesten worden. Dit heeft effect gehad op de gegeven antwoorden uit de interviews. Daar komt bij dat er tijdens één van de interviews op microniveau voorbeelden gegeven zijn aangaande erfgoed-educatieve activiteiten bij het PDB van Overijssel, omdat de docent in kwestie nog geen goed beeld had van deze mogelijkheden. Dit heeft logischerwijze de antwoorden van de desbetreffende geschiedenisdocent beïnvloed. Bij het andere interview op microniveau zijn geen voorbeelden gegeven, omdat de geschiedenisdocent in kwestie al gebruik heeft gemaakt van het aanbod van het PDB van Overijssel én concrete wensen formuleerde. Het afnemen van interviews is - en blijft - een kunst waar veel *'feeling'*, oefening en ervaring voor nodig is. De auteur kan nog veel leren op dit gebied, ook al heeft de auteur er veel van geleerd.

Hoewel de semigestructureerde/diepte interviews tot discrepanties hebben geleid zijn de onderzoeksresultaten bruikbaar voor de opdrachtgever. De interviews hebben immers interessante informatie opgeleverd over de wensen en behoeften van vijf geschiedenisdocenten op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Deze informatie kan de opdrachtgever gebruiken om een basis voor archeologische erfgoed-educatieve activiteiten te creëren. Deze basis kan in de toekomst uitgebreid worden door meerdere middelbare scholen bij een soortgelijk onderzoek te betrekken. Daarnaast kan het toekomstige aanbod van het PDB van Overijssel door middelbare scholen getest

worden. Met behulp van hun feedback kan het aanbod waar nodig aangepast of verbeterd worden. Zodoende blijft de kwaliteit van het aanbod gewaarborgd en wordt er beter rekening gehouden met de wensen en behoeften van middelbare scholen en leerlingen.

7.2 Discussie op mesoniveau

Op mesoniveau kan dezelfde discussie gevoerd worden als op microniveau, omdat het om dezelfde onderzoeksmethode ging. In dit geval ging het echter om drie middelbare scholen buiten Deventer. De onderzoeksresultaten zijn daarom niet representatief voor Overijssel, omdat er in totaal vijf middelbare scholen hebben meegewerkt aan het onderzoek.

7.3 Discussie op macroniveau

Tijdens het onderzoek is op macroniveau geïnventariseerd hoe PDB's in Nederland omgaan met archeologische erfgoededucatie voor middelbare scholen. Daarbij stond de onderbouw centraal. Erfgoed-educatieve activiteiten/mogelijkheden die niet specifiek voor (de onderbouw van) middelbare scholen zijn, zijn daarom niet opgenomen. De resultaten representeren daarom een selectie van alle archeologische erfgoed-educatieve activiteiten/mogelijkheden bij de PDB's en/of diens gelieerde instelling/stichting. Daar komt bij dat uit de gegevens blijkt dat sommige PDB's en, indien van toepassing, diens gelieerde instellingen/stichtingen de vragen niet altijd duidelijk hebben beantwoord, waardoor er in de meeste gevallen doorgevraagd moest worden om aanvullende informatie te krijgen. Daardoor ontstonden op macroniveau ook enkele discrepanties op het gebied van het stellen van vragen. Daardoor kan men wellicht stellen dat de inventarisatievragen niet helemaal duidelijk waren. Ten slotte geldt ook op macroniveau dat het om een momentopname gaat. In de nabije toekomst zullen de onderzoeksresultaten wellicht anders zijn.

Ondanks de hierboven genoemde discrepanties hebben de antwoorden op macroniveau toch tot conclusies geleid waar de opdrachtgever mee kan werken. De opdrachtgever kan zodoende vergelijkingen maken met andere PDB's op het gebied van archeologische erfgoededucatie.

7.4 Discussie theoretische kader

Voor dit onderzoek is één bruikbare definitie van archeologische erfgoededucatie opgesteld, omdat het onmogelijk was om het onderzoek uit te voeren zonder een bruikbare definitie. De definitie is gebaseerd op enkele gangbare definities (en opvattingen) van de begrippen 'erfgoed' en 'erfgoededucatie'. Het begrip erfgoededucatie kent kortom meerdere definities, waardoor men zich moet realiseren dat er ruimte is voor een flexibele interpretatie van wat erfgoededucatie is en/of hoort te zijn. Dit geldt ook voor de definitie van archeologische erfgoededucatie die in dit onderzoek is gepresenteerd.

Voorafgaand én gedurende het onderzoek is, op basis van literatuuronderzoek, ook getracht om te achterhalen wat de relevantie is van archeologie en geschiedenisonderwijs in het kader van archeologische erfgoededucatie. Tevens is achterhaald wat enkele uitgangspunten kunnen zijn voor archeologische erfgoededucatie in het voortgezet onderwijs. Deze informatie heeft bijgedragen aan paragraaf 1.3 en paragraaf 3.1 tot en met 3.5. Men moet zich echter realiseren dat meningen aangaande de relevantie, betekenisvolheid en bruikbaarheid van archeologie en het geschiedenisonderwijs kunnen - en zullen - verschillen. Daar komt bij dat er meerdere uitgangspunten kunnen zijn voor archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van middelbare scholen. Desalniettemin kunnen bovengenoemde onderdelen van het onderzoek het nut van archeologische erfgoededucatie in de onderbouw aantonen. Daardoor bieden de onderdelen ook een uitgangspunt voor geschiedenisdocenten, (publieks)archeologen, erfgoededucatie experts, erfgoedinstellingen en archeologische depots zoals het PDB van Overijssel om archeologische erfgoededucatie in te zetten in het onderwijs.

7.4 Conclusie

Op basis van de discussie kan gesteld worden dat het onderzoek ondanks enkele discrepanties bruikbaar is voor de opdrachtgever. Het biedt immers een basis voor archeologische erfgoed-educatieve activiteiten die in de toekomst uitgebreid kan worden. Daarbij moet men zich realiseren dat er verschillende opvattingen zijn aangaande de betekenis, het doel, het nut en de inzet van (archeologische) erfgoededucatie in het voortgezet onderwijs.

8. Aanbevelingen

Uit het onderzoek zijn meerdere conclusies naar voren gekomen aangaande de eventuele behoeften in de onderbouw van vijf middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Deze conclusies hebben, samen met informatie uit de literatuurstudie, geleid tot een aantal aanbevelingen die in dit hoofdstuk gepresenteerd worden. In paragraaf 8.1 staat een basis centraal waaraan het erfgoed-educatieve aanbod van het PDB van Overijssel ten minste moet voldoen. Daarna volgen in paragraaf 8.2 aanvullende aanbevelingen voor archeologische erfgoededucatie. Vervolgens staan in paragraaf 8.3 aanbevelingen centraal op het gebied van feedback en promotie. Ten slotte volgen er in paragraaf 8.4 aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

8.1 Archeologische erfgoededucatie - een basis

Uit het onderzoek is op micro- en mesoniveau gebleken dat de geschiedenisdocenten behoefte hebben aan een basis waaraan erfgoed-educatieve activiteiten ten minste moeten voldoen. Op basis daarvan worden de volgende aanbevelingen gemaakt:

Randvoorwaarden van het educatieve aanbod

- Zorg voor een afwisselend en interactief element in het aanbod, zodat leerlingen interactie hebben met elkaar, de docenten en lokaal vondstmateriaal uit Overijssel om het verleden tastbaarder te maken.
- Zorg voor een aanbod waarin de expert/docent geen lange verhalen aan het vertellen is met vele feiten en details.
- Zorg ervoor dat het aanbod geschikt is voor lessen vanaf 45 minuten tot een maximum van drie uur voor twintig-dertig leerlingen per keer op het PDB óf op de middelbare school.
- Zorg ervoor dat het aanbod beschikbaar is voor *circa* €5 per leerling.
- Het achterliggende verhaal van het vondstmateriaal moet centraal staan in het aanbod. Daardoor kan ook aandacht besteed worden aan context en bron analyse.
- Geef leerlingen tijdens erfgoed-educatieve activiteiten de mogelijkheid om hun eigen kritische mening te formuleren en uiten over erfgoed, zodat zij zelf betekenis kunnen geven aan het erfgoed. Het doel is dan om te voorkomen dat de experts leerlingen beschouwen als 'lege vaten' die alleen maar de kennis van de experts moeten opnemen en accepteren.
- Laat leerlingen perioden en (materiële) culturen bestuderen 'vanuit zichzelf' door rekening te houden met waardepatronen die destijds een rol speelden. Leerlingen kunnen dan wellicht genuanceerder oordelen over een bepaalde cultuur of periode, waardoor zij eerder geneigd zijn tot mildheid van oordelen en eerder open staan voor het 'andere', 'afwijkende' en 'vreemde'. Leerlingen kunnen zo ook meer begrip krijgen voor bepaalde omstandigheden, alternatieven en concurrerende denkbeelden in het heden en verleden.

Onderwerpen van het educatieve aanbod

- Creëer een basisaanbod voor de brugklas over de prehistorie (bijv. de trechterbekercultuur), Klassieke Oudheid en de Middeleeuwen, omdat daar behoefte aan is en archeologie een grotere rol speelt in deze fase binnen de geschiedenislessen.
- Creëer een basisaanbod voor de fase ná de brugklas in de onderbouw voor de Gouden Eeuw, Industrialisatie en de Tweede Wereldoorlog, omdat daar behoefte aan is. Voor het laatstgenoemde onderwerp is het meeste behoefte.

Het schoolniveau van het educatieve aanbod

- Creëer het aanbod dusdanig dat het flexibel is en bij meerdere niveaus inzetbaar is door verschillende versies van het aanbod rondom een thema/onderwerp te ontwikkelen. Het vondstmateriaal kan hetzelfde zijn, maar de tijdsduur, opdrachten en gegeven informatie verschillen per niveau.

- Biedt vwo-leerlingen een grote zelfstandigheid ná de introductie, maar biedt havoleerlingen en leerlingen in de theoretische leerweg meer structuur en begeleiding.
- Verras en daag leerlingen uit met het aanbod; de lat moet net iets hoger komen te liggen dan ze gewend zijn. Havo en (met name) vwo-leerlingen mogen daardoor meer (theoretische) diepgang krijgen dan leerlingen van de theoretische leerweg.

8.2 Archeologische erfgoededucatie - aanvullende aanbevelingen

Naast de basis aanbevelingen worden hieronder aanvullende aanbevelingen gemaakt op basis van het onderzoek op micro- en mesoniveau. Het gaat om de volgende aanbevelingen:

Leskisten en gratis lessen

- Creëer leskisten met vondstmateriaal en opdrachten voor de onderbouw van middelbare scholen, mét of zonder begeleiding vanuit het PDB, voor/rondom de volgende onderwerpen: de prehistorie, Klassieke Oudheid, Middeleeuwen, Gouden Eeuw, Industrialisatie en Tweede Wereldoorlog. In de leskisten moet het dagelijkse leven een centrale rol spelen. Leskisten bieden zodoende mogelijkheden om (lokale) historische ontwikkelingen visueel en tastbaar te maken en om leerlingen in de schoenen van mensen uit het verleden te zetten. Dit mag deels aansluiten bij de leefomgeving en belevingswereld van jongeren. Leerlingen zullen dan al snel vergelijkingen maken met hun eigen leven en onze samenleving.
- Biedt kosteloos kant-en-klare lessen aan op de website van de provincie zonder vondstmateriaal.

Les over het wetenschappelijke aspect van archeologie

- Creëer een les waarin het wetenschappelijk aspect van archeologie centraal staat. Hoe komen archeologen bijvoorbeeld tot hun wetenschappelijke bevindingen? Deze les kan in het kader staan van nepnieuws. Het doel is om leerlingen in te laten zien hoe belangrijk het is om goed onderzoek uit te voeren om onderscheid te maken tussen feiten en fictie.

Cursus archeologische erfgoededucatie

- Nodig geschiedenisdocenten in Overijssel uit voor een cursus archeologische erfgoededucatie waarin de mogelijkheden voor archeologische erfgoededucatie in en buiten het onderwijs worden toegelicht.

8.3 Feedback en promotie

Op basis van het onderzoek op macroniveau worden de volgende aanbevelingen gegeven aan de opdrachtgever:

Feedback verzamelen en vergelijken

- Verzamel en documenteer feedback vóór, tijdens en/of vlak ná het einde van erfgoed-educatieve activiteiten met behulp van een gesprek met aanwezige docenten en eventueel enkele leerlingen, omdat de feedback dan recent is.
- Vergelijk verkregen feedback met uitkomsten van de Nationale Archeologiedagen en onderzoeken op het gebied van (archeologische) erfgoededucatie waar mogelijk. De opdrachtgever kan daardoor een poolshoogte nemen van de behoeften en meningen van jongeren in Nederland over archeologie. Daarnaast kan de opdrachtgever ook leren van opvattingen over (archeologische) erfgoededucatie. Zodoende kan gekeken worden waar verbeteringen of uitbreidingen in het aanbod noodzakelijk zijn om de kwaliteit hoog te houden.

Beschikbare aanbod vermelden en promoten

- Maak op de website van de provincie en eventueel Het Oversticht duidelijk wat het erfgoed-educatieve aanbod is en wat de mogelijkheden zijn.
- Biedt middelbare scholen de mogelijkheid om te achterhalen welke leskisten nog beschikbaar zijn via de website van de provincie en eventueel Het Oversticht. Indien de website niet regulier geüpdatet kan worden, kan het beste vermeld worden dat middelbare scholen contact kunnen opnemen met het PDB om te achterhalen welke leskisten beschikbaar zijn.
- Stuur middelbare scholen in Overijssel jaarlijks een e-mail met daarin de erfgoed-educatieve mogelijkheden.

8.4 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Op basis van het onderzoek worden de volgende aanbevelingen gemaakt voor vervolgonderzoek:

- Indien een soortgelijk onderzoek plaatsvindt in de toekomst wordt geadviseerd om het onderzoek te vergroten, zodat het onderzoek representatief is voor Overijssel en er een duidelijker beeld ontstaat van de eventuele behoeften op het gebied van archeologische erfgoededucatie.
- Onderzoek wat de mogelijkheden zijn voor een samenwerking tussen de opleiding archeologie te Saxion Deventer en het PDB van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie. Uit het onderzoek is immers gebleken dat er interesse is om archeologiestudenten in te schakelen. Archeologiestudenten van Saxion besteden sinds de invoering van het ABC¹³² profiel steeds meer aandacht aan archeologische erfgoededucatie (zie figuur 18). Het is echter noodzakelijk om te onderzoeken hoe de opleiding archeologie van Saxion ervoor kan zorgen dat (bijvoorbeeld) derdejaars archeologiestudenten van het ABC profiel beschikbaar zijn en over de benodigde (didactische) kennis beschikken om erfgoed-educatieve activiteiten in de provincie te begeleiden in samenwerking met het PDB. Via deze weg zou er in de toekomst meer gedaan kunnen worden aan archeologische erfgoededucatie in Overijssel.

Figuur 18 - Archeologiestudenten van Saxion en basisschoolleerlingen zijn bezig met archeologische erfgoededucatie tijdens het Zabuki festival in 2017 in Deventer (Bron: Saxion Deventer).

¹³² Advies, Beleid en Communicatie.

Bibliografie

Literatuur

Boedeltje, M./L. de Graaf, 2004: *Draagvlak nader bekeken. Een verkenning van het begrip draagvlak binnen interactief beleid op lokaal niveau vanuit een normatief en instrumenteel perspectief*, Enschede/Utrecht (Paper voor het politicologenetmaal 26 en 27 mei 2004 Antwerpen).

Colley, S., 2007: Public Benefits of Archaeology: Results from a Student Questionnaire, in *Australian Archaeology* 65, 30-36.

Cruysheer, A., 2002: *Archeologische Erfgoed en Publiekspresentatie. Onderzoek naar de mogelijkheden van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta*, Amsterdam (Master's thesis VU University Amsterdam).

Erfgoedinspectie, 2016: *Graven in depots. Behoud en toegankelijkheid in provinciaal archeologische depots*, Den Haag.

Grever, M./C. van Boxtel, 2014: *Verlangen naar tastbaar verleden. Erfgoed, onderwijs en historisch besef*, Hilversum.

Hagenaars, P./M. de Vreede/P. de Regt/P. Faber, 2014: *Erfgoededucatie in het primair onderwijs. Een verkenning*, Utrecht (Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst).

Heusden, B. van, 2010: *Cultuur in de Spiegel. Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*, Groningen.

Hoeven, M. van der/A. Jacobse/V. van Lanschot Hubrecht/A. Rass/I. Roozen/L. Sluijsmans/R. van de Vorle/E. Copini/T. van Dorsten/W. Ekster, 2014: *Cultuur in de Spiegel in de praktijk. Een leerplankader voor cultuuronderwijs*, Enschede.

Holtorf, C., 2007: Can You Hear Me At the Back? Archaeology, Communication and Society, in *European Journal of Archaeology* 10 (2-3), 149-165.

Hunt, M., 2000: Teaching Historical Significance, in J. Arthur/R. Phillips (eds.), *Issues in History Teaching*, London, 39-53.

Kruiter, J./A. Donker/G. Costermans/M. Kieft/K. Hoogeveen/S. Beekhoven, 2015: *Monitor cultuuronderwijs voortgezet onderwijs 2015*, Utrecht.

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), 2013: *Blik op erfgoededucatie. De rol van erfgoed in onderwijs*, Utrecht (Versie 15 02 2013).

Lent, I. van, 2018: Archeologie in 2030 en de rol van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

Little, B.J., 2002: Archaeology as a shared vision, in B.J. Little (ed.), *Public Benefits of Archaeology*, Gainesville, 1-19.

Little, B.J./L.J. Zimmerman, 2010: In the Public Interest: Creating A More Activist, Civically Engaged Archaeology, in W. Ashmore/D. Lippert/B. Mills (eds.), *Voices in American Archaeology*, Washington, 131-159.

Marshall, Y., 2002: What is Community Archaeology?, in *World Archaeology* 34 (2), 211-219.

Merriman, N., 2004: Introduction: Diversity and Dissonance in Public Archaeology, in N. Merriman (ed.), *Public Archaeology*, New York, 1-18.

Onderwijsraad, 2006: *Onderwijs in cultuur. Advies*, Den Haag.

Putten, M. van der, 2006: *Erfgoededucatie. Een beleidshandreiking*, Amsterdam (Stichting Erfgoed Actueel).

Ruelle, H./G. Bartels, 1998: Draagvlak en de wisselwerking tussen zender en ontvanger, in G. Bartels/W. Nelissen/H. Ruelle (eds.), *De transactionele overheid. Communicatie als instrument: zes thema's in de overheidsvoorlichting*, Deventer, 403-409.

Sikkema, P., 2016: *Archeologie. Kinderen en jongeren over archeologie*, Amsterdam.

Smith, C.A./J.F. Harris, 2001: Why is Archaeology Important? Global Perspectives, Local Concerns, in *Early Georgia* 29 (1), 27-33.

Smith, L., 2006: *Uses of Heritage*, New York.

Thurley, S., 2005: Into the future. Our strategy for 2005-2010, in *Conservation Bulletin* 49, 26-27.

Vroemen, J., 2017: *To find your own voice. Heritage education between cultural pride and critical analysis. The employment of cultural heritage in heritage education in the Netherlands and the potential for a critical heritage education*, Amsterdam (Master's Thesis Reinwardt Academy).

Wilschut, A./D. van Straaten/M. van Riessen, 2011: *Geschiedenisdidactiek. Handboek voor de vakdocent*, Bussum.

Wetten, officiële bekendmakingen en verdragen

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2012a: *Besluit vernieuwde kerndoelen WPO*, Den Haag (<http://wetten.overheid.nl/BWBR0018844/2012-12-01> geraadpleegd op 29-09-2017).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2012b: *Besluit kerndoelen onderbouw VO*, Den Haag (<http://wetten.overheid.nl/BWBR0019945/2012-12-01> geraadpleegd op 29-09-2017).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2015: *Erfgoedwet*, Wassenaar (<http://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2017-09-01> geraadpleegd op 26-09-2017).

Raad van Europa, 1992: *Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (herzien)*, Valletta, 16-01-1992, Valletta (<http://wetten.overheid.nl/BWBV0002031/2007-12-12> geraadpleegd op 22-09-2017).

Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2014: *Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (Erfgoedwet). Memorie van toelichting*, Den Haag (Kamerstuk 34109 nr. 3 vergaderjaar 2014-2015).

Internet

Canon van Nederland, s.a. (<http://www.canonvannederland.nl> geraadpleegd op 04-05-2018).

Canon van Nederland, s.a. (<http://www.entoen.nu> geraadpleegd op 04-05-2018).

Dikkenberg, L. van den, 2015: *Publieksbereik verplicht onderdeel van archeologisch onderzoek* (<https://erfgoedstem.nl/publieksbereik-verplicht-onderdeel-van-archeologisch-onderzoek/> geraadpleegd op 24-05-2018).

Het Oversticht, s.a. (www.hetoversticht.nl/het-oversticht geraadpleegd op 04-05-2018).

Heusden, B. van, 2012: *Erfgoedonderwijs als cultuuronderwijs* [Ms PowerPoint] (<http://docplayer.nl/45950720-Erfgoedonderwijs-als-cultuuronderwijs-barend-van-heusden-afdeling-kunsten-cultuur-en-media.html> geraadpleegd op 21-02-2018).

Regio Overijssel, s.a. (<https://www.entoen.nu/nl/overijssel> geraadpleegd op 05-03-2018).

Mailcontact

Mailcontact met het PDB van Overijssel vanaf november 2016 tot en met mei 2018.

Mailcontact met het PDB van Limburg vanaf oktober 2017 tot en met maart 2018.

Mailcontact met de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland vanaf oktober 2017 tot en met februari 2018.

Mailcontact met Batavialand vanaf oktober 2017 tot en met februari 2018.

Mailcontact met het Noordelijk Archeologisch Depot vanaf oktober 2017 tot en met maart 2018.

Mailcontact met het PDB van Noord-Brabant vanaf oktober 2017 tot en met januari 2018.

Mailcontact met het PDB van Zuid-Holland vanaf oktober 2017 tot en met maart 2018.

Mailcontact met Museum Het Valkhof vanaf oktober 2017 tot en met februari 2018.

Mailcontact met het PDB van Utrecht en Stichting Landschap Erfgoed Utrecht vanaf oktober 2017 tot en met februari 2018.

Mailcontact met het Huis van Hilde vanaf oktober 2017 tot en met maart 2018.

Niet-geprinte bronnen

Wentink, S., 2017: Informatie gekregen over de cultuurprofiel subsidies van de Provincie Overijssel, op 27-11-2017.

Interview met een geschiedenisdocent van De Boerhaave op 12-01-2018.

Interview met een geschiedenisdocent van Het Stormink op 15-01-2018.

Interview met een geschiedenisdocent van Lyceum De Grundel op 18-01-2018.

Interview met een geschiedenisdocent van Pius X Rijssen op 23-01-2018.

Interview met een geschiedenisdocent van Capellenborg op 02-02-2018.

Afkortingen en definities

Afkortingen

CKV

Culturele en Kunstzinnige Vorming.

LEU

Landschap Erfgoed Utrecht.

LKCA

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

NAD

Noordelijk Archeologisch Depot (van de provincies Drenthe, Friesland en Groningen).

OPEN

Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen.

PDB (mv. PDB's)

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten (mv. Provinciale Depots voor Bodemvondsten).

PvA

Plan van Aanpak.

SCEZ

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

ZAD

Zeeuws Archeologisch Depot.

Definities

Archeologische erfgoededucatie

Archeologische erfgoededucatie is onderwijs met en over archeologisch erfgoed met als doel het bijbrengen van cultureel en historisch besef, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het archeologisch erfgoed, zodat het archeologisch erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties).¹³³

(Archeologisch) publiek

Onder het publiek verstaan experts een ieder die zich niet professioneel bezighoudt met archeologie en dus ook geen archeologisch (gerelateerde) opleiding heeft genoten.¹³⁴

Archeologisch publieksbereik

Archeologen zien archeologisch publieksbereik over het algemeen als een activiteit die archeologie toegankelijk moet maken voor het publiek. Veelal gaat het dan om het presenteren van archeologische bevindingen door middel van één of meerdere communicatiemiddelen (ook wel

¹³³ Eigen definitie.

¹³⁴ Merriman 2004, 2.

bekend als overdrachtsinstrumenten).¹³⁵ (Archeologisch) publieksbereik heeft altijd een achterliggend doel, veelal in de vorm van informeren of het overdragen van kennis, ideeën en/of opvattingen, maar vaak ook het creëren van bewustwording en (maatschappelijk) draagvlak.

Erfgoededucatie

Erfgoededucatie is onderwijs met en over (im)materieel cultureel erfgoed met als doel het bijbrengen van cultureel en historisch besef, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het erfgoed, zodat het erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties).¹³⁶

Maatschappelijk draagvlak (voor archeologie)

De mate van bewustwording, interesse, waardering én de positieve dan wel neutrale acceptatie en ondersteuning van het publiek¹³⁷ voor het archeologiebeleid, de uitvoering van archeologie én de uitkomsten daarvan.¹³⁸

Multiperspectiviteit

In het geschiedenisonderwijs betekent multiperspectiviteit dat *“leerlingen verschillende perspectieven van personen uit het verleden en heden kunnen herkennen, onder woorden kunnen brengen en kunnen contextualiseren.”*¹³⁹

Verdrag van Malta

Het (herziene) Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed dat Nederland als lid van de Raad van Europa heeft ondertekent in 1992. Het hoofddoel van het verdrag is om *“het archeologische erfgoed te beschermen als bron van het Europese gemeenschappelijke geheugen en als middel voor geschiedkundige en wetenschappelijke studie.”*¹⁴⁰ Naast de bescherming van het cultureel - archeologisch - erfgoed staat de omgang met het cultureel archeologisch erfgoed ook centraal in het Verdrag van Malta.¹⁴¹ Een groot deel van de artikelen in het Verdrag van Malta werden in 2007 vastgelegd in de Monumentenwet en in de Erfgoedwet die in 2016 in werking trad.

¹³⁵ Van den Dikkenberg 2015 (<https://erfgoedstem.nl/publieksbereik-verplicht-onderdeel-van-archeologisch-onderzoek/> geraadpleegd op 24-05-2018).

¹³⁶ Eigen definitie.

¹³⁷ Zie voetnoot 134.

¹³⁸ Deze definitie is gebaseerd op definities en omschrijvingen van (maatschappelijk) draagvlak van Ruelle/Bartels 1998, 405; Cruysheer 2002, 15; Boedeltje/de Graaf 2004, 2-4/6-8; Van Lent 2018, 3.

¹³⁹ Grever/Van Bortel 2014, 39.

¹⁴⁰ Raad van Europa 1992, Artikel 1 uit het Verdrag van Valletta.

¹⁴¹ Raad van Europa 1992, het Verdrag van Valletta.

Lijst van figuren en tabellen

Afbeelding op het voorblad:

http://v1.hetoversticht.nl/images/beeldbank/_large/Schatgraven_Denekamp_7.JPG geraadpleegd op 08-03-2016.

Afbeelding in de colofon van Het Oversticht: <https://hetoversticht.nl/static/img/logo-blue-text.svg> geraadpleegd op 24-05-2018.

Afbeelding in de colofon van Saxion: <https://www.studieboekencentrale.nl/image/Saxion.jpg> geraadpleegd op 08-02-2016.

Figuren

- Figuur 1: Depot voor bodemvondsten Dr. A.D. Verlinde te Deventer. Provinciaal depot van Overijssel (Bron: <https://twitter.com/HetOversticht/status/781045567367553024> geraadpleegd op 23-04-2018).
- Figuur 2: Schervenworkshop van het PDB van Overijssel voor leerlingen van De Boerhaave in 2016 (Bron: Suzanne Wentink 19-04-2018).
- Figuur 3: Vrijwilligers aan het werk tijdens de 'Schat van Dalfsen' (Bron: <https://twitter.com/HetOversticht/status/905409682868772866> geraadpleegd op 20-04-2018).
- Figuur 4: Kennis over PDB's en diens taken.
- Figuur 5: Voorkennis van de mogelijkheden.
- Figuur 6: Bezoek en deelname resultaten.
- Figuur 7: Schervenworkshop van het PDB van Overijssel (Bron: Suzanne Wentink 25-05-2018).
- Figuur 8: De behoeften om deel te nemen aan de erfgoed-educatieve activiteiten.
- Figuur 9: Lesmethoden op de vijf middelbare scholen.
- Figuur 10: Een kort overzicht van de manier waarop de geschiedenisdocenten aandacht besteden aan archeologie/archeologische kennis in de klas.
- Figuur 11: Een kort overzicht van de verdere mogelijkheden voor archeologie en/of archeologische kennis binnen het onderwijs volgens de geschiedenisdocenten.
- Figuur 12: Een kort overzicht wat het PDB van Overijssel volgens de geselecteerde middelbare scholen zou kunnen aanbieden aan hen.
- Figuur 13: Een kort overzicht van de (les)doelen die de geschiedenisdocenten hopen te bereiken bij een eventuele inschakeling van het PDB van Overijssel voor archeologische erfgoededucatie.
- Figuur 14: Een kort overzicht van de taak/taken die de geschiedenisdocenten zien weggelegd voor het PDB van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie.
- Figuur 15: Een kort overzicht van de voorkeuren van de geschiedenisdocenten op het gebied van contact met het PDB van Overijssel aangaande archeologische erfgoededucatie.
- Figuur 16: Een kort overzicht van de methoden om te zorgen voor een structurele samenwerking tussen de geselecteerde middelbare scholen en het PDB van Overijssel op het gebied van archeologische erfgoededucatie.
- Figuur 17: 'Verborgen schatten' in het PDB van Overijssel voor een erfgoed-educatieve activiteit (Bron: <https://twitter.com/HetOversticht/status/884774140732899328> geraadpleegd op 20-04-2018).

- Figuur 18: Archeologiestudenten van Saxion en basisschoolleerlingen zijn bezig met archeologische erfgoededucatie tijdens het Zabuki festival in 2017 in Deventer (Bron: Saxion Deventer).

Tabellen

- Tabel 1: De geselecteerde middelbare scholen met de schoolniveaus én bijbehorende leerjaren (onderbouw) waar het onderzoek op focust. In groen de niveaus én leerjaren waaraan de geïnterviewde geschiedenisdocent les geeft. In blauw de niveaus én leerjaren waar de geschiedenisdocent kennis over heeft. In bruin de niveaus én leerjaren waar de geschiedenisdocent (vrijwel) geen kennis over heeft.
- Tabel 2: Een overzicht van de stand van zaken betreffende PDB's die zich eventueel bezighouden met archeologische erfgoededucatie voor de onderbouw van middelbare scholen (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf november 2016 tot en met maart 2018).
- Tabel 3: Een overzicht van de stand van zaken betreffende de eventuele omgang van PDB's met de behoeften van de onderbouw van middelbare scholen op het gebied van archeologische erfgoededucatie (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf november 2016 tot en met maart 2018).
- Tabel 4: Een overzicht van de stand van zaken betreffende de eventuele omvang van PDB's met het verkrijgen en verwerken van feedback van bezoekende middelbare scholen (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf oktober 2017 tot en met maart 2018).
- Tabel 5: Een overzicht van de stand van zaken betreffende de eventuele omvang van PDB's met het promoten van erfgoed-educatieve activiteiten bij de onderbouw van middelbare scholen (Bron: mailcontact met de PDB's, gelieerde instellingen/stichtingen en derden vanaf november 2016 tot en met maart 2018).
- Bijlage 3, tabel 1: Extra e-mail naar de geschiedenisdocent van De Boerhaave voor toelichting naar aanleiding van het interview.
- Bijlage 4, tabel 1: Extra e-mail naar de geschiedenisdocent van Het Stormink voor toelichting naar aanleiding van het interview.
- Bijlage 5, tabel 1: Extra e-mail naar de geschiedenisdocent van Lyceum de Grundel voor toelichting naar aanleiding van het interview.
- Bijlage 6, tabel 1: Extra e-mail naar de geschiedenisdocent van Pius X Rijssen voor toelichting naar aanleiding van het interview.
- Bijlage 7, tabel 1: Extra e-mail naar de geschiedenisdocent van de Capellenborg voor toelichting naar aanleiding van het interview.
- Bijlage 9: Tabel van het mailcontact met het NAD
- Bijlage 10: Tabel van het mailcontact met het PDB van Overijssel
- Bijlage 11: Tabel van het mailcontact met Batavialand
- Bijlage 12: Tabel van het mailcontact met Museum Het Valkhof
- Bijlage 13: Tabel van het mailcontact met het PDB van Utrecht en Landschap Erfgoed Utrecht
- Bijlage 14: Tabel van het mailcontact met het Huis van Hilde
- Bijlage 15: Tabel van het mailcontact met het PDB van Zuid-Holland
- Bijlage 16: Tabel van het mailcontact met de SCEZ
- Bijlage 17: Tabel van het mailcontact met het PDB van Noord-Brabant
- Bijlage 18: Tabel van het mailcontact met het PDB van Limburg

Bijlagen

Opmerking: In deze geanonimiseerde versie zijn de uitgewerkte interviews en de uitkomsten van de mailcontacten niet opgenomen om de privacy van de deelnemers van dit afstudeeronderzoek te waarborgen.

1. Interview informatie- en ondertekenlijst
2. Vragenlijst interview
3. Interview bij De Boerhaave op 12-01-2018
4. Interview bij Het Stormink op 15-01-2018
5. Interview bij Lyceum De Grundel op 18-01-2018
6. Interview bij Pius X Rijssen op 23-01-2018
7. Interview bij de Capellenborg op 02-02-2018
8. Lijst van PDB's in Nederland
9. Tabel van het mailcontact met het NAD
10. Tabel van het mailcontact met het PDB van Overijssel
11. Tabel van het mailcontact met Batavialand
12. Tabel van het mailcontact met Museum Het Valkhof
13. Tabel van het mailcontact met het PDB van Utrecht en Landschap Erfgoed Utrecht
14. Tabel van het mailcontact met het Huis van Hilde
15. Tabel van het mailcontact met het PDB van Zuid-Holland
16. Tabel van het mailcontact met de SCEZ
17. Tabel van het mailcontact met het PDB van Noord-Brabant
18. Tabel van het mailcontact met het PDB van Limburg

Bijlage 1 - Interview informatie- en ondertekenlijst

Onderwerp	Informatie
Het interview	Het interview wordt gehouden door Hidde Moerland, een Saxion student van de opleiding archeologie te Deventer. Het interview staat in het kader van het afstudeeronderzoek van bovengenoemde en wordt uitgevoerd voor Het Oversticht ¹⁴² . Indien de geïnterviewde akkoord gaat met het interview worden de gegevens die voortvloeien uit het onderzoek gebruikt in het afstudeeronderzoek. De geïnterviewde behoudt rechten gedurende het interview (zie: 'Rechten').
Doel interview	Het hoofddoel van het interview is om te achterhalen wat de wensen en behoeften zijn op het gebied van archeologische erfgoededucatie in de onderbouw van de middelbare school.
Definities	Archeologie is de wetenschap die overblijfselen van oude menselijke culturen bestudeert om zodoende het verleden te reconstrueren. Erfgoededucatie is onderwijs met en over (im)materieel cultureel erfgoed met als doel het bijbrengen van (regionaal) cultureel en historisch besef, burgerschapsvorming, samenlevingsvorming, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het erfgoed, zodat het erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties). Archeologische erfgoededucatie is onderwijs met en over archeologisch erfgoed met als doel het bijbrengen van (regionaal) cultureel en historisch besef, burgerschapsvorming, samenlevingsvorming, identiteitsontwikkeling en besef voor de waarde van het archeologisch erfgoed, zodat het archeologisch erfgoed beschermd en bewaard wordt (voor toekomstige generaties).
Geluidsopname	Het interview wordt opgenomen met behulp van een mobiele telefoon om het gesprek vast te leggen. Daarnaast worden met pen en papier aantekeningen gemaakt door de interviewer. De geluidsopnames worden door de interviewer thuis uitgewerkt in MS Word en de gegeven informatie wordt gebruikt in het afstudeeronderzoek tenzij anders is aangegeven door de geïnterviewde (zie: 'Rechten').
Rechten	De geïnterviewde behoudt het recht om het interview op elk gewenst tijdstip te beëindigen. Daarnaast kan de geïnterviewde besluiten om een vraag niet te beantwoorden. De geïnterviewde kan gedurende het interview ook aangeven of informatie vertrouwelijk is en niet gepubliceerd mag worden in het afstudeeronderzoek.
Anonimiteit	In het afstudeeronderzoek wordt de voor- en/of achternaam van de geïnterviewde niet vermeldt. In het afstudeeronderzoek wordt wel de naam van de middelbare school gebruikt en de niveaus en leerjaren waaraan de geïnterviewde les geeft. Gedurende het interview worden geen film- of beeldopnamen gemaakt.
Tijdsduur	Het interview duurt <i>circa</i> 50 minuten.
Handtekening	De geïnterviewde gaat akkoord met het interview: _____

¹⁴² Deze organisatie uit Zwolle zet zich in voor ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke erfgoed. Het Oversticht werkt voor overheden, woningbouwcorporaties, waterschappen, instellingen, natuur- en landschapsorganisaties en voor particulieren. Daarbij stimuleert Het Oversticht de ruimtelijke kwaliteit door middel van onderzoek, het uitbrengen van adviezen, rapporten, publicaties, *enzovoorts*. In samenwerking met onder andere het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel en scholen houdt Het Oversticht zich bezig met erfgoededucatie.

Bijlage 2 - Vragenlijst interview

Onderwerp	Vraag
Voorkennis	1. Bent u bekend met PDB's en diens taken? 2. Bent u op de hoogte van de mogelijkheden voor erfgoededucatie bij het PDB van Overijssel?
(Archeologische) erfgoed-educatieve activiteiten	3. Heeft u, of een onderbouw collega van u met een klas, in de periode 2012-2017 een PDB bezocht of deelgenomen aan diens activiteit(en)? 4. Welke erfgoed-educatieve activiteiten hebben de verschillende leerjaren (per niveau) in de periode van 2012-2017 uitgevoerd/bezocht en zaten daar ook archeologische activiteiten bij?
Lesmethode(n) en archeologie in de les	5. Welke lesmethode(n) gebruiken u en uw collega's en hoe is archeologie/archeologische kennis daarin opgenomen per niveau en leerjaar? 6. Besteed u aandacht aan archeologie/archeologische kennis tijdens uw lessen? Indien ja: tijdens welke onderwerpen doet u dat én hoe doet u dat? 7. Welke verdere mogelijkheden ziet u per niveau en leerjaar voor archeologie/archeologische kennis binnen de lessen?
Behoeften en wensen	8. Wat zou het PDB van Overijssel aan kunnen bieden per niveau en leerjaar om het voor u, uw collega's en de leerlingen interessant en leerzaam te maken? 9. Hoe zou u benaderd willen worden door het PDB van Overijssel met betrekking tot archeologische erfgoed-educatieve activiteiten?

- Eventueel na vraag 3: Hoe kan het dat het ene jaar wel een archeologisch depot werd bezocht en het andere jaar niet?
- Eventueel na vraag 4: Op basis van welke behoeften besloot u om deel te nemen aan de erfgoed-educatieve activiteit(en)?
- Eventueel na vraag 5 of 6: Hoe gaan jullie op school om met de Canon van de Nederlandse geschiedenis in jullie lesmethoden?
- Eventueel na vraag 5 of 6: Wat vindt u van de rol die archeologie speelt binnen de Canon van de Nederlandse geschiedenis?
- Eventueel na vraag 7: Indien u deze mogelijkheden vertaald naar behoeften, om welke behoeften gaat het dan?
- Eventueel na vraag 8: Kortom: welke taak ziet u weggelegd voor het PDB van Overijssel?
- Eventueel na vraag 9: Hoe kan het PDB bij interesse voor een structurele samenwerking zorgen met de school?

Bijlage 8 - Lijst van PDB's in Nederland

Noordelijk Archeologisch Depot

Nieuweweg 76
9364 PE Nuis

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Overijssel

Provinciaal en gemeentelijk depot A.D. Verlinde
Bergpoortstraat 193
7411 CV Deventer

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Flevoland

Stichting Erfgoedpark Batavialand
Oostvaardersdijk 01-13
8242 PA Lelystad

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Gelderland

Gelders Archeologisch Centrum Museum G.M. Kam (Museum Het Valkhof)
Museum Kamstraat 45
6522 GB Nijmegen

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Utrecht

Vlampijpstraat 87a
3534 AR Utrecht

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Noord-Holland

Huis van Hilde
Waterplein 6
1901 NA Castricum

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Zuid-Holland

Kalkovenweg 23
2401 LJ Alphen aan den Rijn

Zeeuws Archeologisch Depot

Het Schuitvlot (Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland)
Looierssingel 2
4331 NK Middelburg

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Noord-Brabant

Waterstraat 16
5211 JD 's-Hertogenbosch

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Limburg¹⁴³

Centre Céramique
Avenue Ceramique 50
6221 KV Maastricht

¹⁴³ In 2018 zal het PDB van Limburg verhuizen naar het Raadhuisplein 20, 6411 HK Heerlen onder de naam 'De Vondst'.